

0134 236

JEZIK

in

lovstvo

ŠTEVILKA 2
1005/06
VIL
ETNIKA
2004
LOON

V S E B I N A

Razprave in članki	119	<u>Viktor Sonjkin</u>
<i>Kettejev sonetizem</i>
	129	<u>Barbara Baloh</u>
<i>Položaj slovenščine pri italijanski narodnostni skupnosti v Slovenski Istri</i>
	149	<u>Milena Blažič</u>
<i>Bralni in pisni interesi v slovenskih osnovnih šolah</i>
Ocene in poročila	157	<u>Erika Kržišnik</u>
<i>Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik</i>
	167	<u>Klemen Pisk</u>
<i>Špet prevedene Mickiewiczeve pesmi</i>
	170	<i>Obvestilo sedanjim in bodočim članov Slavističnega društva</i>
	171	<i>Vabilo k sodelovanju na 11. simpoziju nemške didaktike</i>

Jezik in slovstvo

Letnik XLI, številka 3
Ljubljana, december 1995/96

ISSN 0021-6933

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Slavistično društvo Slovenije

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Marko Juvan, Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Marja Bešter, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertoncelj

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: VB&S d.o.o., Milana Majcna 4, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, Ljubljana 61000

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 1800 SIT, cena posamezne številke 300 SIT, cena dvojne številke 400 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 900 SIT. Letna naročnina za evropske države je 20 DEM, za neevropske države pa 26 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS, št. 23/187-92, z dne 18. 3. 1992, sodi revija med proizvode informativnega značaja, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Viktor Sonjkin
Moskva

UDK 886.3.08-193 Kette D.

Kettejev sonetizem

I. del. Verzološki pregled

0 Članek skuša predložiti celoten verzološki opis sonetnega opusa enega največjih mojstrov slovenske moderne ter nekaj ponazoritev splošnih verznihi pojavov.

1 Gradivo. Pregledanih je bilo 62 sonetov, tj. vsi soneti iz izdaje Dragotin Kette: *Zbrano delo* 1. Ur. F. Koblar. Ljubljana: DZS, 1949. Soneti so nastali v času od leta 1894 do leta 1898.

2 Metrika. Meter oziroma merilo pesmi določa število iktov (krepkih mest) in njihov položaj v vrstici. Vrstice istega metra niso nujno izosilabične, ker klavzula (del vrstice po zadnjem iktu) lahko šteje od nič do več zlogov, meter pa ostaja isti:

- (1) Strmeč in plašen se ozrem nazaj,
ne vidim nič! ... V obraz mi vetrc piše...
(Jesen)

V prvi vrstici je 10 zlogov, v drugi 11; iktov pa je v vsaki po pet, kar pomeni, da je pred nami jambski verz s petimi ikti — peterostopni jamb (ne moremo mu reči »jambski enajsterec«, saj nima vsaka vrstica ravno po enajst zlogov), v prvem primeru z *moško* klavzulo (nič zlogov po zadnjem iktu), v drugem z *žensko* (en zlog po zadnjem iktu).

Pesem je lahko tudi polimetrična. Treba je ločevati pojma *meter* (rus. metr) in *merilo* (rus. razmer): meter je kombinacija krepkih in šibkih položajev (v silabotonizmu so to jamb, trohej, daktil, amfibrah in anapest), ki je v bistvu abstrakcija; merilo je konkretizacija, uresničitev metra — ponavljanje metričnih stopic v vrstici (npr. peterostopni jamb, štiristopni trohej, štiristopni daktil itn.). Različni metri se v isti pesmi mešajo zelo redko, različna merila pa dosti pogosto.

Oglejmo si naslednjo kitico:

- (2) O Ti!... O kdo? Ah, neizraženi
in neizrazni, naj srce te čuti
ne v sladki, čudokratki le minuti,
ne, večno, kakor tvoji blaženi!

Prva in četrta vrstica imata po deset zlogov, osrednji dve pa po enajst. Ali gre spet za peterostopni jamb z različnimi klavzulami? Ne! V prvi in v četrti vrstici je zadnji naglašeni zlog osmi, deseti zlog sploh ni naglašen in ni iktičen (izpuščanje naglasa na zadnjem iktu je v strogi silabotoniki, kakršna je slovenska, izjemen pojav). To je štiristopni jamb z daktilsko (»tekočo«) klavzulo. V navedeni kitici torej pride do polimetrije, izmenjavata se dve različni merili — v našem primeru sta to štiristopni in peterostopni jamb.

Navedeni primer je bil razmeroma preprost zaradi enake sestave prve in četrte vrstice — obe imata ženske klavzule in se rimata. Bolj zapleteno je, če pride rima na neenakozložne klavzule:

- (3) Zato?... Sicer pa prav se mi *godi!*
V pekel razuma mi bilo mi treba
želeti, ne se dvigati do neba,
lepo na zemlji rajši *hodil bi...*

Kot smo že pisali (Sonjkin 1993), gre tu za raznonaglasno rimo v okviru istega merila, ki se v tem primeru šteje po maksimalnem številu iktov. V navedeni kitici ni nobene štiristopne vrstice — vse vrstice so peterostopne jamske, le da zadnja nima naglasa na zadnjem iktu. To je eden redkih primerov neuresničenega zadnjega ikta.

Zdaj lahko preidemo na pregled Kettejevega metričnega repertoarja v sonetih. Od 62 sonetov jih je 47 spesnenih zgolj v peterostopnem jambu. V osmih sonetih se uporablja kombinacija peterostopnega in štiristopnega jamba (gl. primer 2). Peterostopnega jamba je 732 vrstic, štiristopnega pa 38. Štiristopni jamb prevladuje nad peterostopnim le v enem sonetu, kjer sta obe kvarteti spesnjeni v štiristopnem jambu z daktilskimi klavzulami:

- (4) Kaj more biti bolj resničnega,
kot naše duše glasni zdihi so?
Kaj veš, da vsi, ki proč od ničnega
sveta gredo, da vsi menihi so?

Drugi meter (in tretje merilo), ki ga Kette uporablja, je štiristopni daktil:

- (5) Pesmi nemirne, čemu ste letele
gori na sever iz cvetnega juga,
občudovat ledenike li bele
ali megleneja morij sodruga?

Kot je opazila že Ryžova (1979), je ta ritmična podoba nastala po zgledu Lermontova:

- (6) Tučki nebesnye, večnye stranniki!
Mčites' vy, budto, kak ja že, izgnanniki,
S milogo severa v storonu južnuju.

Gre ne le za metrični, ampak tudi za besedilni citat. Zanimivo pa je, da se je Kette prav v daktilu opovedal daktilskim rimam, ki jih je uporabljal Lermontov.

En sonet je Kette napisal v amfibrah. To je pesem A tebi, poet, bodi geslo. Spet gre za polimetrijo: meter je sicer isti, merili pa sta dve — štiristopni in tristopni amfibrah.

- (7) A tebi, poet, bodi geslo: 3
Resnica! Pač kaže narava jo čutna, 4
a vendar k nji ravno je veslo 3
le misel slučajna, neznanska, trenutna. 4

V vsej pesmi je zaporedje stopnosti tako: 3434 3434 343 344. Ker so vse rime oziroma klavzule ženske, je ta polimetrija še očitnejša.

Posplošimo:

SONETI

J V	47
J V/IV	8
D IV	6
Amf III/IV	1

Skupaj 62

VRSTICE

J V	732
J IV	38
D IV	84
Amf III	7
Amf IV	7

Skupaj 868

3 Ritmika. Ritmični pregled je veljaven samo, če gre za statistično velike količine. Poleg tega se v trizložnih merilih (daktilu, amfibrah in anapestu) zaradi večje mediktne razdalje naglasi bistveno redkeje izpuščajo, tako da se ritmika deavtomatizira večinoma s premikanjem besednih mej. Zato smo pregledali le ritmiko Kettejeva peterostopnega jamba. Preglednica 1 predstavlja ritmično podobo Kettejeva peterostopnega jamba (številke v drugi vrsti so odstotki).

Preglednica 1

Zlogi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Naglas	8	87	2,2	69	2,8	74,8	4,6	57,3	0,8	95,9

Oglejmo si ujemanje Kettejevega petstopnega jamba z drugimi vzorci slovenskih in tujih različic tega merila.

Preglednica 2

Ikti	I	II	III	IV	V
Kette	87	69	75	57	96
Cankar	88	67	79	53	97
Župančič	74	69	66	56	93
Prešeren	85	80	72	62	100
Puškin (blankverz)	83	70	94	43	100
Puškin (rim. verz)	84	74	85	55	100
Tennyson	69	82	79	70	91
Alfieri	44	86	57	83	100
Schiller	90	88	83	78	97

(Podatki so povzeti iz naslednjih virov: Kette, Cankar, Župančič: Sonjkin 1995; Prešeren: Isačenko 1939; Puškin: Taranovski 1953; Tennyson: Tarlinskaja 1976; Alfieri: Gasparov 1981; Schiller: Tomaševskij 1929.)

Preglednica 2 ponazarja razdelitev naglasov na iktih in kaže, kam spada Kettejev sonetni verz v okvirih evropskega jamskega pentametra, peterostopnega jamba in jamskega enajsterca. Vidi se,

da je tako imenovana regresivna naglasna disimilacija oziroma alternirajoči ritem (večja naglašenost lihih iktov v primerjavi s sodimi — gl. Taranovski 1953), tako očitna v ruskem verz, v Kettejevem jambu že popolnoma izoblikovana, medtem ko se je pri Prešernu kazala šele kot tendenca. Dejstvo je, da je med evropskimi verzni sistemi, ki so bolj ali manj silabotonični, slovenski peterostopni jamb moderne najbližji ruskemu. To velja ne le za Kettejev verz, temveč tudi za Cankarjevega in Župančičevega — vsi trije pesniki so v peterostopnem jambu uresničevali zelo podobno ritmično podobo.

Radi bi opozorili na pomembno dejstvo, ki v verzološki literaturi ni vedno popolnoma jasno obravnavano. Silabotonični verz ni hibrid med zlogovnim (silabičnim) in naglasnim (akcentuacijskim, toničnim). To je popolnoma drug sistem z drugo strukturno gradnjo, ki v večini evropskih literatur ni nastal niti iz naglasne rigorizacije silabike niti iz zlogovne rigorizacije tonike, temveč s posnemanjem antične kvantitativne (dolžinske) metrike, prilagojene novim jezikom brez fonemskega razločevanja dolžin. Temeljni pojem silabotonike, stopica, je sicer čista abstrakcija, je pa vendarle prevzeta iz antičnega, grško-rimskega stihopisja.

To je treba posebej poudarjati, saj res pogosto prihaja do zmote. Ruski ljudski verz je naglasni (tonični), slovenski tudi. Ruski umetn(ostn)i verz 17. in prve polovice 18. stoletja je bil silabični, narejen po poljskih vzorcih in z istim prevladujočim merilom (trinajstercem). Silabotonična reforma (čeprav bi temu bolj upravičeno rekli revolucija) Lomonosova in Tredjakovskega v 40. letih 18. stoletja je bila posledica močnega nemškega vpliva. V Nemčiji se je Martin Opitz leta 1624 v svoji Knjigi o nemškem pesnjenju (Buch von der deutschen Poeterey) skliceval na antične oblike z ustrežno zamenjavo dolžine oziroma kratkosti zloga z naglašenostjo oziroma nenaglašenostjo, ki sta značilni za prozodijo nemščine: »Še enkrat povem, da je vsak verz jambski ali trohejski, ne da bi mi po podobi Grkov in Latincev lahko upoštevali določeno dolžino zlogov (eine gewisse grösse der sylben); ampak po naglasih in tonu (aus den accenten und dem thone) vemo, kateri zlog se stavi višje, kateri nižje« (Opitz 1955: 36).

Samo v južnoromanskih literaturah (italijanski in španski) se je silabika v delih nekaterih pesnikov naglasno rigorizirala, včasih tako močno, da bi lahko rekli, da gre za silabotonični verz (npr. pri Alfieriju in Pascoliju — prim. Gasparov 1981, Novak 1995). Toda do dokončne silabotonizacije na nemško-rusko-slovenski način v romanskih verzni sistemih nikoli ni prišlo.

V letih, ko se je s Prešernom začela nova slovenska literatura, je bil nemški verz že toliko oblikovan, da njegova presaditev na slovenska tla sploh ni bila problematična. Prešernov velikanski uspeh je ustalil silabotoniko v slovenskem stihopisju na enak način, kot se je to zgodilo v ruski poeziji v primeru Lomonosova. Prešernov petrarkizem ni segal do posnemanja italijanskih verzni vzorcev (razen ohranitve ženskega rimanja v sonetih); slovenski »laški« enajsterec je po svojih bistvenih lastnostih dejansko večinoma »švabski«. Celó pri Isačenkú — njegovo štetje italijanskega verza je nenatančno — se vidi, da imata Petrarka in Prešeren zelo različna ritma, Prešeren in Schiller pa podobna.

Vrnimo se h Kettejevi ritmiki. Peterostopni jamb nastopa v evropski poeziji v dveh oblikah, in sicer s cezuro ali brez nje. Puškinov dramski blankverz (»Boris Godunov«) je cezuriran, medtem ko njegov lirski rimani verz ponavadi ni. Kettejevi jambski soneti imajo medbesedno mejo večinoma po petem zlogu, ne pa po četrtem kot v ruskem ali (večinoma) italijanskem verz; po petem zlogu je cezura v približno 65% verzov. Lahko rečemo, da Kettejev peterostopni jamb ni cezuriran, saj je cezura stalna medbesedna meja; tendenco k postavljanju medbesedne meje po 5. zlogu lahko definiramo kot režo (tako predlaga Boris A. Novak, 1995).

Razen splošne ritmične sheme, ki jo določa štetje naglasov v vseh vrsticah in posplošenje teh podatkov, je zanimivo tudi pogledati, kakšne ritmične variante (»figure«) pesnik uporablja. Taranovski je pri preučevanju ruskega peterostopnega cezuriranega jamba zapisal: »Ritmičnih variacij je v peterostopnem jambu s cezuro samo dvanaest.« (1953: 196) Pri Ketteju smo našli enajst različic (dvanaeste, z naglasoma na 2. in 10. zlogu, ni bilo) ter še dve, ki ju Taranovski zaradi njune

izredne redkosti ne omenja, in sicer taki z naglasoma na 6. in 10. zlogu (*a ko se pomračilo je obzorje*) in z naglasi na 6., 8. in 10. zlogu (*a da bi ga minula strašna žeja*).

Druge »figure« so navedene v preglednici 3.

Preglednica 3

Tip	Ikt	Figura	Primer	Število	%
I	5	2,4,6,8,10	Mladenič šel je pozno v noč domov	107	18
II	4	-,4,6,8,10	In mi voščilo: »Tata, dobo uto!«	26	4
III	4	2,-,6,8,10	ki lep ji je in dober cvetek vsak	79	13
IV	4	2,4,-,8,10	Zastonj! Ne slušaj me — brki moji	87	14,4
V	4	2,4,6,-,10	»Čez leta tri!« tako sem ti dejal	135	22,4
VI	3	-,4,-,8,10	in ko že skorajda narazen gresta	19	3
VII	3	-,4,6,-,10	da sem metuljček, ej, da sem čebela	21	3,5
VIII	3	2,-,-,8,10	Pilatužev pa kot nikjer nikol	12	2
IX	3	2,-,6,-,10	ta Kristus pokopana je mladost	77	13
X	3	2,4,-,-,10	še manj nevrednega pomilovanja	21	3,5
XI	2	-,4,-,-,10	da bi objel ga, da bi me objelo	3	-

V preglednici 4 se primerjajo podatki o Kettejevem peterostopnem sonetnem jambu s celotno podobo ruskega necezuriranega peterostopnega jamba od leta 1830 do konca 19. stoletja — od Puškina do Kozlova (podatki so v odstotkih; rusko gradivo je iz Taranovskega 1953).

Preglednica 4

Figure	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Kette	18	4	13	14,4	22,4	3	3,5	2	13	3,5
Rusi	20	7	12	10,4	24	2,6	7,4	1,3	13,5	1

Podatki peljejo do sklepa, da se je v Kettejevem sonetnem peterostopnem jambu pa tudi v pesništvu drugih avtorjev slovenske moderne izoblikoval alternirajoči ritem »ruskega« tipa. Ta ritem se je uresničil v splošni ritmični podobi (preglednici 1 in 2) in v prednosti, ki so jo pesniki slovenske moderne dajali 5., 1., 4., 9. in 3. ritmični »figuri« — skoraj na isti način kot ruski pesniki 19. stoletja (preglednici 3 in 4). Čeprav je zanimanje Ketteja, Murna, Cankarja in Župančiča za rusko literaturo literarni zgodovini dobro znano, najbrž ne gre za vpliv, temveč za neko splošno tendenco silabotonike, ki se je podobno izoblikovala v ruski in slovenski poeziji. Kaže, da sta se dva silabotonična sistema razvijala vzporedno.

4 Rima. Rima je ponavljanje zvokov na koncih vrstic v pesmi; načeloma vsebuje naglašeni zlog. Natančnejša definicija najbrž ni mogoča, kajti rima je konvencionalen pojav in jo pesniki v vsakem obdobju dojemajo drugače. Zato je pregled rim posameznega pesnika lahko le gradivo, ki ga bo treba primerjati z repertoarjem rim drugih pesnikov istega obdobja (da bi se dobila celotna podoba

in se izkazale razlike med pisci) in z rimami pesnikov drugih obdobj (da bi se izkazal zgodovinski razvoj slovenske rime).

Za vsak rimajoči se par (v sonetih lahko tudi več besed, torej rimovna *verižica*) lahko določimo glasovno podobnost in slovnično sestavo. Obe lastnosti sta zgodovinsko utemeljeni (gl. Gasparov 1984) — v nekaterih obdobjih so glagolske rime (*ločili : združili*) sprejemljive, v drugih manj; v nekaterih obdobjih so nenatančne (nečiste) rime sprejemljive in celo zaželeno (*hrušk : luč, taborišč : pišč* — M. Jesih), v drugih niso (pri Ketteju takih rim ne najdemo). Pregledali smo obe ravni Kettejevih rim in dobili naslednje podatke.

Katalektika (razdelitev klavzul): od 282 verižic jih je 112 (39,7 %) z moškimi klavzulami (rimami), 151 (53,5 %) z ženskimi in 19 (6,8 %) z daktilskimi (»tekočimi«) ali hiperdaktilskimi (*odstranili so me : okanili so me*).

Zaprto/odprto: od moških rim je 80 (71,4 %) zaprtih, tj. s soglasnikom po naglašenem samoglasniku (*grobov : zvonov*), 25 (22,3 %) odprtih (*dno : oko*); 4 rime so zaprto-odprtega tipa, in to z »j« na koncu ene od besed (*fantazij : ti*); omeniti je treba, da se je ravno ta nenatančnost razvila v ruski poeziji prej kot vsaka druga. *Bogastvo* rim (navzočnost oziroma odsotnost »opornih« enakih soglasnikov pred naglašenimi zlogi) je v sonetih precej težko oceniti, saj večinoma ne gre za pare, temveč za verižice, kjer prvi par lahko sestavlja bogato rimo, drugi ne, rima pa je ena sama. Od rim s po dvema besedama so tri bogate (*talisman : zaman*). Med moškimi rimami so tudi 4 tavitološke (prim. Sonjkin 1993a).

Ženske rime so večinoma odprte (135 rim; 89,4 %), zaprtih je 15 (9,9 %), odprto-zaprta le ena, in tudi ta z »j« (*na mizi : blizi : Elizij*). Med rimami s po dvema besedama je ena bogata (*perivoji : tvoji*). Dve rimi sta tavitološki.

Daktilske rime so vse odprte, med njimi dve sestavljeni (*ekstazi je : malvazije in roža ti : božati*) in ena dopolnjena (z neenakim zvočnim sestavom po naglašenem zlogu — *kozarčki li : denarčkih li*).

Dolžina rimanih verižic

6 besed	2 (Sonet Tantal: bolečine : izgine : studenčine : premine : miline : bližine).
4 besede	123
3 besede	48
2 besedi	109
Skupaj	868 besed

Slovničnost

Samostalniki	427
Glagoli	205
Pridevniki	77
Prislovi	75
Zaimki	48
Deležniki	28
Deležja	6
Medmeti	2

Skupaj 868 besed

Od 282 rimovnih verižic je bilo 105 (37,2 %) slovnično homogenih, tj. samo samostalniških ali samo glagolskih, prislovnih itd.

5 Kitična sestava (zaporedje rim). Zaporedje rim je ena od najpomembnejših lastnosti soneta, saj določa sam tip soneta. Kot smo že videli, se Kette ne drži klasičnih vzorcev, ne glede metra ne glede rim (že uporaba tavtoloških rim je huda kršitev poetike klasičnega soneta — prim. Boileaujeve besede o sonetu: »Ni qu'un mot deà mit osa s'y remonter« — (»Nobena beseda se ne sme ponavljati.«)

Po podatkih W. Möncha (1955) je v Petrarkovih 327 sonetih zaporedje rim v tercetah takole: v 126 primerih *CDECDE*, v 117 *CDCDCD*, v 66 *CDEDCE*. Francoski sonet se drži drugačne sheme: pri Ronsardu najdemo 405 sonetov z zaporedjem *CCDEED*, 188 *CCDEDE*, 35 *CDCDCD*. Angleški sonet, najbolj znan po Shakespearjevih pesmih, se drži rimanja *ababdcdefefgg*.

Rimanje kvartet in tercet smo računali posebej. V kvartetih Kette uporablja samo tri sheme in nikoli ne uvaja tretje rime. Razlik med moškimi, ženskimi idr. rimami pri tem štetju nismo upoštevali, zato so vse rime pogojno označene z velikimi črkami.

Kvartete

1.	ABBAABBA	33
2.	ABABABAB	21
3.	AABBAABB	8
	Skupaj	62

Tercete

1.	CCDEED	8
2.	CDCDCD	7
3.	CCDDEE	7
4.	CCDCDD	5
5.	CDCDEE	5
6.	CDDCCD	4
7.	CDDCEE	4
8.	CCDEDE	4
9.	CDDCDC	3
10.	CDECDE	3
11.	CCCDDE	2
12.	CDCEED	2
13.	CDBCDB	1
14.	BABABA	1
15.	CDEDED	1
16.	CCDDCD	1
17.	CDDEEC	1
18.	CCDDDC	1
19.	CDEDEC	1
20.	CDDCCD	1

	Skupaj	62
--	---------------	-----------

Kot se vidi, se Kette (v nasprotju s Prešernom) ne drži nobene klasične italijanske ali francoske sheme (razen *CDCDCD*, ki je druga po priljubljenosti pri Petrarki in tudi pri Ketteju). V kvartetih pogosto uporablja shemo *ABABABAB*, ki je v bistvu izvorna sonetna oblika, nastala v 13. stoletju pod peresom Giacoma da Lentina in drugih sicilskih pesnikov (Whilkins 1959). En sonet (Tantal) ima samo dve rimovni verižici, tako da se kvartetne rime ponavljajo v tercetah, v enem sonetu pa ena od kvartetnih rim prehaja v terceti. Kette uporablja za rimanje v tercetah kar 20 kitičnih vzorcev

(če vzamemo v poštev rimanje v kvartetah, je modelov še več). To bi lahko pomenilo, da je bil v poetiki slovenske moderne sonet že toliko domač, da doslednja izpeljava ni bila več potrebna za takojšnje prepoznavanje; vendar o tem težko sklepamo z vso gotovostjo, dokler ne bo obdelan ves korpus slovenskih sonetov od Prešerna do moderne ali vsaj njegov statistično bistveni del).

6 Sklep. V Kettejevih sonetih so se uveljavile bistvene lastnosti slovenske silabotonike: alternirajoči ritem peterostopnega jamba, skoraj stalni naglas na zadnjem iktu, šibka cezura oziroma reža v prvi polovici verza. V metriki je Kette, tako kot drugi sonetisti tistega časa, uporabljal predvsem prevladujoči slovenski sonetni verz, in sicer peterostopni jamb (ta izraz je ustrežnejši kot pa »jambski enajsterec«; prvič zaradi alternance, ki je pri Prešernu ni, v moderni pa je zelo pogosta; drugič zato, ker so v slovenskem jambu silabotonične prvine bistveno močnejše od silabičnih). Jamb pa ni bil edini meter v Kettejevem sonetizmu; pesnik je rad eksperimentiral s trizložnimi metri (daktilom in amfibraham).

Kettejeva rima je natančna; ženske rime so v sonetih po pričakovanju najpogostnejše, pogoste so tudi moške, daktilske pa so mogoče; rime so predvsem samostalniške.

Rimanje oziroma kitična izpeljava Kettejevih sonetov je zelo raznovrstna, kar lahko pomeni končno poslovenitev te romanske stalne oblike v obdobju moderne.

V verzologiji sta metrika in ritmika najbolj obdelani območji, veliko je možnosti za primerjavo zaradi večjih količin že napisanih študij, ki so na voljo. Zato je metrični in ritmični pregled zanimivejši. Za utemeljeno interpretacijo podatkov o rimi in kitični gradnji pa je treba preštudirati verzne lastnosti slovenskega soneta (in slovenskega verza sploh) v veliko večjem obsegu, kot je to narejeno za zdaj.

Za statistično obdelavo ritma in (delno) rime smo uporabljali lastne računalniške programe v jeziku C (Turbo C — Borland International).

Pisec se za pomoč zahvaljuje Alešu Bjelčeviču.

Literatura

- Gasparov M. L., 1981: Ital'janskij stix: sillabika ili sillabo-tonika? V: Problemy strukturnoj lingvistiki. Moskva.
- Gasparov M. L., 1984: Èvolucija ruskoj rifmy. V: Problemy teorii stixa. Leningrad, 3-36.
- Isačenko A.V., 1939: Slovenski verz. Ljubljana.
- Mönch W., 1955: Das Sonnett. Gestalt und Geschichte. Heidelberg.
- Novak, Boris A., 1995: Prešernova recepcija jamskega enajstera, Primerjalna književnost, št. 1.
- Opitz M., 1955: Buch von der deutschen Poeterey. Neudrucke deutscher Literaturwerke des XVI und XVII. Jahrhunderts, št. 1, Halle.
- Ryžova M. I., 1979: Tvorčestvo M. Ju. Lermontova v vosprijatiji slovenskix po toj XIX — načala XX veka. Russkaja literatura, št. 3, 149-163.
- Sonjkin V., 1993: Dve pripombi k Prešernovemu verzju s stališča ruske verzološke znanosti. Jezik in slovstvo, št. 5, 186-191.

- Sonjkin V., 1993a: Tavtološka rima v slovenskem pesništvu. *Slavistična revija*, l. 41, št. 4, 581-588.
- Sonjkin V., 1995: Verzne lastnosti slovenskega soneta v obdobju moderne. *Simpozij Obdobja 16. Sonet in sonetni venec*. Ljubljana (v pripravi).
- Taranovski K. F., 1953: *Ruski dvodelni ritmovi*. Beograd.
- Tarlinskaja M., 1976: *English verse. Theory and history*. The Hague: Mouton.
- Tomaševskij B., 1929: *O stixe*. Leningrad.
- Whilkins E. H., 1959: *The Invention of the Sonnet and Other Studies in Italian Literature*. Roma.

6 Sklep. V Kettejevih sonetih je prevladujoča lastnost, ki jih loči od drugih sonetov, vztrajna rima. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov.

6 Sklep. V Kettejevih sonetih je prevladujoča lastnost, ki jih loči od drugih sonetov, vztrajna rima. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov. Rima je v Kettejevih sonetih v celoti ali delno, vendar je v celoti v večini sonetov.

Kettejeva rima je natančna; ženske rime so v sonetih po pričakovanju najpogostnejše, pogoste so tudi moške, daktilske pa so mogoče rime so predvsem samostojne.

Rimanje oziroma kritična izpeljava Kettejevih sonetov je zelo raznovrstna, kar lahko pomeni končno poslovenitev iz romanske stalne oblike v obdobju moderne.

V verzologiji sta metrika in ritmika najbolj obdelani območji, veliko je možnosti za primerjavo zaradi večjih količin že napisanih študij, ki so na voljo. Zato je metrični in ritmični pregled zanimivejši. Za utemeljeno interpretacijo podatkov o rimi in kitni gradnji pa je treba preštudirati verzne lastnosti slovenskega soneta (in slovenskega verza sploh) v veliko večjem obsegu, kot je to narejeno za zdaj.

Za statistično obdelavo ritma in (delno) rime smo uporabljali lastne računalniške programe v jeziku C (Turbo C — Borland International).

Pisec se za pomoč zahvaljuje Alešu Bjelčeviču.

Literatura

Gasparov M. L., 1981: Ital'janskij stix: sillabika ili sillabo-tonika? V: Problemy strukturoj sonetov. 34.

Viktor Sonjkin

UDK 886.3.08-193 Kette D.

SUMMARY

KETTE'S SONNETISM

Kette's sonnets brought into prominence the fundamental features of the Slovene syllabotonicity: the alternating rhythm of the five-foot iamb, the almost permanent stress on the last ictus, a weak caesura in the first half of the verse. Like other sonneteers of his time, Kette mostly used the five-foot iamb, but he also liked to experiment with three-foot metrical forms (the dactyl and the amphibrach). Kette's rhyme is exact, in sonnets

prevailingly feminine, occasionally masculine and rarely dactylic. In terms of grammatical categories, his rhyme is mainly nominal. The rhyme schemes (stanza structure) of his sonnets are highly diversified. This may be regarded as a proof that in Kette's poetry this, otherwise typically Romance, form was already completely slovenized.

Barbara Baloh

UDK 808.63:323.1(497.12 Istra:=50)

Srednja pomorska šola v Portorožu

Položaj slovenščine pri italijanski narodnostni skupnosti v Slovenski Istri

Omanjšinski problematiki in o pravicah manjšin se v današnjem času veliko govori, zato bi želeli, da bi naša raziskava pripomogla k celostnemu pogledu na italijansko narodnostno skupnost v Slovenski Istri in ponudila nekaj novih izhodišč za nadaljnje jezikoslovno proučevanje pričujoče tematike.

Predstaviti želim kakovost in stopnjo znanja slovenskega jezika ter priložnosti za rabo slovenskega jezika pri pripadnikih italijanske narodnostne skupnosti in njihovo razmerje do slovenskega jezika kot jezika okolja.

Hkrati opozarjam na pomembnost vsega tega za manjšino, kajti s slovenščino in s Slovenci se vsak dan srečujejo. Slovenski jezik tudi aktivno uporabljajo, čeprav je njihov materni jezik italijanščina, po Ustavi določena kot eden izmed uradnih jezikov na dvojezičnem področju v Slovenski Istri v Republiki Sloveniji.

Vsak pripadnik italijanske narodnostne skupnosti je v današnjem času tudi dvojezični govorec in torej nosilec jezikovnega stika, zato v prvem delu postavljam najprej teoretična izhodišča dvojezičnosti in razmerja med jezikoma v stiku (L1 — italijanščina, L2 — slovenščina). Teoretična podstava je podlaga za empirično analizo in vrednotenje raziskave v drugem delu.

V teoretičnem delu raziskave se opiram predvsem na teorijo Uriela Weinreicha (*Jeziki v stiku, Languages in contacts*, 1973); upoštevam pa tudi aktualna spoznanja, ki so jih v slovenski sociolingvistiki podale Breda Pogorelec, Majda Kaučič-Baša in Elizabeta Bernjak, ter raziskave, ki so jih opravili pripadniki italijanske narodnostne skupnosti (Nelida Milani-Kruljac: *La comunita' italiana in Istria e a Fiume*, 1990, in Luciano Monica: *La scuola italiana in Jugoslavia*, 1991).

V empirični raziskavi, ki je bila opravljena v času od decembra 1992 do februarja 1993 na dveh odstotkih populacije, ugotavljam jezikovno stanje med pripadniki italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri.

V uvodu bi predstavila družbeni položaj italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri.

1 Uvod

1.1 Pregled zgodovine Istre s poudarkom na povojnem položaju istrskega prebivalstva

Prvi znani zgodovinski prebivalci Istre so bili Histri in Liburni. Leta 139 so to ozemlje zasedli Rimljani in ga poselili s 15.000 Latinci. V drugi polovici 6. stoletja so se začeli novi vpadi v Istro: po letu 586 Langobardov, kasneje Obrov in Slovanov.

»Zapletena kolonizacijska zgodovina Istre je oblikovala raznovrstnost kulturnih vplivov in etničnih sprememb, ki so vplivale na nastanek razlik med jezikovno in narodnostno pripadnostjo istrskega prebivalstva. Migracije

niso potekale zgolj s priseljevanjem, temveč so se dogajale tudi znotraj samega polotoka, v kar so jih silili predvsem ekonomski interesi. Številne migracije so zato stopnjevale predvsem regionalno zavest in ne toliko narodne zavesti, vendar le-te niso zatrle.«¹

Predvsem je treba poudariti, da sta se skozi zgodovino oblikovali dve etnični skupini, ki sta bili etnično, kulturno in jezikovno popolnoma različni. Na njuno različnost je vplivala predvsem poselitev, njuna kulturna stopnja in družbeni status. Plast, ki je živel v mestih ob morju, se je ukvarjala s trgovino, obrtjo in ribištvo. V mestih ob morju je prevladovalo predvsem beneško narečje. Druga plast je živel v notranjosti, na podeželju, oddaljena od mestnih središč in se je ukvarjala predvsem s živinorejo in poljedelstvom. Na podeželju je živel predvsem slovansko govoreče prebivalstvo, ki je tu imelo svoje osrednje naselbine. V Istri se poleg slovanskega jezika skozi čas pojavljajo tudi tri vrste romanskih jezikov: vulgarna latinščina, istrščina, s prevlado Beneške republike pa beneško narečje, seveda v skladu z gibanjem prebivalstva. Istrščina je torej nekakšen vmesni člen med vulgarno latinščino in beneškim narečjem, vendar se skozi zgodovino razvija sočasno s tedanjim uradnim jezikom.

»Francoska meščanska revolucija in Napoleon sta na marsikaterem področju spremenila družbeno življenje. S spretno diplomacijo je Napoleon uspel pregovoriti Avstrije, s katerimi je 18. aprila 1797 v Leobnu sklenil tajni delitveni sporazum, ki je Avstrijcem dovolil zasedbo beneške Istre. Z mirom v Campoformiju, ki je pomenil tudi dokončni propad Beneške republike, je bila Avstriji priznana oblast nad temi kraji.«²

Za časa Metternicha (1815-1848) je absolutizem v Istri tlačil tako Italijane, kakor tudi Slovence in Hrvate. Kljub temu pa so bili Italijani v ugodnejšem položaju, saj so bili večinoma meščani, torej podjetniki, trgovci, obrtniki, izobraženci. Imeli so svoje osnovne šole. Italijanski jezik je bil po zakonu iz leta 1815 uradni jezik. Italijani so gojili tudi svoje kulturno življenje, saj je iz tega obdobja znanih več časopisov in revij.³

Po marčni revoluciji 1848 so Istrani pridobili nekaj političnih pravic, kar je bilo pomembno tako za italijanski kakor tudi za slovenski živelj. Predstavniki italijanskega meščanstva so se bojevali predvsem za popolno prevlado italijanske miselnosti v Istri. Slovenščina je bila leta 1848 eden od uradnih jezikov v Istri, vendar so si italijanski poslanci v dunajskem parlamentu prizadevali, da bi se v urade in v javno življenje uvedla italijanščina.

Avstrija je v 19. stoletju morala obračunati tako z italijanskim iredentizmom, ki je hotel, da bi bila Istra del Italije, kakor tudi s Slovenci in Hrvati, ki so vsak po svoje oblikovali lastno narodno zavest kot posledico zgodovinskih dogodkov in nacionalne pripadnosti, sicer pa so nastopali združeno.

Z Rapalsko pogodbo (19. 11. 1920) med Kraljevino SHS in Italijo je Italiji pripadla skoraj celotna Istra, vključno s Trstom, izjemi sta bili le otok Krk in del občine Kastav, ki sta pripadali Kraljevini SHS. Z Rimsko pogodbo (27. 1. 1924) pa so Italiji priključili še Reko, ki so jo prvotno nameravali oblikovati v samostojno državo.

V obdobju od 1918 do 1920 začne Italija v Istri močno asimilacijsko politiko proti Slovencem in Hrvatom. To je obdobje neoviranih skrajnih nacionalističnih dejanj, katerih vrh je bil požig Narodnega doma v Trstu (13. 7. 1920). Razmere so se s prihodom fašizma na oblast (1922) in po priključitvi Julijske krajine Italiji še poslabšale. Uradna politika narodnega zatiranja ni bila z ničimer omejena, saj se Italija niti z mirovnimi pogodbami niti z Rapalsko pogodbo ni zavezala, da bo spoštovala narodne manjšine. Leta 1923 so prepovedali uporabo slovenščine in hrvaščine v upravi, v sodstvu so slovenščino omejevali že v letih 1918-1920.

S kraljevim odlokom 15. 10. 1925 je bila slovenščina v javnem življenju dokončno prepovedana. Šolska reforma ministra Gentileja (1923) je odpravila slovenske in hrvaške šole v Istri. Leta 1923 so poitalijančili vsa krajevna imena. V letu 1927 so začeli poitalijančevati ali celo zamenjevati tudi priimke. Za to obdobje so značilne prisilne dražbe, ki so prizadele predvsem slovansko prebivalstvo. To je bilo naseljeno na podeželju in se je večinoma ukvarjalo s kmetijstvom.

Leta 1941 zajame druga svetovna vojna tudi istrsko ozemlje. V narodnoosvobodilni boj so bili v Istri vključeni tako Slovenci in Hrvatje, kakor tudi Italijani.

Po osvoboditvi Istre so se konec aprila in v začetku maja 1945 začeli diplomatski pogovori o vprašanju meje med Italijo in Jugoslavijo. Istro so razdelili po tako imenovani Morganovi liniji ali »modri črti« na cono A (pod poveljstvom ameriške zavezniške uprave) in cono B (pod poveljstvom jugoslovanske vojaške uprave).

¹ D. Darovec: Pregled zgodovine Istre, Annales 1, Koper 1992, str. 53.

² D. Darovec: Pregled zgodovine Istre, Annales 1, Koper 1992, str. 55.

³ Več o tem B. Baloh: Položaj slovenščine pri italijanski narodnosti skupnosti v Slovenski Istri, diplomatska naloga, 1994.

10. 2. 1947 so predstavniki enaindvajsetih držav podpisali v Parizu mirovno pogodbo z Italijo, ki je stopila v veljavo 15. 9. 1947. Istega dne je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je bilo ravno tako razdeljeno na cona A in B. 1954. leta je bilo s podpisom londonskega memoranduma odpravljeno. Bivša cona B je pripadla Jugoslaviji, cona A pa Italiji. Dejansko je Slovenija izgubila veliko večji del ozemlja, kajti zgubila je tudi del severne Primorske (Benečija, Rezija, Kanalska dolina) ter Gorico z okolico. Do sedanje rešitve vprašanja meje med Italijo in Jugoslavijo je prišlo šele z Osimskim sporazumom leta 1975.

»Povojna leta (1945 do 1955) so bila za avtohtono prebivalstvo Istre zelo težka. V Parizu je leta 1946 med Italijo in Jugoslavijo nastal dogovor o tako imenovanem etničnem ravnotežju, po katerem naj bi ostalo na italijanski strani približno toliko pripadnikov jugoslovanskih narodov (opomba avtorja: gre za Slovence in ne za Hrvate, saj obstaja v Italiji slovenska in ne hrvaška manjšina), kot je bilo na jugoslovanski strani Italijanov. Kot merilo je bil postavljen statistični podatek popisa prebivalstva iz leta 1910. Ta razmejitev je bila v škodo Slovincem, in sicer v razmerju 1 proti 4.«⁴

»Področje Slovenske Istre je bilo stalno pod nadzorom haaškega mednarodnega sodišča in na obeh svetovne javnosti, zato si nova oblast ni smela in mogla privoščiti nikakršnih kršitev podpisanih sporazumov. V tem obdobju ne beležimo nobenih diplomatskih sporov ali pritožb na mednarodno sodišče.«⁵

Čeprav je za istrsko ozemlje veljal poseben statut in je bil del tega ozemlja imenovan za svobodno ozemlje, pa se Italijani v Istri niso počutili enakovredne in dovolj upoštevane. Nečastna zgodovina italijanskih fašistov nad slovenskim in hrvaškim narodom še ni bila pozabljena, davek zanje pa so plačevali tisti, ki niso bili vpleteni v fašistični stroj, temveč so delovali v okviru italijanske Komunistične partije in so hoteli pod njenim okriljem delovati tudi nadalje, zato se niso priključili KPJ.

Tisti, ki so v vojni sodelovali na strani okupatorja, so se iz Istre izselili že pred koncem ali pa takoj po koncu II. svetovne vojne (tako imenovani črni eksodus).

Spor za Istro, Trst in Slovensko Primorje je po drugi svetovni vojni dosegel razsežnosti mednarodnega značaja. Jugoslovanska vlada je morala privoliti v začasno razdelitev spornega ozemlja na dva dela ter sprejeti pogoje zaveznikov o vojaški upravi omenjenega območja. 9. 5. 1945 je bil podpisan Beograjski sporazum in nato 20. 6. Devinski sporazum; v skladu z njima so se morale jugoslovanske čete umakniti iz Trsta in dela Julijske krajine zahodno od Morganove črte. Sporno ozemlje je bilo razdeljeno na cono A in cono B.

»Z mednarodnopravnega gledišča je bila cona B začasna samostojna upravopolitična enota v upravi Jugoslovanske armade in Poverjeništvom PNOO (Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor) kot najvišjim organom civilne oblasti. Nižji organi civilne oblasti so bili okrajni in krajevni NOO (narodnoosvobodilni odbori). Že leta 1945 je bil v njej vzpostavljen »jugoslovanski« sistem, prilagojen izjemnosti stanja.«⁶

Nova oblast je hotela vzpostaviti umetno sožitje med Italijani in Slovenci, ki naj bi se uresničevalo v množični organizaciji SIAU (slovensko-italijanska antifašistična unija, kasneje SZDL).

»Italijansko-slovenska antifašistična unija (SIAU) je združevala pripadnike različnih političnih usmeritev in je imela nalogo propagirati aneksijo k federativni republiki.

Delovala je kot naslednica OF, katere primarna naloga je bila boj proti fašističnim elementom. Ker pa se je SIAU izrekla za priključitev k Jugoslaviji, pri italijanskem prebivalstvu ni dosegla željenega množičnega odziva. Pripadniki italijanske narodnosti se niso vključevali v njene vrste.«⁷

Italijanska narodnostna skupnost je imela težave pri integriranju v novo povojno skupnost. Še vedno je delovala v prid priključitve k Italiji. V treh obalnih občinah v Sloveniji (Izola, Koper in Piran) je ilegalno delovala italijanska demokratska stranka, ki je hotela doseči razpad SIAU in je izvajala nacionalno propagando v prid Italiji. Njeni privrženci so bili tako med meščani kakor tudi med mladino. Srednješolsko mladino je v tem obdobju vzgajala duhovščina, ki je bila zlasti v Kopru izrazito nastrojena proti organom oblasti. »Italijanska manjšina je po vojni dobivala od Italije finančno in gmotno podporo (pakete z živili), ki jo je kler kasneje s pridom izkoristil. Seznam ljudi deležnih podpore je izkoristil tako, da je ljudi prisiljeval k izselitvi.«⁸

⁴ D. Darovec: Pregled zgodovine Istre, Annales 1, Koper 1992, str. 76.

⁵ M. Zagradnik: Pokrajinski arhiv Koper, ustno, 1994.

⁶ M. Zagradnik: Nacionalizacija industrijskih podjetij v slovenskem Primorju in slovenski Istri, Viri 5, Objava arhivskih virov, Ljubljana, 1992.

⁷ Slovensko primorje in Istra, 1953.

⁸ Okrogla miza. Vsi naši eksodusi, Koper, junij 1993.

Protikomunistična gibanja so odvrčala pripadnike italijanske narodnosti od vključevanja v novo družbo. Gre za čas hladne vojne med Slovenijo in Italijo, v katerem so Italijani nadaljevali svoje pritiske na novo ureditev. Nova povojna oblast je skušala zagotoviti obstoj manjšine z optimalnimi pogoji, na drugi strani pa je skušala pridobiti oziroma prepričati italijansko prebivalstvo za priključitev k Jugoslaviji. V tem obdobju se posebej poudarja dosledno izvajanje dvojezičnosti, paritetna sestava oblastnih in političnih organov ter kontinuiran razvoj italijanskega šolstva. V italijanske šole so se lahko vpisovali le tisti, ki so lahko dokazali, da so Italijani. Komur se je priimek končal na -ič, je moral nujno v hrvaške ali slovenske šole. Problem je bil posebej pereč pri otrocih iz mešanih zakonov, ki so se tako morali asimilirati z večino. V takih razmerah so bili izpostavljeni asimilacijskim pritiskom.⁹

Umetno potegnjena mejna črta je nasilno pretrgala večstoletno izročilo gospodarske povezave med Trstom in Istro. Slovensko Primorje in Istra nista bila industrijsko razviti območji.

»V južnem delu je bila industrija osredotočena ob obali in se je omejevala na tovarne za predelavo rib. To so bile Arrigoni in Ex Ampelea v Izoli, De Langlade v Kopru. Omeniti velja še ladjedelnici Depangher in Istria v Kopru, premogovnik v Sečovljah, soline v Sečovljah in Strunjanu, tovarno pralnih sredstev Salvetti v Piranu, tovarno ščetk Schnabl v Kopru in opekarno Nardone v Izoli. Večja industrijska podjetja so bila v lasti italijanskih delniških družb, ki so imele sedež v Italiji (Arrigoni, Ampelea, rudnik živega srebra v Idriji, premogovnik v Sečovljah ...). Lastniki nekaterih podjetij so prebivali v Italiji, zopet drugi, ki so poprej živeli na tem območju, so se izselili. Vsa ta podjetja je prevzela v upravljanje Komisija za upravo narodne imovine (KUNI). Oblastni organi cone B so pozvali lastnike, naj se vrnejo in prevzamejo podjetja, oz. naj prenesejo uprave v cono B.«¹⁰ Pomembnejša industrijska podjetja so kasneje prešla pod upravo zveznega ali republiškega ministrstva za industrijo in rudarstvo.

Ker je Trst kot edino pristanišče v severnem Jadranu ostal v Italiji, so v Kopru zgradili koprsko Luko, ki je bila le slaba zamenjava za svetovno znano tržaško pristanišče. Koprška Luka je svoj sloves pridobila šele v zadnjih dvajsetih letih.

Nova povojna oblast se je do prebivalcev Istre ravnala sektaško, vpeljala je sovražno razmerje med mestom in vasjo, ki je izviralo iz prejšnjega razmerja gospodar Italijan — hlapec Slovenec (po vojni je bil položaj obrnjen: Slovenec gospodar — Italijan hlapec). Zato se je po II. svetovni vojni večje število pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti izselilo v Italijo. Te izselitve imenujemo s skupnim imenom **eksodus**. V hiše izseljenih Italijanov je nova oblast naselila kadre iz notranjosti Slovenije (pogoj je bil poznavanje italijanskega jezika), iz Brkinov in Krasa. Priseljeni Slovenci so pri avtohtonem prebivalstvu sprva naleteli na zavračanje. Večja koncentracija italijanskega prebivalstva je bila že v zgodovini močnejša v mestih. Zaledje je bilo kmetijsko, zaostalo in pod novo oblastjo politično nezrelo. Vse to je oteževalo položaj italijanskega prebivalstva. Dve nepremišljeni potezi nove oblasti pa sta še posebej povečali nezadovoljstvo in poslabšali položaj.

Prva je bila menjava denarja leta 1945. Zaradi nepriznavanja jugolire v coni A se je močno zmanjšala možnost nakupa surovin, živil in drugega blaga iz cone A. (Opomba: Italija je dobila nalogo, da celotno območje STO zalaga z lirami: svoj del, torej cono A, je zalagala v dovoljšnji meri, cona B pa ni bila dovolj dobro založena, zato je nova oblast uvedla jugoliro.) Tako so bili prizadeti delavci, ribiči in kmetje, torej plasti, na katere se je opirala ljudska oblast.

Druga nepremišljena poteza pa je bilo demontiranje strojev v industrijskih obratih leta 1947, ki so jih nato odpeljali v Jugoslavijo.¹¹

Večina odnešenega materiala in opreme je bila namenjena na Hrvaško. Odpeljani stroji, naprave in oprema so obravnavani kot vojna škoda.

Vse to je povečalo brezposelnost, ki je bila v Istri večen problem. Realnost je bila torej precej drugačna od sanj, ki jih je propagirala nova oblast.

Velik ideološki pritisk se je dogajal tudi v času spora z Informbirojem. Posledica je bila izselitev precejšnjega števila italijanskega in drugega prebivalstva, ki je sodelovalo s KP, iz Istre in cone B STO.

Tak položaj je v letih 1945 do 1956 pripeljal do množične izselitve Italijanov iz Istre. Prvi val izseljevanja je bil že med vojno in takoj po njej. To je tako imenovani črni eksodus, kateremu je botrovalo predvsem sodelovanje

⁹ Prav tam.

¹⁰ M. Zagradnik: Nacionalizacija industrijskih podjetij v slovenskem Primorju in slovenski Istri, Viri 5, Objava arhivskih virov, Ljubljana, 1992, str. 152.

¹¹ Več o tem B. Baloh: Položaj slovenščine pri italijanski narodnostni skupnosti v Slovenski Istri, diplomska naloga, 1994.

s fašističnim okupatorjem. Drugi val je bil od leta 1948 do 1954, v njem naj bi se po nekaterih podatkih izselilo približno 6700 ljudi. Ti so se izseljevali predvsem zaradi političnega pritiska nove oblasti (to so bili predvsem tisti, ki so bili nasprotniki KP).¹² Zaprtje mejnih prehodov leta 1953 je izseljevanje še povečalo. Po letu 1954 je dobivalo že prave elemente psihoze, češ, če se seli sosed, potem bo že držalo, da se moram izseliti tudi jaz. Nastala je prava panika in ljudje so se množično izseljevali. Leta 1945 je bilo na območju celotne Istre okrog 240.000 Italijanov.¹³ »Do leta 1945 je bilo na področju celotne Istre vloženih 160.000 prošenj za izselitev, od tega je bilo 90.000 pozitivno rešenih.«¹⁴

Istrani so se izseljevali predvsem v Italijo, ne samo v Trst, temveč so se razselili po vsej Italiji. Po neki raziskavi tržaških zgodovinarjev (raziskava, ki jo je opravil Območni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v pokrajini Furlaniji — Julijski krajini (Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli — Venezia Giulia), 1980), naj bi se iz Istre izselilo okoli 200.000 oseb. »Beguncev v Trstu in tamkajšnjih begunskih taboriščih ni čakalo blagostanje. V mestu je bila kritična ekonomska situacija in Tržačani so z nenaklonjenostjo gledali prišleke, ki so jim jemali delo. Eksodus je bil v začetku planiran za določene skupine ljudi, ki so se upirali novi oblasti, kasneje pa je dobival vse večje razsežnosti. Vzrokov izseljevanja je bilo več. Naj jih naštejemo le nekaj:

- **politični:** znane so besede De Gasperija, ki jih je izrekel takoj po koncu II. svetovne vojne: La terra e' perduta salviamo almeno le anime. (Zemlja je izgubljena, rešimo vsaj duše.) Temu so botrovali fanatizem, ideološka razhajanja, manipulacija italijanske vlade z istrskim prebivalstvom;
- **kulturni:** vidna različnost med dvema oziroma tremi ali več kulturami, bojazen pred kulturno asimilacijo;
- **ekonomski:** socializem je začel s postopkom popolne modernizacije, ki ni priznavala prejšnjih ekonomskih vrednosti in dejavnosti. Nova meja med Italijo in Jugoslavijo je pretrgala povezavo s Trstom, ki je bil nekakšna moralna prestolnica Istre, v katero so Istrani prodajali svoje blago in delovno silo. Izseljevali so se intelektualci, veleposestniki, trgovci in drugi italijansko govoreči ljudje, ki jih je nova oblast zaradi nesimpatije preganjala že od konca vojne, komunisti, informbirojevci, ki so bili z informbirojem nezaželeni, pendolari (tako so imenovali ljudi, ki so vsakodnevno hodili na delo v Trst), ker je bila z vzpostavitvijo nove meje ogrožena njihova eksistenca, italijanska duhovščina in učitelji ter ljudje, ki so prišli v konflikt z novo oblastjo, ribiči, ki jih je prizadela odrezanost od Trsta, kmetje, ki so poleg odrezanosti od Trsta občutili tudi kolektivizacijo in agrarno reformo, italijanski delavci in meščani, ki so s podpisom Londonskega sporazuma izgubili vsako upanje v vrnitev v okvir Italije.

Kot zadnja množična kategorija so se izseljevali Slovenci, predvsem mladi iz priobalnih vasi in notranjosti Istre. Njihovi vzroki niso bili toliko politične kot ekonomske narave (deagrarizacija, beg iz vasi v mesta). Italija jim je predstavljala mit boljšega življenja in višjega standarda.¹⁵

Življenje v Italiji je bilo v povojnem času boljše kot pri nas, ker je bila Italija deležna pomoči Unre. Množični povojni eksodus je pomenil popolno destabilizacijo Istre.

Kot glavna razloga za izseljevanje tako Italijanov kakor tudi Slovencev z območja Slovenske Istre bi omenili spoštovanje pravice do svobodne odločitve in razlastitvene ukrepe v notranjosti Slovenije.

Ne Italija ne Jugoslavija nista v teh letih (1945 do 1956) napravili ničesar, da bi preprečili močan val izseljevanja prebivalstva iz Istre. Seveda so bile na drugem zasedanju AVNOJ-a manjšinam na ozemlju nove Jugoslavije zagotovljene vse pravice, vendar pa Jugoslavija v času pomembnih političnih in gospodarskih sprememb ni znala poskrbeti za ustrezno uresničevanje teh določil in zagotoviti manjšini vseh pravic, ki so ji bile obljubljene.

Močan val izseljevanja je močno omajal obstoj italijanske narodnostne skupnosti v Sloveniji.

1.2 Obseg dvojezičnega območja v Slovenski Istri

Meje dvojezičnega območja v Slovenski Istri so postavljene po številu italijanskega prebivalstva v posameznih predelih po popisu prebivalstva iz leta 1910. Izpostavljeni so predvsem obmorski kraji,

¹² Novi arhivski viri kažejo, da je bilo teh ljudi precej manj, tudi če obravnavamo Istro v celoti, vsekakor pa je bilo manj izselitev, kot jih prikazujejo italijanski podatki.

¹³ Natančnega števila Italijanov ni mogoče določiti, saj je lahko sprememba primka že tudi sprememba identitete. Okrogla miza. Vsi naši eksodusi, Koper, junij, 1993.

¹⁴ Okrogla miza. Vsi naši eksodusi, Koper, junij, 1993.

¹⁵ A. Jerman: Etnično čiščenje ali rdeča revolucija, Primorske novice, 2. 4. 1993.

kjer je bilo prebivalstvo skozi zgodovino večinoma italijansko. Z urbanizacijo obalnih mest se pojavi problem razmejčitve dvojezičnega območja, kajti novejši predeli mesta (primer predvsem izolske občine) ostajajo zunaj meja dvojezičnega območja.

Izolska občina je glede razmejčitve najbolj sporna, kajti hitra urbanizacija je mesto razširila še na druge krajevne skupnosti (Polje, Jagodje, Dobrava), ki pa niso dvojezične. V zadnjem času se pojavlja težnja po razširitvi dvojezičnega območja tudi na te predele.

Dvojezično območje v občini Koper obsega naslednje kraje in krajevne skupnosti:

- celotno območje mesta Koper,
- celotno območje krajevne skupnosti Hrvatini, krajevne skupnosti Ankaran in krajevne skupnosti Bertoki,
- območje naselij Škocjan, Bošamarin, Kampel (v krajevni skupnosti Škocjan),
- Šalaro (v karjevni skupnosti Olmo-Prisoje) ter zaselek Valmarin ali Spodnje Škofije (v krajevni skupnosti Škofije).

Dvojezično območje v občini Izola obsega naslednje kraje in krajevne skupnosti:

- celotno območje starega mestnega jedra,
- krajevno skupnost I (Ulica Okt. revolucije),
- krajevno skupnost II (Livade) do mostu na Rikorvu.

Piranska občina je dvojezično najmočnejša, saj obsega v tej občini dvojezično območje največjo površino:

- krajevno skupnost Piran,
- krajevno skupnost Portorož,
- krajevno skupnost Lucija,
- krajevno skupnost Seča,
- krajevno skupnost Parecag,
- krajevno skupnost Sečovlje in zaselek Sv. Onofrij.

1.3 Demografsko gibanje italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri

Po popisu prebivalstva iz leta 1991 je v Sloveniji 3.064 pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti, od tega 1.439 moških in 1.625 žensk.

V primerjavi z letom 1981 (2.187) lahko ugotovimo, da se je število pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri povečalo, kar lahko pripišemo večji odprtosti Slovenije do manjšinskega vprašanja in pa odprtosti Slovenije pred osamosvojitvijo za priseljevanje.

Med podatki, ki jih lahko razberemo iz popisa prebivalstva 1991, je tudi ta, da je pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti, ki od rojstva živijo v naselju stalnega prebivališča, samo 1.324, število priseljenih pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti pa je 1.740. Podatka, od kod so se ljudje priselili, nimamo, vendar nam že odstotni delež (43,2 % pripadnikov, ki od rojstva živijo v naselju stalnega prebivališča, in 56,8 % priseljenih pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti) kaže pisano sestavo italijanskega prebivalstva v Sloveniji. Vzroke za zgoraj navedena dejstva lahko iščemo v vzpostavitvi državne meje z Republiko Hrvaško, ki je ozemlje celotne Istre razmejila med dve državi.

Italijanska narodnostna skupnost je bila namreč v dveh republikah, v Sloveniji in na Hrvaškem, institucionalno, politično in kulturno povezana, vendar na Hrvaškem manjšina nima toliko pravic kot v Sloveniji. Vzroke lahko iščemo tudi v gospodarskih migracijah in v priselitvi kadrov iz sosednje Hrvaške, ker je število pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti v Sloveniji majhno in ne more pokriti razpoložljivih delovnih mest. V treh obalnih občinah (Izola, Koper, Piran) je po

številu pripadnikov narodnostne skupnosti najmočnejša občina Piran; že leta 1971 je imela 1.206 pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti, leta 1981 pa 816 pripadnikov italijanske manjšine. Žal novejših podatkov ni mogoče dobiti, saj obstaja na Zavodu za statistiko Republike Slovenije le podatek za pripadnike italijanske narodnostne skupnosti v celoti. V občini Koper je leta 1971 živel 877 Italijanov, leta 1981 pa 727.

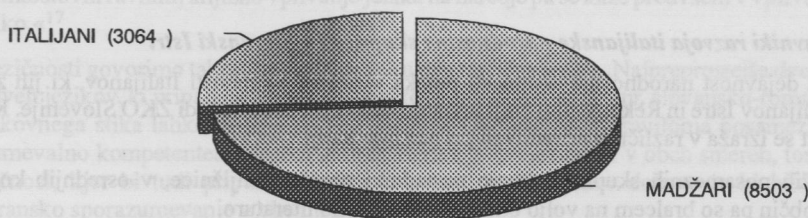
V občini Izola je bilo leta 1971 485 Italijanov, leta 1981 pa 358 pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti. Na Skupnosti Italijanov občine Izola so nam povedali, da je v letu 1993 v tej občini približno 550 pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti. Podatek je približen, kajti na skupnosti imajo natančne podatke le za volilne upravičence, niso pa všeti šolski otroci in mladina pod 18 let.

Še vedno obstaja veliko ljudi, ki se zaradi strahu pred negativnimi posledicami, ki izvirajo še iz neslavne povojne zgodovine v Slovenski Istri, ne upajo opredeliti za pripadnike italijanske narodnostne skupnosti.

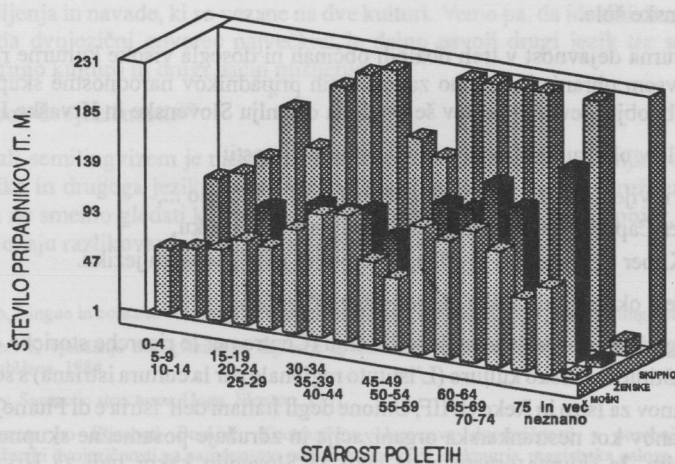
Med leti 1971 in 1981 lahko opazimo upad števila italijanskega prebivalstva. Tovrstno demografsko gibanje nam dokazuje asimilacijski proces v italijanski narodnostni skupnosti, ki mu botrujejo predvsem mešani zakoni in nedosledno izvajanje dvojezičnosti, vendar pa ne vemo natančno, ali gre res za avtohtone Italijane.

Na tem področju še ni bila izvedena nobena podrobnejša raziskava.

1.3.1 Razmerje med pripadniki italijanske in madžarske narodnostne skupnosti po popisu prebivalstva iz leta 1991

ŠT. PRIPADNIKOV IT. MANJŠINE PO POPISU PREB. 1991

1.4 Vzgoja in izobraževanje v okviru italijanske narodnostne skupnosti

V vseh treh obalnih občinah delujejo vzgojno-izobraževalne enote, v katerih je italijanščina upoštevana kot učni jezik, slovenščina pa ima položaj jezika okolja. V okviru italijanske skupnosti delujejo vrtci (11), osnovne šole (9), srednje šole (4) in pedagoški fakulteti v Kopru in Pulju. Dijaki imajo po končani srednji šoli možnost študija italijanskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ravno tako se lahko vključujejo v vse programe fakultet tako v Sloveniji in na Hrvaškem, kakor tudi v matični domovini.

Od popisa prebivalstva 1910. leta se je do 1975. leta šolska populacija v šolah z italijanskim učnim jezikom manjšala. Kasneje so v te šole dovolili vpis tudi tistim, ki niso pripadniki italijanske narodnostne skupnosti in je njihov materni jezik slovenščina; tako so šole lahko ohranile določeno število populacije (normative) in si obdržale mesto v mreži šolstva. Ker na Hrvaškem nimajo vseh ustreznih šol v italijanskem učnem jeziku, obiskujejo italijanske srednje šole v Sloveniji tudi pripadniki manjšine s Hrvaške.

V šolah z italijanskim učnim jezikom ima slovenščina vlogo L 2, torej jezika okolja.

Križanje dveh jezikovnih sistemov pri učencih povzroča interference iz maternega jezika v jezik okolja.

Učitelji se v teh šolah srečujejo z najrazličnejšimi problemi, od organizacije diferenciranega pouka za dijake iz Hrvaške, do pomanjkanja ustreznih učbenikov, predvsem za jezikovni pouk in sporočanje (na osnovnošolskem področju se je v zadnjem času nekaj premaknilo, kajti izšel je učbenik Jelke Morato Vatovec: *Veselo v slovenščino*).

1.5 Dejavniki razvoja italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri

Kulturna dejavnost narodnostne skupnosti poteka v okviru Skupnosti Italijanov, ki jih združuje Unija Italijanov Istre in Reke. V Sloveniji tovrstno dejavnost podpira tudi ZKO Slovenije. Kulturna dejavnost se izraža v različnih prireditvah pri nas in v Italiji.

Na sedežih posameznih skupnosti imajo pripadniki posebne knjižnice, v osrednjih knjižnicah obalnih občin pa so bralcem na voljo oddelki z italijansko literaturo.

V okviru Italijanske skupnosti deluje na Reki Stalno gledališče Ivan Zajc (Il teatro stabile Ivan Zajc).

Časopisna in založniška hiša EDIT skrbi za izdajo italijanskih časopisov, revij, knjig, predvsem pa učbenikov za šole z italijanskim učnim jezikom, v zadnjem času tudi za učbenike italijanskega jezika za slovenske šole.

Italijanska kulturna dejavnost v treh obalnih občinah ni dosegla visoke kulturne ravni, kajti njen namen je predvsem ohranjati narodno zavest tistih pripadnikov narodnostne skupnosti, ki so po razburkanem obdobju številnih selitev še ostali na ozemlju Slovenske in Hrvaške Istre.

Množična občila v okviru italijanske narodnostne skupnosti:

- dnevnik in revije: *La Voce del popolo*, *Panorama*, *Il Piccolo ...*,
- Radio Koper Capodistria, ki oddaja tudi v italijanskem jeziku,
- Televizija Koper Capodistria, ki oddaja predvsem v italijanskem jeziku.

Druge ustanove v okviru italijanske narodnostne skupnosti:

- Center za zgodovinsko raziskovanje v Rovinju (*Centro per le ricerche storiche di Rovigno*);
- Območni inštitut za istrsko kulturo (*L'istituto regionale per la cultura istriana*) s sedežem v Trstu;
- Unija italijanov za Istro in Reko (UIIF, *Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume*). (Danes deluje Unija Italijanov kot nestransarska organizacija in združuje posamezne skupnosti Italijanov v istrskih krajih. Je skupna organizacija tako za Slovenijo kakor tudi za Hrvaško, vendar v Sloveniji še ni registrirana);

— Skupnost Italijanov (Comunita' degli Italiani). Skupnost Italijanov je lokalna organizacija, članica Unije Italijanov za Istro in Reko. Njena vloga je strankarska, delovanje pa omejeno na občinsko raven.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Jezikovni stik

»Dva ali več jezikov so v stiku takrat, kadar jih govorec uporablja sočasno in jih izmenjuje.«¹⁶

Do jezikovnega stika prihaja v različnih družbenih okoliščinah:

- a) znotraj enega samega jezika,
- b) ob stiku dveh različnih jezikov.

Znotraj enega samega jezika prihaja do stikov pri enem samem govorcu, ki obvlada več jezikovnih zvrsti; največkrat gre za stik med dvema socialnima zvrstema, npr. med knjižnim jezikom in narečjem. Posledica tovrstnega jezikovnega stika je nastajanje številnih različic pogovornega jezika, ali še več, nastajanje idiolektov v okviru pogovornega jezika.

»Stopnja obvladovanja knjižnih zvrsti jezika je pri večini govorcev odvisna od izobrazbe, predvsem pa od vrste in količine formalnih položajev, za katere si kdo razvije svoje komunikacijske zmožnosti. Do najmočnejše interference iz narečja v knjižni jezik prihaja predvsem na ravni izrazne podobe in na oblikoslovni ravni, knjižno vplivanje jezika na narečje pa se kaže predvsem v vplivu medijev na leksiko.«¹⁷

O dvojezičnosti govorimo takrat, kadar sta v stiku dva različna jezika. Najpreprostejša dvojezičnost je stik dveh jezikov, ki pripadata različnima jezikovnim skupinama, npr. slovansko-romanski stik. Do jezikovnega stika lahko prihaja na več načinov. Dvojezičen je praviloma posameznik, ki je sporazumevalno kompetenten v jeziku A in B. Redka je dvojezičnost v obeh smereh, torej takšna dvojezičnost, kjer bi tudi pripadnik jezika B poznal jezik A tako dobro, da bi bilo mogoče obojestransko sporazumevanje v obeh jezikih.

2.2 Dvojezičnost

Po Chomskem¹⁸ je idealni dvojezični govorec tista oseba, ki popolnoma obvlada dva jezika, usvoji dva načina mišljenja in navade, ki so vezane na dve kulturi. Vemo pa, da idealni dvojezični govorec ne obstaja in da dvojezični govorec največkrat le delno usvoji drugi jezik ter se tako le delno »infiltrira« v drugo kulturo in drugi način mišljenja.

Ločimo več tipov dvojezičnosti:¹⁹

»Poljezičnost ali semilingvizem je nasprotje dvojezičnosti. Kaže se v pomanjkljivem obvladanju maternega jezika in drugega jezika. Nastanek in razvoj semilingvizma je družbeno pogojen. Na semilingvizem ne smemo gledati kot na osebni primanjkljaj, temveč kot na pojav, ki je tipičen za manjšine v položaju razlikovanja in spornosti identitete.«²⁰

¹⁶ Uriel Weinreich, *Lingue in contatto con saggi di Francesco Grassi Heilmann*, 1974, Serie di linguistica Boringhieri.

¹⁷ Breda Pogorelec: K vprašanju bilingvizma in diglosije iz slovenske izkušnje, *Dvojezičnost, individualne in družbene razsežnosti*, Ljubljana, 1984.

¹⁸ Noam Chomsky, *Syntactic structures*, Hagg, Mouton, 1957.

¹⁹ Tipologija povzeta po Elizabeti Bernjak: Kontrastivna obravnava dvojezičnosti s posebnim poudarkom na slovensko-madžarski dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja, magistrska naloga, Ljubljana, 1990.

²⁰ E. Bernjak, prav tam.

Glede na število govorcev ločimo posameznikovo (individualno) in skupinsko (kolektivno) ali množično dvojezičnost. Znotraj skupinske dvojezičnosti, ki zajema strnjeno skupino, ločimo še podtipe, kot so otroška, mladinska, dvojezičnost odraslih.

Glede na stik med jezikoma ločimo stični ali nestični tip dvojezičnosti. Stična dvojezičnost je takrat, kadar na nekem območju sobivata dva naroda ali deli teh dveh narodov. O nestični dvojezičnosti govorimo takrat, kadar se govorec drugega jezika nauči ali v šoli ali kako drugače, daleč od avtohtonih govorcev tega jezika. Glede na razširjenost jezikov ločimo območno (regionalno) in narodno dvojezičnost.

O območni dvojezičnosti govorimo takrat, kadar se na določenem zemljepisnem območju uporabljata dva ali več jezikov, za narodno dvojezičnost pa gre, kadar gre za obstajanje dveh ali več različnih jezikov pri istem narodu.

Glede na razmerje posameznik-družba ločimo dva tipa dvojezičnosti: posamično ali individualno ter družbeno priznano ali institucionalno dvojezičnost. Pri institucionalni dvojezičnosti gre za zakonsko priznavanje dveh jezikov. Jezika sta enakopravna in ju lahko posameznik uporablja tako v zasebni kakor tudi v javni sferi. Posamična dvojezičnost je lastnost enega govorca in je pogosto omejena le na zasebno sfero. Pri skupinski dvojezičnosti razlikujemo štiri osnovne tipe:

- Družinska dvojezičnost je značilna za mešane zakone. Otrok je že od rojstva v stiku z dvema jezikoma in ju bo osvojil spontano, po naravni poti. Dveh jezikov se bo otrok lahko naučil sočasno ali zaporedno.
- Zemljepisno-politična dvojezičnost zajema neko jezikovno skupnost ali več jezikovnih skupnosti, ki živijo na nekem zemljepisnem ali političnem območju. Gre predvsem za zgodovinsko dvojezičnost, imenovano tudi stacionarna dvojezičnost, ko na nekem območju zaradi zgodovinskih vzrokov sobivata dva jezika.
- Tehnično-ekonomska dvojezičnost, lahko bi jo imenovali tudi dvojezičnost potrebe, saj je to dvojezičnost narodnostnih in regionalnih skupin, ki zaradi ekonomskih potreb sprejmejo jezik večine. V tem jeziku poteka informiranje in izobraževanje.
- Imigracijska dvojezičnost je značilna za osebe, ki spremenijo bivalno okolje in se z že usvojenim znanjem nekega jezika (maternega) preselijo v tujejezično okolje, tu pa se morajo naučiti drugega jezika. To je tako imenovana izolirana dvojezičnost.

2.3 Diglosija

Pri diglosiji gre za pojav, ko na mesto nekaterih, navadno višjih zvrsti maternega jezika (zborni in knjižni pogovorni jezik), stopijo ustrezne zvrsti drugega jezika. Pojav je značilen predvsem za pripadnike etničnih skupnosti, ki niso razvile lastnega knjižnega jezika.²¹

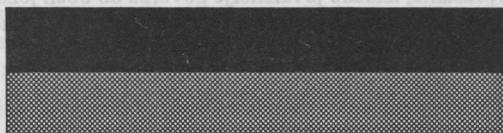
Ob diglosiji govorec torej v maternem jeziku (L 1) razvija za določene govorne položaje nekatere socialne zvrsti jezika, npr. v zasebni sferi uporablja narečje, medtem ko sporazumevanje v višjih ali drugih govornih položajih poteka v L 2.

²¹ Ž. Gruden: Poglavlje iz govornega jezika tržaških Slovencev, JiS, Ljubljana, 1975.

2.3.1 Razmerje med dvojezičnostjo in diglosijo

2.3.1.1 Dvojezičnost

L1=n+f

L2=n+f

2.3.1.2 Diglosija

L1=n

L2=f

L1=materni jezik

n=neformalni položaj

L2=materni jezik

f=formalni položaj

Po Fishmanu²² obstajajo med diglosijo in dvojezičnostjo sledeče razlike:

- Pri diglosiji sta jezika v hierarhičnem razmerju, pri dvojezičnosti pa sta jezika bolj ali manj enakovredna.
- Pri dvojezičnosti govorec enakovredneje obvlada dva jezika (jezik A in jezik B). Pri diglosiji pa govorec obvlada lasten jezik (torej jezik A) samo v nižjih zvrsteh, za višje govorne položaje pa uporablja drug jezik (jezik B) ali pa funkcijo omejuje na zasebnost.
- Diglosija pogosto izraža vlogo različnih jezikovnih področij in različne položaje jezika, dvojezičnost pa s stalnim menjavanjem jezikovnih kodov ne izraža posebnih položajev in jezikovnih vlog. Jezika (A in B) sta uporabljena enakovredno.

2.4 Jezikovna lojalnost

»Posameznik lahko ohranja svoj jezik le, če ga uporablja in če ima za uporabo lastnega jezika ustrezne priložnosti. Priložnost za rabo jezika je naslovnik, ki jezik pozna in ga je pripravljen govoriti. Na območjih, kjer sta v stiku dva jezika, je eden od njiju v podrejenem položaju, zaradi tega ga govorec manj uporablja in je bolj izpostavljen procesu asimilacije.«²³

»Jezikovna lojalnost je odvisna od spleta individualnih govorčevih lastnosti in družbenih razmer:

- od odnosa do jezika (jezikovne zavesti), to je od sistema vrednot, ki se oblikuje z izobraževanjem;
- od motivacije za rabo jezika, ki je povezana predvsem z odnosom do jezika, a tudi z njegovim ugledom in družbeno priznanostjo (primer negativne motivacije, ki blokira rabo jezika, je zavest o jezikovni neenakopravnosti in občutek jezikovne in siceršnje manjvrednosti);
- od posameznikove komunikacijske potrebe, da rabi določen jezik in ne drugega (ta potreba je odraz komunikacijskih navad in je tako neposredno odvisna od pogostosti rabe jezika, torej tudi od priložnosti zanj).«²⁴

²² A. Joshua Fishman: Sociologija jezika, Sarajevo, 1978.

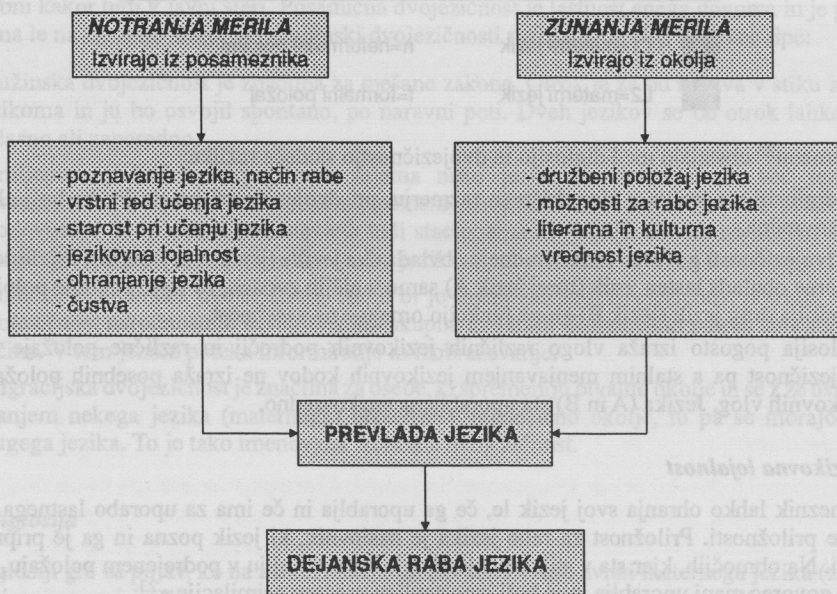
²³ M. Kaučič-Baša: Slovenščina kot jezik soseke v Trstu, Mag. naloga, Ljubljana — Trst, 1991.

2.5 Vprašanje jezikovnega prevladovanja

Do sedaj smo obravnavali jezike po njihovi funkciji in rabi in smo jih imenovali L 1 ali materni jezik in L 2 ali jezik okolja.

Nehote se nam postavi vprašanje, kakšno je razmerje govorca do obeh jezikov, če domnevamo, da oba pozna in ju lahko uporablja v enaki meri. Po Weinreichu²⁵ bi prevlado nekega jezika lahko določili po naslednjih merilih:

- poznavanje jezika,
- način rabe jezika,
- vrstni red učenja jezika,
- starost pri učenju jezika,
- uporaba jezika za sporazumevanje,
- ohranjanje določenega jezika pri posamezniku,
- čustveni element pri jezikovnem prevladovanju,
- družbeni položaj jezika,
- literarna in kulturna vrednost jezika.

Merila za prevlado nekega jezika so lahko notranja, izvirajo iz posameznika, ali zunanja, izvirajo iz okolja ter se med seboj ne izključujejo in so enako pomembna za določitev jezikovnega prevladovanja pri posamezniku.

3 Položaj slovenščine pri pripadnikih italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri

»Etnična manjšina je skupina ljudi, ki se razlikuje od druge skupine ali od širše družbe na podlagi enega ali več faktorjev. Ti so jezik, kultura, religija ...

²⁴ M. Kaučič-Baša: Slovenščina kot jezik soseske v Trstu, magistrska naloga, Ljubljana — Trst, 1991.

²⁵ U. Weinreich: Lingue in contatto con saggi di Francesco Grassi Heilmann, 1974, Serie di linguistica Boringhieri.

Pripadniki skupine smatrajo, da so medsebojno povezani in različni od pripadnikov širše družbe; prav tako jih ima za pripadnike različne skupine tudi širša družba. Poleg tega ima etnična manjšina na razpolago manj družbene moči in je torej v podrejenem družbenem stanju, ki je bolj ali manj izrazito. Lahko bi celo rekli, da ima nižji družbeni status.«²⁶

Pojem etnična manjšina oziroma narodnostna skupnost je torej zelo zapleten. Proučujejo ga številne humanistične in družbene vede: psihologija, filozofija, etnologija, antropologija, sociolingvistika ... Raziskave in študije s tega področja spadajo med tako imenovane etnične študije.

»Iz psihološkega in sociološkega vidika bi pojem narodnostna identiteta lahko poenostavili v 'zavest o samemu sebi'«. ²⁷

Obstoj narodnostnih manjšin ima družbene, politične, gospodarske, etnične, jezikovne in druge razsežnosti. V zadnjem času, v času splošnih političnih sprememb in sprememb državnih meja, je problem narodnostnih manjšin še posebno aktualen. Etnična ali narodna identiteta se navezuje na zavest pripadnosti določeni etnični skupini ali narodu. S spremembo državnih meja pa ni nujna tudi sprememba etnične in jezikovne meje in tako se zunaj matičnih meja ustvarjajo tako imenovane etnične oziroma narodnostne skupnosti. Za problem narodnostnih manjšin se v zadnjem času čedalje bolj zanima tudi širša javnost. Prav za to stvarnost sta posebej pomembna in značilna dva procesa: asimilacija in integracija.

»Ta dva procesa se pojavljata vselej tam, kjer vlada neko medskupinsko neravnovesje v družbeni moči, kjer se skupine razlikujejo v manjšine in večine. Asimilacija in integracija se bistveno razlikujeta. Lahko bi rekli, da pride do asimilacije na individualnem nivoju takrat, ko pripadnik etnične manjšine spremeni identiteto. To pa se uresniči tako, da se identificira s pripadniki večinske, dominantne skupnosti, ko nima več zavesti pripadnosti izvorni manjšinski skupnosti.«²⁸

Na razvoj posameznikove dvojezičnosti vpliva tudi socializacijski proces, s katerim posameznik postane družbeno bitje, si pridobi kulturo neke skupine oziroma skupnosti: prevzame njena družbena pravila, način mišljenja, vzorce obnašanja, vero, znanje, kulturo ...

Dejanska dvojezičnost v nekem prostoru zahteva tudi uradno priznavanje obeh jezikov v enaki meri, torej vzporedno uporabo obeh jezikov na vseh ravneh družbenega življenja. Stik dveh jezikov namreč pomeni tudi stik dveh kultur; to lahko posameznika in družbo, v kateri narodnostna manjšina sobiva, bogati in ji daje drugačno interpretacijo sodobnega sveta. Predmet naše raziskave bo italijanska narodnostna skupnost, ki živi na območju Slovenske Istre.

3.1 Določitev vrste dvojezičnosti pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti

Dvojezičnost pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri lahko pojmuje kot kolektivno dvojezičnost. »Gre za funkcijsko bolj ali manj popolno dvojezičnost (bilingvalnost) s popolno ali delno kompetenco dveh diasistemov:

L 1 + L 2

L 1 ni omejen samo na zasebno sfero, ampak je zaradi večje kompetence in nenazadnje tudi identitetne zavesti govorcev, uporabljan tudi v javnosti, kadar je taka raba mogoča in nujna.«²⁹

3.2 Metoda raziskave — anketa o slovenskem jeziku

Predmet raziskave je bilo 50 naključno izbranih pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti različne starosti, ki živijo v Slovenski Istri, na območju treh obalnih občin. Merilo izbire je bilo, da

²⁶ E. Sussi: Vpliv socializacijskih dejavnikov na etnično identiteto, Zbornik IRRSAE, 1986/87.

²⁷ E. Sussi, prav tam.

²⁸ E. Sussi, prav tam.

mora biti anketiranec pripadnik italijanske narodnostne skupnosti, ne pa nujno tudi dvojezični govorec. Zajeli smo širok starostni obseg anketirancev: najstarejši je bil rojen leta 1919, najmlajši pa leta 1976. Metoda raziskave je bila metoda anketiranja. Vprašalnik je bil anonimen, napisan v dveh jezikih. Obsegal je 49 vprašanj, ki so bila razdeljena po posameznih področjih raziskave:

- sposobnost učenja L 2,
- sposobnost preklapljanja iz L 1 v L 2,
- položaj obeh jezikov pri dvojezičnem govorcu,
- dejansko poznavanje obeh jezikov,
- način rabe obeh jezikov,
- vrstni red učenja jezikov,
- starost ob začetku učenja obeh jezikov,
- uporaba obeh jezikov pri komunikaciji,
- jezikovna lojalnost pri posamezniku,
- čustveni vpliv na rabo obeh jezikov,
- družbena funkcija obeh jezikov,
- literarna in kulturna vrednost obeh jezikov pri posamezniku,
- dominantnost enega od jezikov,
- stopnja bilingvizma (bilingvizem/diglosija),
- položaj L 1, L 2, narečje,
- posameznikovo mnenje o manjšini in upoštevanju njenih pravic.

Anketo smo izvedli v času od decembra 1992 do februarja 1993.

3.3 Opredelitev položaja pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti v Slovenski Istri glede na dane teoretske postavke in analizo ankete o slovenskem jeziku

V Slovenski Istri lahko govorimo o dvojezičnosti, saj tu sobivata dva naroda, slovenski in italijanski, ki uporabljata dva jezika. Slovenščina in italijanščina se kolikor toliko enakovredno uporabljata, italijanščini pa je z zakoni določena enakovrednost v javni in zasebni sferi, torej v formalnih in neformalnih govornih položajih. Glede razmerja posameznik — družba lahko govorimo o družbeno priznani ali institucionalni dvojezičnosti. V mešanih zakonih se otroci že od rojstva učijo obeh jezikov, torej gre največkrat za sočasno dvojezičnost. Veliko je tudi primerov zaporedne (sukcesivne) dvojezičnosti: pri otroku nastane največkrat v stiku z vrstniki pri igri, pri odraslem pa v stiku s kolegi na delovnem mestu ali iz nujnosti poznavanja slovenskega jezika pri iskanju dela v slovenskih delovnih organizacijah.

Poleg že navedenih vrst dvojezičnosti lahko pri nekaterih pripadnikih italijanske narodnostne skupnosti govorimo tudi o semilingvizmu ali poljezičnosti. Ta se pojavlja predvsem pri govornih z nepopolno osnovno šolo in pri govornih hrvaške narodnosti, priseljenih iz Hrvaške Istre, ki se predvsem zaradi prestižnosti italijanskega jezika izrekajo za pripadnike italijanske narodnosti, kot materni jezik pa navajajo italijanščino in ne hrvaščine, kot bi pričakovali. Ti govorniki se morajo slovenščine šele učiti, ravno tako pa se morajo učiti in izpopolnjevati tudi v italijanščini, ker je njihovo poznavanje obeh jezikov nepopolno. Lahko bi govorili o semilingvizmu ali poljezičnosti. Analiza ankete o slovenskem jeziku je pokazala, da manjšinski govorniki v pogovor v slovenščini vpletajo tudi italijanske besede (12 % anketirancev pogosto, 48 % anketirancev včasih), največkrat zato, ker se ne morejo spomniti ustreznega slovenskega izraza, vendar pa tudi v pogovor v italijanščini vpletajo slovenske izraze (32 % pogosto, 44 % včasih), največkrat zato, ker se ne morejo spomniti ustreznega izraza v italijanščini. To je neka vrsta semilingvizma ali poljezičnosti.

²⁹ B. Pogorelec: Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji, 1989.

V nekaterih primerih bi lahko govorili tudi o tehnično-ekonomski dvojezičnosti, saj italijanščina velja za nekakšen jezik prestiža, zato se tudi veliko pripadnikov večinskega naroda odloča za ta jezik predvsem iz gospodarskih razlogov (šolanje, boljša delovna mesta, boljši zaslužek ...).

Po številu govorcev je dvojezičnost v Slovenski Istri delna, saj zajema le del območja od Debelega rtiča do državne meje z Republiko Hrvaško na Dragonji, ter množična ali koletivna, kajti v večji meri je omejena na tri obalne občine: Koper, Izolo in Piran. Glede stikov med jezikoma lahko govorimo o stični dvojezičnosti, saj med slovenskim in italijanskim narodom obstaja že stoletja dolga tesna povezanost in sožitje. Večinoma gre danes za dvosmerno dvojezičnost, saj se italijanskega jezika v šolah uči tudi večinski narod, slovenskega jezika pa se učijo v šolah z italijanskim učnim jezikom.

Glede na razširjenost jezikov bi lahko govorili o območni ali regionalni dvojezičnosti, saj se dva jezika uporabljata na določenem zemljepisnem prostoru.

V okviru italijanske narodnostne skupnosti bi lahko govorili o vseh treh tipih diglosije po Fishmanu oziroma lahko opazimo, da gre pri njih za posebnost, kajti govorimo lahko o triglosiji.³⁰

- Triglosija in bilingvizem: govorci obvladajo tri narečja, slovensko, italijansko in hrvaško ter dva knjižna jezika. Triglosija je lastna predvsem hrvaškim pripadnikom italijanske narodnostne skupnosti, ki so se priselili v Slovenijo.
- Bilingvizem in dvojna diglosija: govorci govorijo dva knjižna jezika (slovensko in italijansko) in dve narečji (npr. triestino in istroveneto).
- Trilingvizem: govorci obvladajo tri knjižne jezike.

Položaj, v katerem se pripadniki italijanske narodnostne skupnosti največkrat nahajajo, je položaj bilingvizma in diglosije: obvladajo dva različna knjižna jezika in istrobeneško narečje (92 % anketirancev govori narečje).

Italijanska narodnostna skupnost v Sloveniji je deležna vseh pravic, ki so ji določene po Ustavi Republike Slovenije (5., 11., 64., 80. člen in Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, Ur. l. SRS št. 12, 9. 4. 1982, str. 805): ustrezno izobraževanje v maternem jeziku, italijanski jezik je eden od uradnih jezikov v Republiki Sloveniji, narodnostna skupnost ima tudi svoje politične pravice, tako v organih lokalne samouprave kakor tudi v državnem zboru.

V vsakdanji praksi je italijansko govorečemu pripadniku manjšine omogočena raba maternega jezika tako v javni (pošta, banka, trgovina ...) kakor tudi v zasebni rabi. Italijanskemu govorcu je z dvojezičnimi publikacijami, bančnimi in poštnimi položnicami in ostalimi dokumenti, ki so napisani v obeh jezikih, omogočena nemotena raba italijanskega jezika. Pomanjkljivost pa je v tem, da v razpisih za posamezna delovna mesta, za katera je značilno delo z ljudmi, ni posebej izražena zahteva po obvladanju tudi italijanskega jezika.³¹ Tako so na takšnih delovnih mestih zaposleni ljudje, ki ne obvladajo italijanskega jezika in tako onemogočajo dosledno izvajanje dvojezičnosti.

Na dvojezičnem območju je možnost uporabe obeh jezikov izražena tudi javno. V obalnih krajih se namreč pojavljajo dvojezični napisi; ti so sicer določeni z zakonom, vendar pa jih je mogoče zaradi bližnje meje z Italijo, torej zgolj iz praktičnih razlogov, zaslediti tudi na območjih, ki z zakonom niso določena kot dvojezična. Tudi uradno poslovanje (banka, pošta, občina, trgovine ...) je dvojezično. S tem je omogočen osnovni pogoj za uporabo italijanskega jezika, ki ga pogojuje dvojezični napis. V obalnih mestih je zaslediti italijanščino tudi v vsakdanjem sporazumevanju tako na ulici kakor tudi v trgovini in na drugih javnih mestih. Italijanščina postaja v mestnem okolju jezik prestiža in gospodarske blaginje, zato jo uporabljajo tudi govorci, ki niso pripadniki italijanske narodnostne skupnosti, ki pa na območju Slovenske Istre živijo že od rojstva.

³⁰ Nelida Milani-Kruljac: La comunità italiana in Istria e a Fiume, Trieste — Rovigno, 1990.

³¹ Izjema so turistične organizacije.

V družini se večina pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti pogovarja izključno v italijanščini. Starši z otroki večinoma govorijo italijansko. Učenje slovenskega jezika nastopi največkrat šele z vstopom v šolo, kjer je slovenščina obravnavana kot jezik okolja (20 % informatorjev navaja, da se je slovenskega jezika naučilo doma, v pogovoru s starši, 30 % v šoli, 36 % v družbi s slovenskimi sovrstniki, 20 % pa v stiku s slovenskimi kolegi v službi).

Knjižno italijanščino bo pripadnik italijanske skupnosti uporabljal predvsem na delovnem mestu v italijanskih institucijah in v šoli. Dejstvo je torej, da bo pripadnik italijanske narodnosti uporabljal standardno italijanščino (knjižni jezik — *la lingua*) samo v 10 % komunikacije, medtem ko je ostalih 90 % komunikacije porazdeljenih med narečje in jezik večine.

Starši, ki z otroki govorijo slovensko, navajajo, da se je otrok obeh jezikov naučil hkrati in v enaki meri (36 % istočasno kot italijanščine, 32 % ko je znal dobro italijansko, se je naučil tudi slovenščine). To so predvsem otroci staršev iz mešanih zakonov ali pa so že njihovi starši iz mešanih zakonov. Samo v slovenščini se v družini pogovarja le malo pripadnikov italijanske narodnosti (4 % samo v slovenščini, 60 % samo v italijanščini, 36 % delno v slovenščini, delno v italijanščini). Izбира jezika v družini je odvisna tudi od tega, s kom v družini se manjšinski govorec pogovarja.

Analiza ankete kaže, da so pripadniki italijanske narodnostne skupnosti dovolj motivirani za jezikovno lojalnost in so precej dosledni pri izvajanju dvojezičnosti. Za rabo jezika imajo govorci priložnosti tako v javni kakor tudi v zasebni sferi. V javni omogočata rabo italijanščine dvojezični napis in sogovorec, ki ponavadi (ne pa vedno) obvlada italijanščino. Zmožnost jezikovnega izražanja v slovenščini se pokaže tudi pri izbiri tem; pripadniki italijanske narodnostne skupnosti se lahko pogovarjajo le o vsakdanjih, manj zahtevnih temah (o gospodinjskih zadevah, o znancih, o vsakdanji potrošnji, o športu, o ribištvu, o prometu, o otrocih). Od zmožnosti izražanja v slovenščini je odvisno tudi branje slovenskih časopisov, literature in spremljanje slovenskih televizijskih programov. Ugotavljamo, da manjšinski govorci precej prebirajo slovenske časopise (84 %), vendar je odstotek tistih, ki berejo italijanske časopise, večji (98 %). Zelo majhen odstotek manjšinskih anketirancev prebira slovensko leposlovje (16 % da, 16 % včasih). Vzrok je morda dejstvo, da slovenske knjige prebirajo le šoloobvezni anketiranci. Slovensko televizijo in radio spremlja 89 % manjšinskih govorcev: najbolj sta spremljana televizijski in radijski dnevnik.

Slovenščino uporabljajo v pisni obliki predvsem v uradnih in pravnih spisih, ki ne zadevajo dvojezičnega območja (66 %), v zasebnem dopisovanju pa največkrat uporabljajo italijanščino. Na ozaveščenost slovenskega jezika vplivajo predvsem šola in množična občila, kajti druge institucije, ki jih obiskujejo pripadniki italijanske narodnostne skupnosti, so ali izključno v italijanščini ali pa so dvojezične.

Kot nevarnosti za asimilacijo pripadniki italijanske manjšine navajajo nestrnjenost manjšine za ohranjanje lastnega jezika, nepovezanost manjšine zunaj matične dežele, premočan vpliv slovenskega okolja, mešane zakone, premajhno povezanost manjšine z Italijo, premajhno zanimanje Italije za manjšino, pomanjkanje italijanskih šol in kulturnih ustanov, trenutno politično situacijo in celo neposluh slovenske države za manjšinsko vprašanje.

Za pripadnike italijanske manjšine je znanje slovenščine zelo pomembno (76 %) in ga skušajo izpopolnjevati (68 %). Italijanščine zaradi slovenskega okolja ne zanemarjajo (54 %). Zavedajo se, da morajo poleg govora obvladati tudi pisno obliko slovenščine (74 %). Dobro so seznanjeni z možnostmi izpopolnjevanja v italijanskem jeziku in se v njem tudi izpopolnjujejo (68 %). 36 % anketirancev meni, da je slovenščina jezik, ki združuje Slovence v narod, 28 %, da je jezik kot vsi drugi jeziki, 14 %, da je jezik, enakovreden evropskim jezikom, 18 %, da je jezik, ki se ga težko naučimo. Za 82 % vprašanih je materni jezik italijanščina, vendar s predpostavko, da samo 58 % vprašanih pozna pomen pojma materni jezik (jezik, ki sem se ga naučil kot prvega v otroštvu). 62 % anketirancev se zaveda, kdaj govori v slovenščini pravilno, oziroma kdaj dela napake, medtem ko so manj kritični do sogovorcev: 44 % hitro opazi, kdaj dela napake sogovorec, 48 % pa to opazi samo včasih.

3.4 Področja rabe L 2 (slovenščine)

L 2 (slovenščino) bo torej pripadnik italijanske narodnostne skupnosti rabil povsod tam, kjer mu bo raba L 1 iz kakršnegakoli vzroka onemogočena. Eden najpogostejših vzrokov, da je pripadniku italijanske narodnostne skupnosti onemogočena raba L 1, je nepoznavanje manjšinskega jezika s strani večine.

Vzroke za nepoznavanje lahko iščemo predvsem v zgodovinskem dogajanju takoj po drugi svetovni vojni:

- V času fašizma je bila raba italijanščine na območju celotne Istre obvezna, po vojni pa zahteva po znanju italijanščine ni več tako ostra. Znanje italijanščine ni pogoj za sprejem na delovno mesto, za katero je značilno delo z ljudmi.
- Romanizacija in načrtno zatiranje slovanske kulture v času fašizma je zbudilo odpor do italijanščine.
- Po drugi svetovni vojni je nova oblast na območje Slovenske Istre načrtno priselila večje število ljudi iz notranjosti Slovenije, in čeprav se je od njih zahtevalo znanje italijanskega jezika, tega največkrat niso obvladali.

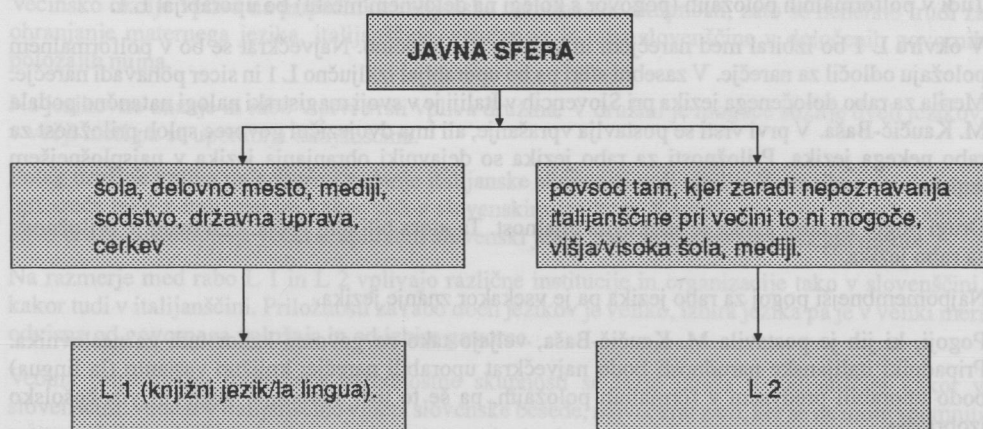
Kvaliteta L 2 je različna, L 2 obvladajo aktivno in pasivno. Pasivno znanje ne omogoča pogoste rabe jezika (72 % slovenščino bere, govori in piše, 20 % slovenščino bere in govori, vendar ne piše). Tak govorec bo predvsem razumel govor oz. pisno besedilo. Govorna in pisna vrsta rabe pa sta odvisni od načina učenja slovenskega jezika.

Pripadniki italijanske narodnosti, ki so se na območje Slovenske Istre priselili iz sosednje Hrvaške in niso obiskovali šol s slovenskim učnim jezikom, so se jezika naučili kasneje iz okolja in prav gotovo nimajo enakovredne jezikovne kompetence, kot jo imajo v L 1.

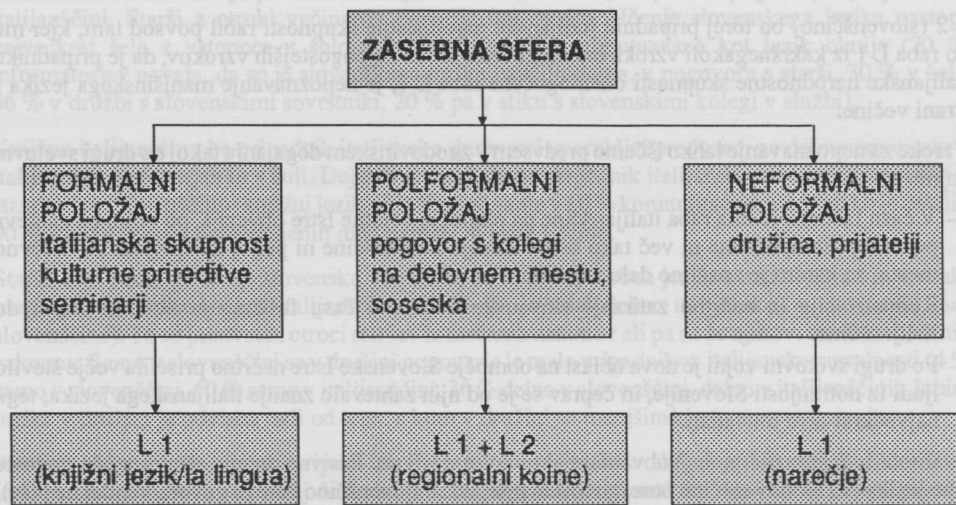
»Samo govorna vrsta rabe pomeni neuravnotežen bilingvizem, saj gre večinoma za obvladanje narečja ali pokrajinskega pogovornega jezika, torej za dvojezičnost diglotične vrste.«³²

Jezikovna nelojalnost oziroma upadanje jezikovne lojalnosti lahko privede do zadnje faze integracijskega procesa, do asimilacije.

3.4.1 Raba L 1 in L 2 glede na govorna področja

³² U. Krevs: Govorno vedenje pri Slovencih v Nemčiji, diplomska naloga, Ljubljana, 1992.

3.4.2 Raba L 1 in L 2

Za pripadnika italijanske narodnostne skupnosti bi bilo idealno, če bi lahko uporabljal oba jezika v enaki meri, tako v formalni kakor tudi v zasebni sferi.

Vendar pa je žal v večji meri prisiljen uporabljati L 2, torej slovenščino, pa ne zaradi tega, ker mu raba L 1 (italijanščine) ne bi bila dovoljena. L 2 mora uporabiti povsod tam, kjer mu je zaradi nepoznavanja italijanščine pri večini sporazumevanje v L 1 onemogočeno. Formalnost položaja v italijanskih ustanovah pripadniku italijanske narodnosti implicira rabo L 1.

Na delovnem mestu, na Skupnosti Italijanov, v cerkvi, na kulturnih prireditvah in seminarjih v okviru Skupnosti Italijanov bo govorec govoril v L 1, torej v knjižni italijanščini (la lingua).

Tudi v polformalnih položajih (pogovor s kolegi na delovnem mestu) bo uporabljal L 1.

V okviru L 1 bo izbiral med narečjem in knjižno italijanščino. Največkrat se bo v polformalnem položaju odločil za narečje. V zasebni sferi pa bo uporabljal izključno L 1 in sicer ponavadi narečje. Merila za rabo določenega jezika pri Slovencih v Italiji je v svoji magistrski nalogi natančno podala M. Kaučič-Baša. V prvi vrsti se postavlja vprašanje, ali ima dvojezični govorec sploh priložnost za rabo nekega jezika. Priložnosti za rabo jezika so dejavniki ohranjanja jezika v najsplošnejšem smislu.

Drugi pogoj za rabo jezika je jezikovna lojalnost. Ta mora biti tem večja, čim manj je priložnosti za rabo jezika.³³

Najpomembnejši pogoj za rabo jezika pa je vsekakor znanje jezika.

Pogoji, ki jih je postavila M. Kaučič-Baša, veljajo tako za govorca kakor tudi za naslovnika. Pripadniki italijanske narodnosti bodo največkrat uporabili narečje: knjižno varianto (la lingua) bodo uporabili predvsem v formalnih položajih, pa še to tisti s srednjo, višjo- in visokošolsko izobrazbo.

L 2 bodo uporabili takrat, kadar ne bo mogoče uporabiti L 1, torej največkrat takrat, kadar sogovorec ne bo obvladal L 1.

³³ M. Kaučič-Baša: Slovenščina kot jezik soseske v Trstu, magistrska naloga, Ljubljana — Trst, 1991.

Ravno tako lahko pričakujemo slabšo kompetenco v L 2 pri tistih govornih italijanske narodnosti, ki imajo osnovnošolsko izobrazbo ali nepopolno osnovnošolsko izobrazbo.

»Za dejansko uporabo jezika v dani priložnosti je potreben določen pozitiven odnos do jezika in ne samo znanje. Stopnjo jezikovne lojalnosti je mogoče ugotavljati po notranjih dejavnikih, torej po stopnji jezikovnega znanja, ki pogojuje obliko rabe, po mnenju o uporabnosti jezika, čustveni navezanosti nanj in literarno-kulturnem vrednotenju, po zanimanju za tisk v L 1 in dejanskem branju. Kaže se tudi v izbiri jezika glede na drugega dvojezičnega govornika. Menimo namreč, da prihaja do razlikovanja zaradi predpostavljjanja, da ima dvojezični sogovorec majhno jezikovno znanje in da govori enega od jezikov raje, pa tudi zaradi navajenosti in zgledovanja po drugih dvojezičnih govornih ipd. Za spremembo v takšnem vedenju je potrebna visoka jezikovna lojalnost.«³⁴ Jezikovna nelojalnost oziroma upadanje jezikovne lojalnosti lahko pripelje do zadnje faze integracijskega procesa, do asimilacije.

Pri pripadnikih italijanske narodnosti moramo poudariti predvsem pragmatični pomen italijanskega jezika. Raba italijanskega jezika pospešuje stike z Italijo, torej z Evropo, in govornicu ponuja nekatere ugodnosti oziroma prednosti (gospodarsko sodelovanje z Italijo, šolanje v Italiji, služba v Italiji ...).

V tem primeru lahko govorimo o prestižnosti italijanskega jezika, ki je značilna tako za pripadnike manjšinskega naroda kakor tudi za pripadnike večinskega naroda. V prestižnosti lahko iščemo vzroke, da se v zadnjem času čedalje več pripadnikov večinskega naroda odloča za učenje in rabo italijanskega jezika. Priložnosti za rabo L 1 se torej širijo. V družini in v krogu prijateljev so priložnosti za rabo L 1 bolj ali manj stalne. Ravno tako so stalne priložnosti za rabo L 1 v italijanskih ustanovah. Možnost za rabo L 1 pa se z novim položajem italijanskega jezika (italijanščina kot prestižni jezik) širijo tako na formalni kakor tudi na neformalni ravni. S širitvijo priložnosti za rabo L 1 pa je okrnjena možnost rabe L 2.

4 Sklep

Analiza ankete je pokazala jezikovno stanje med pripadniki italijanske narodnostne skupnosti na področju Slovenske Istre, njihovo jezikovno rabo in tudi razmerje med L 1 (italijanščino) in L 2 (slovenščino).

Večinsko okolje vpliva na pripadnika italijanske narodnostne skupnosti, zato se nenehno trudi za ohranjanje maternega jezika, italijanščine, vendar pa je raba slovenščine v določenih govornih položajih nujna.

Na jezikovno znanje in rabo v prvi vrsti vpliva družina. V družini je mogoče sožitje dveh jezikov, v večji meri pa se uporablja italijanščina.

Poleg družine vpliva na govorno vedenje italijanske skupnosti tudi okolje. Že majhen otrok se pri igri sreča tako z italijanskim kakor tudi s slovenskim jezikom. Kasneje mora pri vključevanju v širšo družbeno skupnost večkrat uporabiti slovenski jezik, zato je znanje slovenščine nujno.

Na razmerje med rabo L 1 in L 2 vplivajo različne institucije in organizacije tako v slovenščini, kakor tudi v italijanščini. Priložnosti za rabo obeh jezikov je veliko, izbira jezika pa je v veliki meri odvisna od govornega položaja in od izbire govornika.

Večina pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti se lažje izraža v italijanščini kakor v slovenščini, vendar v italijanščino vpleta slovenske besede, največkrat zato, ker se ne more spomniti ustrezne italijanske besede. Ravno tako pri govorjenju slovenščine uporablja italijanske besede, ker ne najde ustreznega slovenskega izraza. O slovenščini imajo pozitivno mnenje in se zavedajo, da morajo slovenščino poznati tako v pisni kot v govorni obliki.

³⁴ U. Krevs: prav tam.

Jezikovna kompetenca v italijanščini je omejena na narečje in zborni jezik, izbira posamezne zvrsti pa je odvisna od govornega položaja.

Italijanščino je mogoče ohranjati z delovanjem italijanskih ustanov (sami pripadniki italijanske narodnostne skupnosti čutijo potrebo po večjem številu italijanskih ustanov), z intenzivnejšim stikom z matično državo, z boljšo kvaliteto pouka italijanskega jezika v šolah z italijanskim učnim jezikom, z boljšim znanjem italijanščine tudi pri večinskem narodu, z različnimi kulturnimi in drugimi prireditvami v italijanščini, predvsem pa je pomembna večja narodna zavest in obojestransko upoštevanje bilingvizma.

Pri vsakem pripadniku italijanske narodnostne skupnosti je stik jezikov izviren, neponovljiv: pri vsakem se pojavlja nekoliko drugače, kljub temu da gre za kolektivno dvojezičnost.

Menimo, da rezultati raziskave vodijo k potrebi po nadaljnjemu proučevanju jezikovnega stika na dvojezično mešanem območju Slovenske Istre. Odprta je možnost raziskave jezikovnega stika glede na socialni položaj, izobrazbeno strukturo, mešane zakone ... Jezikovni stik bi bilo mogoče raziskati tudi s pomočjo magnetofonskega zapisa in analize govora dvojezičnih govorcev.

Barbara Baloh

UDK 808.63:323.1(497.12 Istra:=50)

SUMMARY

THE STATUS OF THE SLOVENE LANGUAGE AMONG THE ITALIAN ETHNIC MINORITY IN SLOVENE ISTRIA

A query was carried out among members of the Italian ethnic minority in Slovene Istria to establish the linguistic situation in this group, its linguistic usage and the relationship between L 1 (Italian) and L 2 (Slovene).

The Italian ethnic minority is exposed to the influence of the majority environment, therefore it has to make permanent effort to preserve its mother tongue, Italian, but in certain communicative situations the use of Slovene is unavoidable.

The main factors underlying knowledge and use of language(s) is the family. A coexistence of the two languages in the family is possible, but the use of Italian normally prevails.

A second major factor determining the linguistic behaviour of ethnic Italians is the environment. Little children get familiar with both Italian and Slovene at play. Later, at least some social contacts require the use of Slovene, so knowledge of the Slovene language is indispensable.

The relationship between L 1 and L 2 is significantly determined by various institutions and organisations, both Italian and Slovene. Opportunities for the use of both languages are abundant, and the choice of the language largely depends on the speech act situation and the speaker's personal decision.

Most ethnic Italians find it easier to express themselves in Italian, but they introduce Slovene words into their Italian discourse, mostly because they cannot recall an appropriate Italian word. Similarly, they use Italian

words when speaking Slovene if they cannot find a suitable Slovene expression. Their attitude to Slovene is positive and they recognize that they need to know Slovene, both written and spoken.

Their linguistic competence in Italian is limited to dialect and standard language, and their choice depends on the speech act situation.

Knowledge of the Italian language can be maintained through activities of Italian institutions (ethnic Italians believe they would need more Italian institutions), more intensive contacts with Italy, higher quality of teaching Italian in Italian language schools in Istria, better knowledge of Italian among the majority population, various cultural and other events in Italian, and above all through a stronger feeling of national identity and bilateral respect for bilingualism.

The more detailed analysis of individual answer sheets showed that each individual member of the Italian ethnic minority has an idiosyncratic, original combination of linguistic practice: in each individual, this practice is slightly different, yet similar enough for the postulation of collective bilingualism.

The results of the study can lead to further research of language contact on the bilingual territory of Slovene Istria. Language contact could be further explored in terms of the users' social status, educational level, mixed marriages... Speech of bilingual persons could be tape-recorded and subsequently analysed.

Milena Blažič

Pedagoška fakulteta v Ljubljani

UDK 028.5:373.3(497.12)(049.5)

Bralni in pisni interesi v slovenskih osnovnih šolah¹

Ključna gesla:

bralni in pisni interesi; bralna in pisna obdobja; pravično, realistično in prehodno obdobje, prosti spisi; nove smernice književnega pouka

Izpeljava

Šestdeset otrok iz 2., 5. in 8. razreda osnovne šole je izpolnilo anketo o bralnih in pisnih interesih. Anketa je bila izvedena junija 1994, sodelovalo je 40 deklic in 20 dečkov, starih 8, 12 in 15 let; to so bili učenci 2., 5. in 8. razreda osnovne šole Prežihovega Voranca v Ljubljani² (20 otrok) in Osnovne šole Trebnje³ (20 otrok) ter Pionirske knjižnice⁴ v Ljubljani (20 otrok). Anketa je vsebovala 14 vprašanj o bralnih in pisnih interesih. Potrdila je bralna obdobja (pravično, realistično in prehodno obdobje) in raziskala korelacije med bralnimi in pisnimi interesi. Na koncu članka so podane smernice za književni pouk v novem konceptu osnovne šole v Sloveniji. Spoznanja o neuspešnosti tradicionalno usmerjenega književnega pouka so prinesla v sodobno teorijo korenite spremembe: pouk književnosti naj se osredinja na učence in izhaja iz njihovih posebnih literarnih interesov ob hkratnem upoštevanju otrokovega spoznavnega razvoja.

Literarni interesi

Literarni interesi so posebna vrsta interesov, ki odkrivajo afinitete za branje, raziskovanje in pisanje literature. S stališča književne didaktike in razvojne psihologije lahko govorimo o različnih tipih interesov v okviru razvojnih obdobij otrok v osnovni šoli (od 7. do 15. leta). Kronološka leta otrok uporabljam kot merilo za periodizacijo književnih (bralnih in pisnih) interesov. Literarni interesi v najširšem pomenu so tesno povezani z razvojem osebnosti, z družbenimi, naravnimi in kulturnimi dejavniki.

Vzgoja bralne kulture⁵ je temeljni in dolgoročni cilj pouka književnosti. Bralni interesi učencev so po izbiri besedil trivialni: Victoria Holt, Heinz Konsalik⁶ in Enid Blyton so njihovi najbolj

¹ Referat je bil predstavljen na XIV. trienalnem kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost (International Comparative Literature Association), 15.-20. avgusta 1994, Edmonton, Kanada, in je sprejet v objavo v kanadsko revijo Reader: Essays in Reader — Oriented Theory, Criticism, and Pedagogy (1995).

² Osnovna šola je v središču glavnega mesta Slovenije (300.000 prebivalcev). Večina učencev ima starše z višjo ali visoko izobrazbo.

³ Osnovna šola Trebnje je šola v majhnem mestu (5.000 prebivalcev), večina staršev anketiranih učencev ima poklicno ali srednjo šolo.

⁴ Pionirska knjižnica je enota Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani.

⁵ V Sloveniji obstaja popularna in razširjena definicija za bralno kulturo: ljubezen do lepe knjige.

⁶ Lavrenčič, Darja: Knjižnica in trivialna mladinska književnost, *Otrok in knjiga* 37, 1994, str. 107-129.

priljubljeni pisci, vendar so se v odgovorih poleg omenjenih znašli tudi Michael Ende, Roald Dahl, Antoine de Saint Exupéry in Lev N. Tolstoj. Toda odgovori v anketi razkrivajo, da mlade privlači predvsem ena plast njihovih del — berejo jih, ker imajo zanimivo, napeto, zabavno zgodbo. To pomeni, da so tudi med klasiki najbolj priljubljeni tisti, ki jih je mogoče brati tudi samo na ravni zgodbe. Tudi branje klasične literature je lahko trivialno,⁷ enodimenzionalno, tako da mladi bralec ne zaznava različnih lastnosti besedila. Anketa o bralnih in pisnih interesih torej kaže na trivializacijo literarne recepcije visoke literature — bralnih interesov mladega bralca.⁸

Literarni razvoj

Bralni⁹ in pisni¹⁰ razvoj potekata v treh dobah:

- I. pravljjična doba, od 4./6.¹¹ do 8./9. leta (1. in 2. r.);
- II. realistična doba, od 9./10. do 12. leta (3., 4. in 5. r.);
- III. prehodna doba, od 13. do 15. leta (6., 7. in 8. r.).

I. Pravljjično obdobje — izidi

Bralni oziroma receptivni interes otrok v tem obdobju je izrazito čustven in domišljjski. V času od 4. do 6. leta otroku besedila pripovedujemo ali beremo, okoli 7. oziroma 8. leta pa otrok prehaja v drugi del pravljjičnega obdobja, ko začenja brati sam. Okoli 7. oz. 8. leta otrok bere že popolnoma samostojno. S pomočjo knjig se preseli v neznan, pravljjični svet, ki ga spodbuja tudi k »pisni« ustvarjalnosti s podobno tematiko. S knjigami intenzivno osvaja nove jezikovne in izrazne možnosti. V tem času napreduje tudi njegov spoznavni razvoj, spoznava nekatere vzročne zveze ter družbene norme.

Na dan ti otroci povprečno 2 uri in 45 minut gledajo televizijo, berejo pa 1 uro in 20 minut, ker jih zanima (1), ker jim je dolgčas (2) in ker jih veseli (3).

V anketi so učenci 2. razredov našli 55 naslovov najbolj priljubljenih knjig:

- 1. pravljice jih je omenilo 73 % (slovenske ljudske, klasične, avtorske, fantastične in sodobne pravljice): Jacob in Wilhelm Grimm, Hans C. Andersen, Carlo Collodi, Kajetan Kovič, Josip Ribičič;
- 2. sodobno prozo jih rado bere 13 % (realistične, fantastične pripovedi): Astrid Lindgren: Pika Nogavička, Ronja razbojniška hči;
- 3. pustolovska proza zanima 7 % otrok (pustolovske zgodbe): Enid Blyton: Pet prijateljev, Skrivnosti;
- stripi in knjige o naravi privlačijo 7 % otrok.

Motivacije za pisanje spisov so: zabavno je, učiteljica jih je navdušila zanje in radi berejo takšne zgodbe (drugi odgovori 16,7 %).

V anketi so našli tudi naslove prostih spisov oziroma teme, na katere so radi pisali v šoli (58 naslovov):

- 1. doživljajske teme 24 % (živali): Pes in mačka, (Moja) najljubša žival ...
- 2. domišljjske teme 22 % (pravljjične, znanstvenofantastične, pustolovske): Ostržek, Drečček in trije Maršovčki,¹² Skrivnostna hiša ...

⁷ Krakar - Vogel, Boža: Književna kultura in pouk književnosti, Otrok in knjiga, 37, str. 77-82, 1994.

⁸ Krakar - Vogel, Boža: prav tam.

⁹ Kordigel, Metka. Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev, Otrok in knjiga, 1990, št. 29-30, 31-32, str. 5-42, str. 21.

¹⁰ Blažič, Milena: Kreativno pisanje, str. 35-40, Ljubljana, 1992.

¹¹ Predšolsko obdobje ni predmet te analize in je v članku omenjeno le, kolikor se navezuje na začetno šolsko obdobje.

¹² Naslov istoimenske knjige Vida Pečjaka, odlomek besedila je tudi v slovenskem berilu za 2. razred.

3. sodobne teme 34 % (narava, okolje): Letališče, Ura, Vrt ...
ter druge teme 20 %.

Motivacije za pisanje spisov so: zabavno je (50 %), učiteljica jih je navdušila zanje (16,7 %) in radi berejo takšne zgodbe (16,7) — drugi odgovori (16,7 %).

Poglavitne teme oziroma naslovi, o katerih učenci ne marajo pisati prostih spisov (navedenih 40 tem), so:

1. doživljajske teme 35 % (narava, okolje, ekologija): Vremenska napoved, Zelenjava se predstavi, Vrt ...
 2. doživljajske teme 25 % (živali): Moja najljubša žival, Moja¹³ mačka, Muca ...
 3. doživljajske teme 18 % (družina, dom, igrače): Moja družina, Moje stanovanje, Moja (najljubša) igrača ...
- ter 9 drugih tem (22 %).

Razlage, zakaj ne marajo pisati tovrstnih prostih spisov, so napisali takole: ker so dolgočasni, težki, niso mi všeč in so »bedni«.

V anketi so na vprašanje, na katere naslove oziroma teme bi rad pisali proste spise, napisali 48 tem:

1. pravljичne teme 17 %: Palčki v čudežni deželi, Dobra vila, čarovnica in princesa ...
 2. domišljjske teme 25 % (znanstvenofantastične in pustolovske): O vesolju, O zvezdah, O dinozavrih ...
 3. doživljajske teme 50 % (o sebi, živalih, okolju): Moj rojstni dan, Moja muca, Moja ulica ...
- ter 8 % drugih tem.

Radi bi pisali o teh temah, ker so jim všeč, so zanimive, jim krajšajo čas, ker radi berejo takšna besedila (16,7 %) in ker so »lepi« naslovi. Večina učencev meni, da imajo v šoli dosti priložnosti pisati proste spise s temi naslovi.

II. Realistično — robinzonsko obdobje — izidi

V realističnem obdobju učence zanima dejanskost (sedanjost), zgodovina (preteklost) in znanstvena fantastika (prihodnost). Dogajanje je postavljeno v realno okolje, glavni lik je bralčev vrstnik ali skupina vrstnikov, razvrščena okoli izstopajočega posameznika njegovih let. To je tudi obdobje bralne mrzlice, ko mladi bralci knjige kar »požirajo« in hlastno berejo. Če je v besedilu opis pokrajin in razpoloženja, ga izpustijo, svojo pozornost pa usmerijo k zgodbi. V tem času začnejo odkrivati kriminalke, znanstvenofantastično literaturo in grozljivke. Televizijo gledajo zato, ker jih zanima, ker jim je dolgčas ali jih veseli. Na dan gledajo televizijo povprečno 1 uro in 30 minut, berejo pa povprečno 1 uro in 40 minut.

Najrajši berejo¹⁴ naslednje knjige (našteli so 63 naslovov):

1. pustolovska proza 48 % (pustolovske zgodbe): Tomas Brezina, Maria Gripe, Enid Blyton, Bogdan Novak, Karl May;
 2. domišljjska proza 17 % (domišljjske in fantastične zgodbe): Roald Dahl, Michael Ende, Jules Verne;
 3. sodobna proza 16 % (realistične zgodbe): Astrid Lindgren, Erich Kastner, Anton Ingolič
- ter 12 drugih naslovov (19 %).

Na naslednje teme oziroma naslove pišejo z veseljem (56, tu le nekaj primerov):

¹³ Pri vnašanju odgovorov ankete sem opazila, da otroci velikokrat uporabljajo svojilni zaimek MOJ; iz tega lahko sklepamo, da bi radi govorili o sebi in svojih najbližjih. V 5. razredu bi o sebi še rajši govorili, čeprav v 8. r. ravno obrnjeno — o tem ne bi govorili.

¹⁴ 20 učencev 2. r. in 24 avtorjev; 20 učencev 8. razreda je od 60 knjig navedlo poleg naslova le 6 avtorjev. Tudi to dejstvo potrjuje bralno mrzlico v robinzonskem obdobju in trivialno branje literature v 8. razredu.

1. domišljajske teme 45 % (domišljajske, fantastične teme): Čudežni svinčnik, Potovanje v vesolje, Povabili so me na planet ...
 2. družbene doživlajske teme 18 % (dom, družina, šola): Moj dom, Moja mama, Moja prva knjiga ...
 3. naravne doživlajske teme (živali in narava) 14 %: Moje živali, Moje počitnice ...
- ter 23 % drugih tem.

Učenci radi pišejo proste spise s takšnimi naslovi, ker jim je to zabavno, ker so naslovi zanimivi, ker radi berejo takšne zgodbe in lahko uporabijo svojo domišljijo (25,8 %).

Učenci ne marajo pisati spisov na naslednje naslove (našteli so jih 42):

1. domišljajske teme¹⁵ 45 % (pravljичne, fantazijske, pustolovske): Čudežni svinčnik, Z Alico v čudežni deželi, Dežna kapljica ...
 2. družbene doživlajske teme¹⁶ 29 % (šola, dom, mesto): V petem razredu, Naše mesto, Okolica naše hiše ...
 3. dogodkovne doživlajske teme 14 % (teme »zaprtega« tipa o nesreči, kraji, laži ipd.): Povzročil sem nesrečo, Prometna nesreča, Laž ...
- ter 12 % drugih tem.

Spisov na takšne naslove ne marajo pisati, ker so obvezni, ker so teme domišljajske, naslovi so nezanimivi in žalostni. Radi pa bi pisali na naslednje naslove oziroma teme (53, nekaj primerov):

1. domišljajske teme 44 % (vesolje, preteklost, prihodnost, pustolovščine): Potovanje skozi čas, V podmorskem gradu morske deklice, Na znamki okoli sveta ...
 2. družbene doživlajske teme 28 % (o sebi, šola, knjige): Moj brat, O sošolcu, Moje prebrane knjige. V svetu knjig ...
 3. naravne doživlajske teme 12 % (narava, živali, šport): Moje življenje z živalmi, Življenje v naravi, O plavanju ...
- med drugimi temami (16 %) so omenili, da bi radi pisali o ljubezni.

Na vprašanje, zakaj bi radi pisali o teh temah, so odgovarjali takole: ker je tema zanimiva, ker je izvirno, ker jih veseli pisati o potovanjih, ker bi opisali svoja doživetja, ker menijo, da bi bilo lepo, in ker radi berejo literaturo s podobno vsebino (25,8). Večina anketirancev 5. r. meni, da v šoli nimajo dosti priložnosti pisati spisov in da pišejo doma.

III. Prehodno obdobje — izidi

Tretje obdobje je tako imenovano prehodno obdobje od 12. oz. 13. do 15. leta (individualno lahko traja tudi do 18. leta), ko naj bi mladostnik postal bralec literature za odrasle. Posameznik izstopi iz vrstniške »klape« in sreča partnerja, ki je v središču dogajanja. Posameznik v družbi, njegov spopad z družbo, nerazumevanje, ki ga družba kaže do njegovih idej, in ljubezenska čustva — to so teme, ki mladostnika privlačijo v knjigah. Na tej točki se začne mladi bralec odpirati literaturi za odrasle — spopad posameznika (mladostnika) z družbo je osrednja tema marsikaterega romana. Večina mladih bralcev bere prozo (95 %), redki poezijo (5 %). Knjige so jim nadomestilo za »veliko« življenje, ki jim še ni dostopno. Eden izmed razlogov za krizo branja je zagotovo v tem, da je fikcija velikega sveta veliko bolj dostopna prek televizije; gledajo jo povprečno gledajo 1 uro in 45 minut, zato ker jim je dolgčas in ker jih veseli. Na dan berejo povprečno 1 uro in 35 minut.

Mladi bralci radi berejo naslednje knjige (navedli so 60 naslovov):

1. pustolovska proza 40 % (ljubezen, zgodovina, pustolovščine): Victoria Holt, Karl May;
2. domišljajska proza 32 % (domišljajske in znanstvenofantastične teme): Michael Ende, Roald Dahl,

¹⁵ Presenetljiv podatek, da marajo in ne marajo pisati na iste naslove oz. teme. Verjetno bi bilo treba vzrok poiskati v (ne)primerni motivaciji, diferenciacijibralnega in pisnega okusa ter razvojnih posebnostih.

¹⁶ Te teme se pojavljajo v slovenski šolski praksi redno in so postale pravi stereotip, ki se prenaša iz razreda v razred, in iz generacije v generacijo, zato tudi učenci ne marajo pisati na te teme.

Douglas Adams;

3. sodobna proza 7 % (realistične, pustolovske zgodbe):¹⁷ Bogdan Novak, Enid Blyton, Erich Kastner ...

ter druge knjige, med njimi L. N. Tolstoj, Alexander Dumas, Douglas Adams, Agatha Christie in poezija (1 oziroma 5 %).

Nekaj primerov tem oziroma naslovov spisov (44), ki so jih pisali z veseljem:

1. doživljajske teme 34 % (spomini na šolo): Spomin na osnovno šolo, Moj prijatelj, Končni izlet ...
 2. domišljajske teme 25 % (prihodnost, fantastika): Časovni stroj me je ponesel v ..., Bila sem dobra vila, Zvezda na nebu se je utnila ...
 3. refleksivne teme (razmišljanje o življenju) 20 %: O prihodnosti, Kri rešuje življenje, Kdor hoče videti, mora gledati s srcem¹⁸
- ter 21 % drugih tem, npr. opis reke, gozda ipd.

Učenci 8. razredov so našli 42 tem¹⁹ in naslovov, na katere ne marajo pisati:

1. šolske doživljajske teme 45 % (šola, slovo od šole, počitnice): Zimske počitnice, Osem let je minilo, Spomini iz šolskih klopi ...
 2. osebnopovedne teme 24 %: Katere stvari delajo družino srečno,²⁰ Kazen je koristna,²¹ List iz mojega dnevnika ...
 3. domišljajske teme 12 % (fantastične, pustolovske teme): Časovni stroj me je ponesel v ..., Če bi bil bogat, Če bi bila šolska torba ...
- ter 19% drugih tem.

Najpogostejši motivi, zakaj ne marajo tovrstnih spisov, so: (1) dolgočasni so, (2) ne spodbujajo jih k pisanju, (3) niso jim všeč in neradi pišejo.

Naslovi spisov oziroma tematski sklopi, na katere bi radi pisali (našli so jih 42):

1. refleksivne in ljubezenske teme 52 %: Moja mladost, Prva ljubezen, Moja prihodnost, Kaj je smisel življenja ...
 2. domišljajske teme 34 % (znanstvenofantastične in pustolovske): Romeo in Julija v vesolju, Če bi živel 1000 let kasneje, Pet tisoč metrov pod zemljo;
 3. pisanje o vzornikih 5 %: Najboljši igralec, Najljubši film ...
- ter 9 % drugih tem. Najpogostejši motivi, zakaj bi radi pisali na te teme, so: zanimivost, privlačnost, razširjajo spoznanja.

Sklepi

Izidi ankete o bralnih in pisnih interesih nakazujejo več smeri.

1. Preseganje večinoma trivialnih književnih interesov z novimi motivacijskimi metodami za branje zahtevnejše literature ter uvajanje metod izkušenskega učenja. Učenec, ki je motiviran za branje in ki rad bere, dejavno sodeluje z branjem kot aktivno izkušnjo, pri pouku jo primerja z drugimi bralnimi izkušnjami, premišljuje o njej, jo preverja in dopolnjuje z novim vedenjem:

¹⁷ Presenetljiv podatek, ker se iste knjige pojavljajo v prejšnjem bralnem obdobju. Ta podatek si lahko razlagamo s tem, da so pozneje odkrili te knjige (ki so novejšega nastanka), in s tem, da je prišlo do diferenciacije branja. Druge knjige se pojavljajo s frekvenco odgovorov 1.

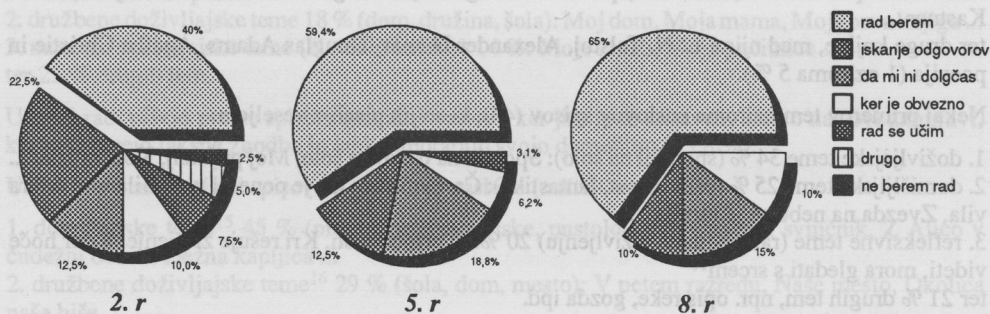
¹⁸ Vodilna misel iz »Malega princa« A. de S. Exuperyja.

¹⁹ Učenci 2. razredov so k vprašanju v anketi imeli le 2 komentarja, učenci 5. razredov 6 komentarjev in učenci 8. razredov 17 komentarjev. Samo po sebi je to zgovoren podatek o diferenciaciji bralnega in pisnega okusa in o večji kritičnosti mladih — skoraj odraslih bralcev.

²⁰ Primer teme »zaprtga« tipa, ki se pojavlja tudi ob koncu 20. st., čeprav je bila značilna za proste spise konca 19. stoletja.

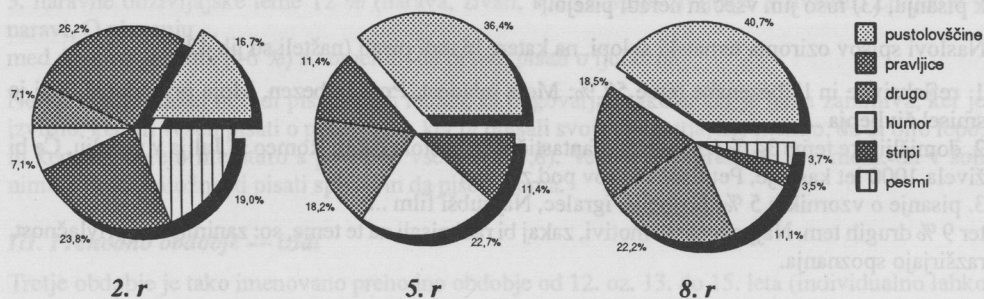
²¹ Primer teme »zaprtga« tipa, ki se pojavlja tudi ob koncu 20. st., čeprav je bila značilna za proste spise konca 19. stoletja.

Motivacija za branje

2. Mladi bralci v 2., 5. in 8. r. najrajši berejo pustolovske knjige, pravljice in druge knjige (znanstveno fantastiko, kriminalke), stripe in knjige s humorjem. Zato bi bilo smiselno obravnavati poleg obveznih zvrsti literature tudi tiste, ki so mlademu bralcu všeč in ga motivirajo za nadaljnje branje ter pisanje, a hkrati razvijajo literarno občutljivost in širijo literarno znanje:

Zvrst literature

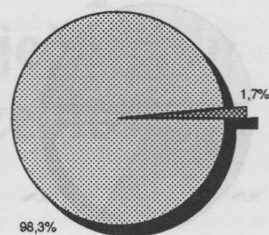
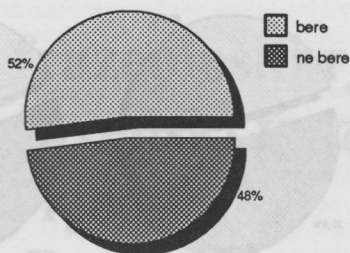
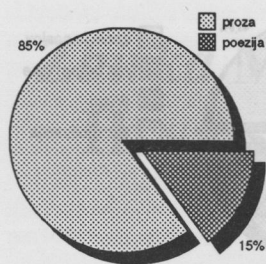
3. Preseganje trivialnega branja klasične literature s širjenjem književnega znanja in približevanje učnega načrta bralnim interesom mladih bralcev; branje trivialne in netrivialne literature, pogovori o prebranem, širjenje literarnega znanja. Mladi bralci 2., 5. in 8. r. berejo v 98 %, ne bere le 2 % iz 2. razreda,²² medtem ko med odraslimi bralci 48 %²³ ne prebere niti ene knjige na leto. Očitno pri odraslih bralcih ni prišlo do preskoka iz trivialnega v netrivialno branje in do odkrivanja globljih pomenov literarnih besedil. Ne smemo zanemariti vpliva televizije, filmov, stripov in videospotov, reklam, besedil popevk, ki odraslemu, pa tudi nekaterim mladim bralcem, nadomeščajo kulturne potrebe.

²² Mislim, da ti otroci ne obvladajo dovolj tehnike branja in da je to poglaviti razlog, zakaj ne berejo.

²³ Rupel, Dimitrij: Branje knjig in vrednote, v: Kocijan, Gregor, idr.: Knjiga in bralci III., Ljubljana, 1985, str. 25.

Proza — poezija

Bere — ne bere

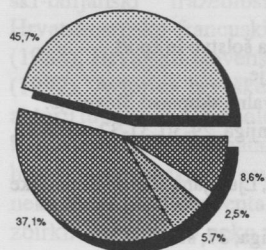

Odrasli

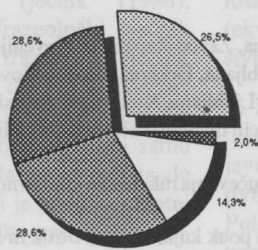
Učenci

4. Večje prilagajanje šolskega bralnega repertoarja književnim interesom učencev. Učencem 2., 5. in 8. r. so knjige zelo dostopne, dobijo jih v šolski knjižnici (30 %), doma (29 %) in v mestni (pionirski) knjižnici (25 %). Učenci med obravnavanimi besedili pogrešajo več tistih s privlačno pustolovsko, ljubezensko, zgodovinsko in domišljjsko tematiko; to je kritika šole.

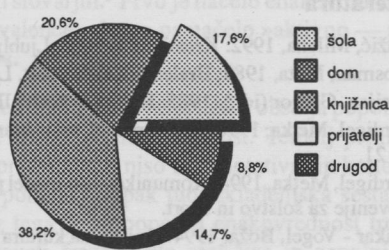
Kje dobiš knjige?

2. r

5. r

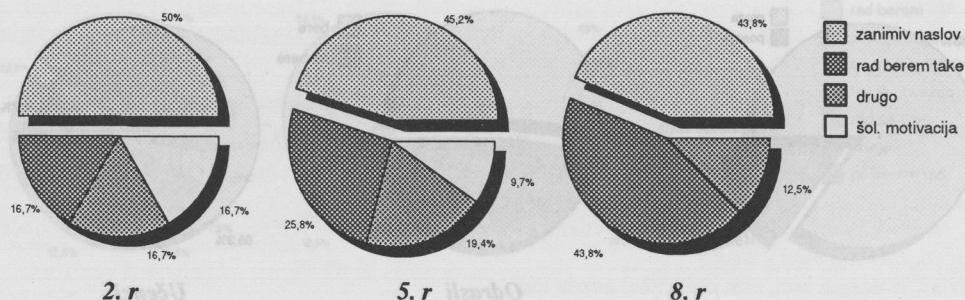

8. r

5. Razvijanje književnih zmožnosti (razvijanje bralnih in pisnih zmožnosti) — razvijanje kreativnega pisanja. Učenci 2., 5. in 8. r. radi pišejo spise, ker so zabavni (47 %), ker radi berejo taka besedila (26 %) in ker jih učiteljica navduši (10 %). 17 % otrok je navedlo druge razloge (radi pisno razmišljajo, radi se kaj naučijo in 5 % učencev ne mara pisati prostih spisov. Šolska motivacija oziroma uvodna motivacija pri književnem pouku bi morala igrati pomembnejšo vlogo, kot jo ima zdaj (le 16 %, 9 % in 12 % v 2., 5. in 8. razredu).

6. Pri anketni nalogi »Napiši naslove treh prostih spisov, na katere si/nisi rad pisal in na katere bi rad pisal« naletimo na zanimiv paradoks: hkrati radi in neradi pišejo na iste naslove oziroma teme. Menim, da je poglavitni vzrok v didaktični nezposobljenosti za poučevanje književnosti. Z atraktivnejšimi metodami, sodobnejšim pristopom in tehtnejšo motivacijo za pisanje prostih spisov bi veliko več naredili. To kaže tudi na premajhno fleksibilno diferenciacijo in individualizacijo pri književnem pouku ter na neupoštevanje bralnega in pisnega interesa ter okusa mladih bralcev in »mladih piscev«.

Motivacija za branje

Treba bi bilo preiti od večinoma pasivnih, ekstenzivnih in reproduksijskih metod in ciljev poučevanja k aktivnim metodam in dejanskemu stiku z leposlovjem v šoli (na vseh temeljnih spoznavno-sprejemnih stopnjah doživljanja, razumevanja, vrednotenja in izražanja). Učencem dajmo priložnost, da se izrazijo z ustvarjalnostjo, ne pa z agresivnostjo.

Literatura

- Blažič, Milena, 1992: Kreativno pisanje, Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
 Grosman, Meta, 1989: Bralec in književnost, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
 Kocijan, Gregor (idr.), 1985: Knjiga in bralci III, Ljubljana, Kulturna in Raziskovalna skupnost Slovenije.
 Kordigel, Metka, 1990: Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev, *Otrok in knjiga*, 29-30, 31-32, str. 5-42, str. 21.
 Kordigel, Metka, 1994: Komunikacijski model poučevanja mladinske književnosti, Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
 Krakar - Vogel, Boža, 1994: Književna kultura in pouk književnosti, *Otrok in knjiga*, 37, str. 77-82.
 Krakar - Vogel, Boža, 1991: Skice za književno didaktiko, Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
 Lavrenčič, Darja, 1994: Knjižnica in trivialna mladinska književnost, *Otrok in knjiga*, 37, str. 107-129.
 Žagar, France, 1992: Šolske besedilne vrste, Maribor, Založba Obzorja.

Milena Blažič

UDK 028.5:373.3(497.12)(049.5)

SUMMARY

READING AND WRITING INTERESTS IN SLOVENE PRIMARY SCHOOLS

The author discusses reading and writing interests at three stages of child development in the primary school period: fairy-tale, realistic and transitional. An empirical study was carried out to establish reading and writing characteristics of Slovene primary-school pupils. The results were used to establish guidelines for teaching literature in primary schools which would be pupil-centred and would exploit their specific reading

and writing interests: (1) surpassing prevailingly trivial interests by introducing new methods of motivation, (2) critical reading of literature, (3) ways of reading trivial and non-trivial literature and expanding the pupils' knowledge of literature, (4) adapting the syllabus to the pupils' literary interests, (5) more emphasis on motivation in teaching literature, and (6) introduction of more contemporary topics into teaching literature.

Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik

Od leta 1985 izhaja pri Zavodu za lingvistiko (Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu) zbirka Mali frazeološki rječnici. V njej izhajajo dvo- in večjezični frazeološki slovarji. Doslej jih je izšlo sedem¹: Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik² (1985), Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik³ (1986), Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik (1986), Hrvatskosrpsko-njemački frazeološki rječnik (1988), Hrvatskosrpski-talijanski frazeološki rječnik (1988), Hrvatskosrpsko-francuski frazeološki rječnik (1988), Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik (1992). Avtorica hrvaškega dela je A. Menac, avtorji tujejezične frazeologije pa so različni. Na tem mestu si bomo natančneje ogledali samo hrvaško-slovenskega, seveda pa je tudi ta do neke mere plod koncepta, ki je podlaga celotni zbirki. Da dobimo neko točko primerjave, pogledjmo, katera so osnovna načela pri primerjanju frazeologije dveh jezikov.

O frazeografiji je v jezikoslovni literaturi mogoče najti kar nekaj prispevkov,⁴ vsi izražajo

mnenje, da je izdelava eno-, še posebej pa dvojezičnih frazeoloških slovarjev ena najtežjih nalog v slovaropisju. Dodati je treba, da je še posebno zapleteno sestaviti slovar, v katerem je primerjalno obravnavana frazeologija jezika, ki nima svojega (enojezičnega) frazeološkega slovarja (to velja tudi za slovenščino). — Za naš namen bo zadostovalo, če izpostavimo le dve temeljni načeli pri izdelavi splošnih dvojezičnih slovarjev in ugotovimo, kako delujeta v frazeoloških slovarjih.⁵ Prvo je načelo enakovrednosti (ekvivalence), drugo pa načelo »aktivno — pasivno«.

1. Med enotami slovarja lahko obstaja popolna, delna ali ničta enakovrednost. Temelj primerjave pri frazemih niso le denotativni in konotativni pomeni, ampak tudi skladenjska sestava. Poleg tega je za popolno enakovrednost treba upoštevati frazeološke različice in zapolnitev obveznih zunajfrazemskih določil (npr. mesto nefrazeološkega, vendar obvezno zapolnjenega mesta osebkov s pomenko +/-živo ipd.: če je v obeh jezikih enako, je podatek o tem v slovarju

¹ Treba je opozoriti, da niti v NUK-u nimajo vseh. Pravzaprav imajo samo zadnjega, tj. hrvaško-slovenskega. V knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnost Filozofske fakultete v Ljubljani je za zdaj mogoče dobiti samo prva dva. Za svojo oceno sem imela na voljo torej le tri od sedmih slovarjev.

² Prim. kratko oceno M. Popovića: Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik, Strani jezici, Zagreb 1987, 66/67. Ocen drugih slovarjev nisem našla.

³ L. 1984 je v Novem Sadu izšel podoben srbohrvaško-slovaški frazeološki slovar: Frazeološki rečnik srpskohrvatskoga jezika — srpskohrvatsko-slovački. Uredili: dr. Jovan Kašić in Vladislava Petrović za srbohrvaški in Želimir Spasić za slovaški jezik. Izdajatelj: Filozoski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Institut za slovački jezik i književnost in Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad. Zanimiva bi bila predvsem primerjava izbire frazeološkega gradiva.

⁴ Vsaj po nekaj prispevkov na to temo je med drugim tudi v vsakem od šestih doslej izdanih zbornikov mednarodnih kolokvijev o frazeologiji Europhras. V zadnjem (Europhras 92, Tendenzen der Phraseologieforschung, Bochum 1994) prim. npr. D. Dobrovol'skij, Thesaurus deutscher Idiome; G. Kempcke, Zur Darstellung der kommunikativen Wendungen in den gegenwartssprachlichen Wörterbüchern des Deutschen; W. Koller, Phraseologismen als Übersetzungsproblem.

⁵ Povzemam po razpravi H.-P. Kromanna Zur Typologie und Darbietung der Phraseologismen in Übersetzungswörterbüchern, v: Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung, Internationales Symposium in Oulu 13.-15. Juni 1986, Oulu 1986, 183-192.

odveč, če pa je različno, je označevanje te razlike obvezno). Zaradi tega so popolni frazeološki ekvivalenti v evropskih jezikovnih parih vezani predvsem na frazeologijo iz judovske, grške in rimske kulture (npr. *Ahilova peta, kocka je padla, hoditi od Poncija do Pilata*).⁶ Lahko pa sklepamo, da je popolnih ustreznikov tem več, čim bližji so si jeziki po nastanku in/ali prostorsko. Frazemi, ki v ciljnem jeziku nimajo frazeološkega ustreznika, so podani z besedami, ki imajo denotativno in po možnosti tudi konotativno isti pomenski obseg, ali z opisom.

2. Načelo »aktivno — pasivno« se nanaša na smer prevajanja. Aktivni dvojezični slovar je namenjen tvorbi tujejezičnega besedila (izhodišče je materni jezik, cilj tuji jezik), pasivni je namenjen sprejemanju (razumevanju) tujejezičnega besedila (izhodišče je tuji jezik, cilj materni). Opazna razlika med aktivnim in pasivnim slovarjem je v tem, da morajo ustrezniki v aktivnem slovarju imeti tako obliko, da so vstavljeni v tujejezično besedilo. Aktivni slovar zahteva natančna slovnična, pomenska, stilistična in zvrstna pojasnila razlik na strani ustreznikov (pri frazemih so npr. zelo pomembni podatki o pretvorbni omejitvah). Le če razlik ni, pojasnila lahko odpadejo.

Lastnosti zbirke

Dvojezični slovar seveda ne more rešiti vseh problemov prevajanja frazemov v besedilih, to lahko stori samo prevajalec, lahko pa je slovar pomemben pripomoček, če upošteva navedeni načeli. Kako se uveljavljata v zbirki Mali frazeološki rječnici, je mogoče sklepati iz predgovorov. V njih je, čeprav skopo, pojasnjena namembnost slovarjev, izbor gradiva in način prikazovanja prevodnih ustreznikov (ekvivalenca). Ker so slovarji izhajali v časovnem razponu skoraj desetih let, ni nenavadno, da so se

vmes spreminjali tudi nekateri podatki v predgovorih. Spremenilo se je tudi poimenovanje osnovne enote v frazeologiji: v prvih dveh slovarjih se govori o frazeologizmih, v sedmem o frazemih. Ker pa je izbor enot ostal bolj ali manj nespremenjen (pravih sprememb je malo, večinoma gre za spremembe zaporedja), domnevam, da zamenjava izraza ni bila posledica spremenjenega teoretskega pristopa: da bi npr. izločili primere nefrazeoloških stalnih besednih zvez, ki spadajo v t. i. frazeologijo »v širšem pomenu«, npr. *iskoristiti/iskorištavati priliko — izkoristiti priložnost (bolje izrabiti priložnost)*, ampak bolj posledica uveljavljenosti določenega izraza v frazeologiji in jezikoslovju sploh.

Namembnost

V Predgovoru k prvemu (tj. srbohrvaško-rusko-ukrajinskemu) slovarju zbirke beremo, da je namenjen predvsem študentom rusistike — kot priročnik za spoznavanje frazeologije tujega jezika, ki ga študirajo: »Tom su cilju do sada mogli ići, polazeći od stranog prema materinskom jeziku /.../«. Torej so bili slovarji mišljeni kot aktivni dvojezični frazeološki slovarji, namenjeni tvorbi tujejezičnih besedil. V drugem (srbohrvaško-češko-slovaškem) slovarju se je ambicija sestavljalcev razširila: »Nadamo se da će takav raspored materijala u ovim i budućim rječnicima omogućiti uspoređivanje slavenske frazeologije ili njenih pojedinih semantičkih polja i dr.« Pravzaprav je to koncept celotne zbirke. S tem je koncept razprl največjo dilemo frazeografije: kako hkrati zadostiti znanstvenim zahtevam in zagotoviti uporabnost za »normalne porabnike«.⁷ Preprost primer, ki naj ponazorí razhajanje med prvim in drugim, so npr. frazemi⁸ (*kdo/kaj*) *ne biti vreden piškavega oreha/počenega grošal/prebite pare*. Ker med njimi ni pomenskih, zvrstnih ali stilnih razlik, so med seboj besedilno praktično popolnoma zamenljivi.

⁶ Kako občutljiv je jezik v frazeologiji, kažejo primeri, kjer celo teh frazemov ni mogoče prevajati »suženjsko« po sestavinah, npr. (sloven.) *hoditi od Poncija do Pilata*, (hrv.) *ići od Poncija do Pilata*. Obravnavani Hrvatsko-slovenski rječnik je to prezrl, v njem je na mestu slovenskega frazema zapisana oblika *ići od Poncija do Pilata* (tako geslo PONCIJE; pod VRATA pravilno *hoditi od Poncija do Pilata*). Nasprotno pa je razlika med hrvaško in slovensko različico latinskega *alea iacta est* po nepotrebnem povečana: *kocka je pala (bačena) — odločitev je padla*. Ob frazemu *posipati se s pepelom* (<po glavi> nam celo skuša dopovedati, da slovenski *posipati se s pepelom* (vendar brez fakultativnega dela) sploh ne obstaja, kot ustreznik je v slovarju navedena beseda *skesati se* (glede na vid v izhodiščnem frazemu bi bilo seveda prav *kesati se*).

⁷ Prim. K. D. Pilz: Allgemeine und phrasologische Wörterbücher. Brauchen wir überhaupt phrasologische Wörterbücher?, v: gl. op. 5, 139.

⁸ Teoretično je vprašanje, ali gre za sopomenski ali variantni niz frazemov; ali je med prvim in drugima dvema razmerje sopomenskosti, med drugima dvema pa variantnosti.

vi, zato jih v slovarju lahko pričakujemo na enem mestu. Z vidika primerjalne frazeologije slovanskih jezikov pa ti slovenski frazemi ustrezajo (vsaj) dvema hrvaškima: *ne vrijediti (ne valjati) ni pišljiva boba/prebijene pare*.⁹ Uresničitev v hrvaško-slovenskem slovarju je naslednja: *ne biti ni za što — ni vreden počenega groša* (geslo BITI),¹⁰ *ne vrijediti (ne valjati) ni pišljiva boba — ni vredno piškavega oreha* (BOB), *ne vrijedi ni <po> lule duhana — ni vreden počenega groša* (LULA), *ne vrijediti ni prebijene pare (ni pet para) — ne biti vreden počenega groša* (PARA₂). Slovenski ustreznik za prvega bi bil *ne biti za nič ali ne biti za nobeno rabo*. Zakaj se je prevajalec v primeru ne biti vreden prebite pare izognil popolni enakovrednosti, z vidika rabe ni razumljivo, kaže pa namen poudarjati različnost, o čemer bo še govor. V slovarju v tem primeru ni zadoščeno niti praktični niti znanstveni zahtevi. — Možnosti za primerjavo med frazeologijami slovanskih jezikov s pomočjo slovarjev te zbirke so omejene tudi zaradi tega, ker je izhodišče vedno ista (hrvaška oz. srbohrvaška) frazeologija, ki edina narekuje izbiro frazemov in je zgolj in samo zato edina frazeologija, ki na danih pomenskih poljih nima belih lis, tj. nefrazeoloških izrazov.

Kot je bilo prej ugotovljeno, gre tu za aktivne slovarje, vendar razen v predgovorih izražene namembnosti, zaporedja jezikov (izhodišče hrvaški jezik, cilj drugi jeziki) in dejstva, da je ob enem hrvaškem frazemu v veliko primerih naveden več kot en tujejezični ustreznik, tega ne potrjuje noben podatek, ki bi ob tujejezičnih frazeoloških enotah natančneje določil tisto, kar je hrvaškemu govorcu ob hrvaških enotah samoumevno. Obvezna zunajfrazemska določila so, kolikor so (o tem gl. dalje), dana pri obeh jezikih, drugih podatkov tako rekoč ni. V Hrvatsko-slovenskem rječniku se v dveh primerih pojavi oznaka (kvalifikator) ekspresivnosti, in sicer obakrat samo pri hrvaškem frazemu: *ići na jetra /komu/* (vulg.) (JETRA), *našla slika*

priliku (iron.) (tako pod PRILIKA, isti frazem pod SLIKA oznake nima). Ker se oznaka pojavi le izjemoma, bi to ne bilo vredno omembe, če bi vsaj v označenih primerih enaka oznaka veljala tudi za prevodni ustreznik, toda na tem mestu se ob prvem frazemu nerazlikovalno dajeta varianti *iti na jetra* (živce); od teh drugi ni mogoče pripisati iste oznake.¹¹ — Odsotnost dodatnih določil (poleg oznak npr. tudi podatka o pretvorbni omejitvah itd.) in zgledov besedilne rabe je treba pripisati predvsem dejstvu, da gre za zbirko neobsežnih slovarjev (naslov Mali frazeološki rječnici), deloma pa tudi izbranimu izhodišču, da naj bi načeloma šlo za enakovredne pare. Težave se pojavijo, kadar niso taki (o tem ob enakovrednosti).

Izbira frazeološkega gradiva

Izbranih je okrog 1000 frazemov, »kojima je svrha da prezentiraju osnovni frazeološki fond (...) hrvatskog ili srpskog¹² jezika i odgovarajuću frazeologiju drugih jezika«. Le v prvi knjigi je ta osnovni fond delno natančneje določen: »Pri odabiru hrvatske frazeologije dana je prednost frekventnijoj frazeologiji neutralnog i kolokvijalnog tipa.« Nikjer pa ni navedeno, na podlagi česa, npr. katerih besedil, je bil fond določen kot »frekventnejša frazeologija nevtralnega tipa«. Ne da bi se posebej spuščali v razglabljanje, kaj je pogostnejša frazeologija v hrvaškem jeziku, o tem lažje in bolj kompetentno sodijo hrvaški frazeologi, ki jih je — mimogrede rečeno — več kakor slovenskih, naj povemo, da npr. trije naključno vprašani rojeni govorci niso takoj in natančno prepoznali frazema (BOG) *otiči bogu na istinu* (njihov odgovor: »Lahko bi bilo kaj v zvezi s smrtjo.«).¹³ Poleg tega npr. frazema (ČUD) *biti po čudi (komu)* nisem našla v mnogo obsežnejšem (pribl. 12 000 frazemov) Matešičevem slovarju (*Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, 1982), medtem ko ima navedeni slovenski ustreznik *to mi je po čudi* v SSKJ oznako *star.*, torej frazem

⁹ Zdi se, da vsaj v frazeologiji slovenskega knjižnega jezika ni ustreznika k hrv. *ne vrijediti ni <po> lule duhana*.

¹⁰ Z velikimi črkami tiskamo iztočnice frazemov.

¹¹ Vsaj v slovenskem delu so skupaj tudi sopomenke, ki bi zahtevale različne oznake (verjetno pa bi jih poznavalci našli tudi v drugih delih), npr. (LEDINA) *otiči pod ledinu — iztegniti noge* (napaka; prav: *iztegniti pete*) in *leči v grob*.

¹² Predgovor 2. knjige, v 7. samo »hrvatskog«.

¹³ To vprašanje me tedaj ni vznemirjalo z vidika pogostnosti, temveč zaradi tega, ker iz navedenih slovenskih ustreznikov *bog se ga usmili in bog ga je poklical* (vzel) *k sebi* nikakor nisem mogla sklepati na pomen hrvaškega frazema.

niti v hrvaškem niti v slovenskem jeziku ni pogosten, vsaj v slovenskem jeziku pa tudi ne nevtralen (nezaznamovan). Popolnoma isto velja za (IME) *za ime božje* in za slovenski ustreznik *za božje ime*. Poleg tega ni nujno, da je tisto, kar je pogosto v enem jeziku, tako tudi v drugem, npr. (JARAC) *dati jarcu da čuva kupus — dati volku ovce past*: ne ta ne sopomenski, a ne navedeni *postaviti kozla za vrtnarja* v slovenščini nista med pogostnejšimi frazemi. Prim. tudi: (KAP) *pod kapom nebeskim — pod svodom nebesnim (nebes)*.

Enakovrednost

Vprašanje enakovrednosti med izhodiščnim in prevodnim frazemom je podano samo v Predgovoru k 1. knjigi zbirke: »Kao ekvivalenti u ruskom i ukrajinskom jeziku navode se po mogućnosti frazeologizmi iste stilističke vrijednosti, ponegdje i više od jednog, rjeđe se iz semantičkih i stilističkih razloga pored frazeologizama ili umjesto njih daju u prijevodu pojedinačni leksemi.« V 2. in 7. knjigi je povedano le, da navajajo »/.../ odgovarajuću frazeologiju drugih jezika«, vendar lahko na podlagi enotnega koncepta in uresničitve domnevamo, da so bile težnje vsaj načeloma enake: vključevati predvsem popolno enakovrednost, ali če te ni, ničto. V slovarju, ki se v izhodišču izogiba delni enakovrednosti, ker ne uvaja kategorij, s katerimi bi jo lahko opisal, nujno prihaja do nepopolnosti in napak:

(1) Ponudba na strani prevodnega ustreznika je osiromašena; nemalokrat je namesto delne izbrana ničta enakovrednost, npr. (ČAS) *u tili čas — čisto pred kratkim*,¹⁴ sodeč po Matešićevem slovarju (/61/ pomen 'odmah, ubrzo'), je ta nefrazeološki opis od pomena izhodiščnega fraze-

ma pomensko ravno toliko oddaljen, kot bi bil frazem *tik pred zdajci*. Dalje prim. rešitev pod DŽEP *poznavati <što, koga>*¹⁵ *kao svoj džep — poznam <ga> kot samega sebe*: delna enakovrednost je prikrita z uporabo osebnega zaimka, ki oblikovno ne razlikuje +/-člov., namesto nedoločnega, ki to razlikuje (*kdo/kaj*). Če bi bila delna enakovrednost upoštevana in opisana, bi imel prevajalec na voljo kar nekaj slovenskih ustreznikov: poleg popolnega ustreznika *poznati kot svoj žep* (po SSKJ z določilom *koga*, vendar tudi, celo predvsem *kaj*) še delne, ki so tudi vsi pogostejše rabljeni: *imeti v malem prstu (kaj/koga)* — različna je skladenjska zgradba, *poznati kot slab/star denar, poznati do obisti/do jeter* — razlikovalno od hrvaške iztočnice je obvezno določilo, omejeno na *koga*, in negativna vrednotenjska ocena lastnosti in nosilca lastnosti,¹⁶ česar pri hrvaškem frazemu, kot lahko sklepam iz Matešićevega slovarja 'odlično poznavati što/koga', ni.¹⁷

(2) Delna enakovrednost med prevodnima paroma nastopa, ne da bi bilo to jasno: (VOL) *istući/tući (izmlatiti/mlatiti) kao vola u kupusu /koga/ — prešeti kosti (rebra) /komul/* — razlika je v intenziteti tepenja, dovršenosti in nedovršenosti dejanja,¹⁸ (VJETAR) *vjetar kapom tjerati*¹⁹ — *mlatiti prazno slamo*, to je primer, ki bi ga na prvi pogled komaj lahko imeli za enakovrednega, vendar gre morda za razmerje nadpomenka ('dejanje') — podpomenka ('dejanje govorjenja') in ob primernem sobesedilu ni nujno nezamenljivo, npr. *!...! a ako se tebi sviđa da hvataš vjetar kapom, molim, izvoli, to je tvoja stvar !...!* (Matešić, 744; *hvatati* je variantna sestavina) — *če tako rad prazno slamo mlatiš, pa kar izvoli, tvoja stvar* — le da tega uporabnik v tem slovarju ne more izvedeti.²⁰

¹⁴ Vsi zgledi so iz 7. knjige.

¹⁵ Zakaj je zunajfrazemsko določilo v lomljenem oklepaju, ki pomeni (tako v Predgovoru) »izostavljeni dio frazema«, ni jasno. Verjetno gre samo za napako, Matešić (1982: 120) ga navaja kot obvezno določilo, obvezno pa je tudi v slovenščini.

¹⁶ Ta je v SSKJ pripisana tudi frazemu *poznati kot svoj žep* 'zelo dobro, zlasti po slabih lastnostih', kar je napačno, prim. *Ne boj se, ne bova se izgubila, to mesto poznam kot svoj žep*.

¹⁷ Eden od zgledov v Matešiću bi v slovenskem prevodu zahteval rabo frazema z negativno vrednotenjsko oceno: *Nemoj mi se tu pozivati na svoj ponos, ili na neke lažne sentimentalnosti. Poznam te ja ko svoj džep!*

¹⁸ Ni razloga za to, da je prevajalec v tem primeru izbral delni ustreznik, saj obstaja popolni: *tepsti/pretepsti (premlatiti) kot vola /koga/*. Ko bi imel na razpolago tudi kategorijo delnih ustreznikov, bi bil gotovo bolj pozoren na razlike.

¹⁹ Matešić (1982: 744): 'raditi uzaludan posao, biti lakomisen, biti vjetrogonja'.

²⁰ Podobno je pomensko razmerje med (ČORBA) *čorbine čorbe čorba — češpljeva voda*, ki sta navedena kot prevodni par; pomen hrv. frazema (po Matešiću) 'daleka/slaba/nikakva veza između dviju ili više stvari; bezvrijedan nadomjestak', pomen

(3) Prevodni ustreznik na silo dobi podobo popolnega ustreznika: (GLAVA) *toga mi je preko glave* — vsega mi je čez glavo namesto *imeti čez glavo /česa, koga/*; (JEZIK) *to mi je navrh jezika* — na koncu jezika mi je in *besedo na jeziku imeti* (prav je variantno: *imeti /besedo, kaj/ na jeziku /na koncu jezika/*); (RUKA) *zaprošiti/prositi roko /čiju/* — *zaprošiti/prositi roko /čigavo/* namesto *zaprošiti/prositi /koga/ za /čigavo/ roko // roko /koga/* (prim. *Prosil sem starca za hčeri-ro roko // za roko njegove hčere*) ali *zaprošiti/prositi /koga/ za roko* (prim. *Spomladi jo je zaprosil za roko*).

V nekaterih primerih pa je delna enakovrednost samo navidezna, posledica nedoslednosti, npr. pri navajanju vidskih variant: (PRST) *motati oko prsta /koga/* — *oviti /koga/ okrog prsta*, pri čemer imata frazema v obeh jezikih dovršno in nedovršno varianto.²¹

Slabo je tudi, da ničta enakovrednost ni nikakor zaznamovana.²² Tako bi bilo npr. jasno, ali je slovenski ustreznik, ki se navaja k hrvaškemu frazemu (JANJE) *iči kao janje na klanje kot iti kot živina v klavnico*, mišljen frazeološko ali ne (SSKJ zveze ne navaja, uporablja se zelo neustaljeno, če sploh, tako da je v vsakem primeru napačno). Enako prim. (KOLA) *kola su krenula (pošla) nizbrdo (komu)* — *voz je zgrmel navzdol, položaj se je spremenil*; (KORICA) *podijeliti/dijeliti korico (koru) kruha (s kim)* — *deliti si kos (skorjico) kruha*; (MAČ) *vratiti (staviti) mač u korice* — *zasaditi (vtakniti) meč v nožnico* (namesto frazema *zakopati bojno sekiro*). Zato tudi ni jasno, kako naj razumemo ustreznik k (JUTRO) *od jutra do sutra* — *od danes do jutri*. Po Matešiću pomeni *od jutra do sutra* 'neprestano, brez prekida', kar ustreza slov. *noč in dan, dan za dnem, dan na dan*, medtem ko *od danes do jutri* kot frazem pomeni 'zelo (na) hitro, v zelo kratkem času', torej je kot prevodni ustreznik pomensko neprimeren (prim. SSKJ /DANES/ *težav ne preмагаš od danes do jutri*).

V zvezi s celotno zbirko Mali frazeološki rječnici je mogoče govoriti še o dveh stvareh: o slovarski obliki frazeoloških enot in o navajanju obveznih zunajfrazemskih (vezljivostnih) določil.

Temeljna zahteva, da morajo biti frazeološke enote navajane v osnovni obliki, tj. glagolski frazemi v nedoločniku, če ta obstaja, samostalniški in pridevniški v imenovalniku, je v slovarjih zbirke večinoma izpolnjena.²³ Obstajajo pa tudi primeri, da isti frazem v različnih slovarjih nastopa v različni obliki, npr. v 1. in 2. knjigi (RUKA) *polaziti za rukom /komu štol*, v 7. knjigi *sve ide (polazi) za rukom /komul*. V nekaterih primerih je frazeološka enota razširjena z navadnim besedilnim okoljem, ne da bi bilo to zaznamovano z lomljenim oklepajem, npr. (ŽILA) *u p i n j a t i se iz petnih žila*, slov. *n a p e n j a t i se na vse pretege*, češ. in slovaš. brez razširjanja *s vypětím všech sil, z posledných síl*; enako (NIT) *p o v l a č i se kao crvena nit*, prim. Matešić (379) *crvena nit*, v slovenskem delu delno popravljeno: *k o t r deča nit <potekati, vleči se ipd.>*. Včasih je frazeološka enota skrajšana, npr. prislovni frazem z obliko odvisnega stavka kot (VUK) *i vuk sit i koza cijela* (prim. Matešić /767/: *da bude lostanel /il vuk sit i koza lovca/ cijela*), slov. *volk sit in koza cela* (v SSKJ narediti tako, da bo volk sit in koza cela), češ. in slovaš. tudi tukaj pravilno *aby se vlk nažral a koza zůstala celá, aby se i vlk nasytil i baran zostal celý*. Tudi ni popolnoma jasno, ali je nikalnica sestavina frazema v primeru (GLAVA) *ne boli me glava za to*, ob katerem je med drugim naveden slovenski ustreznik *ne bom si belil (ubijal) glave*, v katerem nikalnica ni sestavina frazema (kot je npr. v *ne imeti dlake na jeziku*); tudi Matešić (135) navaja nezanikano obliko *boli (zaboli) /koga/ glava 'imati briga, brinuti; imati neprijatnosti/ neugodnosti'*, vendar je v besedilnih zgledih oblika *z boli* vedno rabljena zanikano, oblika *z zaboli* pa nezanikano.

slov. (ni v SSKJ) 'slaba, ne močna prava kava; nekaj, kar od daleč spominja na pravo kavo'.

²¹ Enako prim. (VODA) *tjerati vodu na svoj mlin* — *napeljati vodo na svoj mlin*, (VRAT) *baciti/bacati se oko vrata /komul* — *vreči se /komul/ okrog vratu*; (MUHA) *od muhe (buhe) praviti slona* — *iz muha narediti slona*.

²² V nemško-slovenskem frazeološkem slovarju E. Jenko, 1994 (*Sich auf die Socken machen / vzeti pot pod noge. Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen mit einer kontrastiven Studie*), se npr. nefrazeološki (besedni ali prostobesednozvezni) ustrezniki bolj ali manj dosledno navajajo v oglatih oklepajih.

²³ Od tega načela se najpogosteje odmika slovenski del slovarja.

Pripisovanje zunajfrazemskih vezljivostnih določil zahtevajo glagolski frazemi. Praviloma so ta določila izražena z nedoločnimi zaimki in tega se bolj ali manj držijo tudi slovarji obravnavane zbirke. Tudi od tega pravila najpogosteje odstopajo navedbe v slovenskem delu te zbirke, namesto nedoločnih se (pre)pogosto rabijo osebni zaimki.²⁴ Le-ti se sicer pojavljajo tudi v hrvaškem, ruskem itd. delu, vendar je pri tem mogoče opaziti težnjo, da bi se z njimi izrazilo določilo, ki zaznamuje vršilca dejanja oz. nosilca stanja/lastnosti v t. i. nepravih glagolskih frazemih²⁵. Žal težnja ni dosledno izpeljana, prim. *dani su mu odbrojeni/izbrojeni — dnevi so mu štet* (DAN); *pao mi je kamen sa srca — kamen se je odvalil od srca komu* (KAMEN); *progutao je mrak koga — vzela ga je noč* (NOŽ). Levo vezljivostno določilo (osebek) se sploh ne navaja, le izjemoma se pojavi v frazemu *leži na srcu komu* što (SRCE) in v odvisnem delu frazema kot variantno v *plesati (igrati) kako drugi* (tko) *svira* (PLESATI) ter samo v slovenskem delu v *dobro doći komu — priti prav kaj komu* (DOBRO). Ta način ne moti, dokler je to mesto v prevodnem paru zapolnjeno enako, kot je npr. v *ostaviti na cjedilu — pustiti na cedilu* (kdo; CJEDILO). Seveda pa se lahko dalje vprašamo, zakaj je potem v istih primerih treba navajati desno (vezavno) določilo, ki je enako (v tem primeru *koga*). Popolnoma neupravičeno pa je izpuščanje levega določila tedaj, kadar te enakosti ni, npr. (BUBREG) *živjeti kao bubreg u loju* (določilo *kdo*) — *iti* (potekati) *kakor po loju* (določilo *kaj*). Zaradi izpuščanja teh določil je npr. popolnoma neprepoznavna enakovrednost med (DUH) *klonuti duhom* in *kloniti duh*, kjer bi moralo biti *kdo klonuti duhom* in *čigav duh kloni*. — Desna, tj. vezavna (primer gl. zgoraj) in morebitna primična določila (npr. KUHATI: *biti kuhan i pečen* gdje — *biti kuhan in pečen* kje) se praviloma navajajo ne glede na to, ali so v obeh členih para enaka ali različna. Morebitni odmik pri uresničitvi je torej odločitev (napaka?) avtorja posameznega dela slovarja.

Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik

Doslej obravnavano je torej okvir in koncept, znotraj katerih je nastajal tudi Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik. Ta je za nas seveda najzanimivejši in z njegovo pomočjo je bila večinoma tudi presojana ustreznost izbrane zasnove zbirke. V nadaljevanju namenjamo pozornost posebej slovenski frazeologiji v tem slovarju, avtor tega dela je Jurij Rojs. Izdelava dvojezičnega frazeološkega slovarja je — ponavljamo — še posebej zahtevno delo, če gre za jezik, ki nima svojega sodobnega frazeološkega slovarja. Vendar pa ni mogoče trditi, da je bilo opravljeno zares pionirsko delo, saj že od leta 1960 obstaja J. Pavlice Frazeološki slovar v petih jezikih, v katerem je upoštevana tudi srbohrvaška frazeologija. Toda v Osnovni bibliografiji prav to delo ni navedeno.

Hrvatsko-slovenski rječnik bo prikazan predvsem z vidika uresničevanja enakovrednosti in z vidika reševanja problema vplivanja frazeologije najbližjega slovanskega jezika na avtorjevo izbiro prevodnega ustreznika in/ali njegove oblike.

Enakovrednost

1. V slovarju se prevečkrat uveljavlja ničta enakovrednost tudi tedaj, kadar obstaja ustrezn slovenski frazem:²⁶ (DRINA) *ispravljati krivu Drinu — delati kaj nesmiselnega* (nositi vodo v Savo, nositi vodo v rešetu); (GAS) *biti pod gasom — biti nasekan* (nakresan) (*biti pod parol/gasom*); (GRIJEH) *upisati/lupisivati u grijeh komu što — zameriti komu kaj* (šteti v zlo); (KOŽA) *uvući seluvlačiti se pod kožu komu — prilizovati se komu* (zlesti/lesti pod kožo komu); (KRAJ) *izići/izaći na kraj s kim, s čim — skupiti jo, priti do rezultata* (priti do konca komulčemu — samo dovr.); (KRAJ) *jedva sastavljati kraj s krajem — težko se prebijati* (živeti iz rok v usta); (KRITIKA) *ispod svake kritike — ni vredno kritike* (pod kritiko);²⁷ (MRAV) *ima ih kao mra-*

²⁴ Ali celo drugi, prim. samo na s. 29 dvakrat: (KESTEN) *voditi kesten iz vatre* (za koga) — za druge *hoditi po kostanj v žerjavico*; (KOCKA) *staviti/stavljati na kocku* (što) — (po)staviti vse na kocko.

²⁵ To so frazemi, ki imajo obliko nepopolnega stavka, z osebno glagolsko obliko in vsaj enim praznim mestom za pomen 'vršilec dejanja/nosilec stanja v neosebkovem položaju', npr. *jezik miga komu : kdo migati z jezikom*.

²⁶ V oklepaju so navedeni mogoči, a izpuščeni ustrezniki. Če je v oklepaju že informacija v slovarju, je predlagani ustreznik v zadnjem oklepaju.

²⁷ Pravi nefrazeološki ustreznik je zelo slab, nekvалiteten, manjka tudi podatek, da se rabi le kot del povedka, torej obvezno (*biti*).

vi (mrava) — na milijone jih je (jih je kot Rusov — biti koga / obvezno mn. / kot Rusov); (NOGA) od malih nogu — že od mladega (od mladih nog); (PUŠKA) kao iz puške (odgovarati i sl.) — nenadoma (nemudoma) (odgovoriti ipd.) (kot iz topa / kot bi iz topa ustrelil / odgovoriti ipd. / ali tudi kot bi iz rokava stresel / odgovoriti ipd. / ali stresti iz rokava); (ROG) puhati u isti (jedan) rog <s kim> — biti s kom istega mnenja (trobiti v isti/en rog <s kom>); (RUKA) na brzu ruku (učiniti i sl.) — na hitro napraviti kaj, površno (z levo roko / narediti idr. / kaj); (RUKA) sve ide (polazi) za rukom komu — brez truda se posreči komu kaj (kaj / vse / gre od rok komu); (ZLO) pasti iz zla u gore — hujše biti ne more (priti z dežja pod kap); (ŠKRIPAC) biti (nači se / nalaziti se) u škripcih — biti v težkem položaju (biti v škripcih).²⁸

Neupravičeno puščanje praznih mest je zavajajoče z vidika obeh v slovarju zastavljenih ciljev: onemogoča znanstveno primerjalno analizo slovenske frazeologije in praktično uporabnost slovarja. Za prevajalsko delo je tako prikazovanje posebno neprimerno in nepravilno tedaj, kadar nefrazeološki opis ali sopomenka ne obsega vseh (denotativnih in konotativnih) pomenskih razsežnosti frazema. Npr. enačenje *puhati u isti (jedan) rog* in *biti s kom istega mnenja* izpušča podatek o vrednotenjski konotativni pomenski sestavini, v frazemu sta namreč tako 'mnenje' kot 'lastnost vršila dejanja' označeni kot negativni, kar iz nefrazeološkega opisa ni razvidno.

Nepotrebno je — iz istega razloga — navajati nefrazeološki ustreznik in/ali sopomenko v primeru, ko je že dan frazeološki ustreznik. Primeri: (KAŠALJ) *to nije mačji kašalj* — *to ni mačji kašelj*, to ni šala, to je resna stvar (zadeva);²⁹ (NADUGO) *nadugo i naširoko (pričati i sl.)* — *na dolgo in široko (govoriti ipd.)*, pripovedovati z <vsemi> podrobnostmi; (OČI) *odlazi mi s očiju!* — *izgini mi izpred oči!*, poberi se!; (PE-

TA) *podbrusiti pete* — *nabrusiti pete*, hitro hoditi (teči); (RIBA) *krupna riba* — *velika riba*, vplivna oseba; (RIBA) *ni riba ni meso* — ne to ne ono, ni ne ptič ne miš, ni ne krop ne voda;³⁰ (ŠILO) *dati šilo za ognjilo* — *vrniti milo za drago*, dati enako za enako (z enakim), hudo s hudim.

Nepotrebno in obenem nepravilno je navajanje nefrazeološkega ustreznika poleg frazeološkega v taki obliki, da v sobesedilo ni vstavljen na enak način kot navedeni frazem: (KULA) *graditi kule u zraku (oblacima)* — *zidati gradove v oblakih*, domneva brez trdne podlage — prosta besedna zveza je samostalniška, frazem glagolski; (SLABO) *slabo (loše) se piše komu* — *slabo se piše komu*, stvar je videti slaba — v nefrazeološkem ustrezniku manjka določilo za koga; (NOKAT) *ni koliko je crnog (crna) pod noktom* — *ne boš dobil niti toliko*, kolikor je za nohtom črnega, *sploh nič* — v tem primeru je napačno zapisan frazem, *ne boš dobil* bi moralo biti v oklepaju kot navadno, možno besedilno okolje.

2. Izbran je napačen frazeološki ustreznik, npr. (BOG) *biti bog i batina* — *biti fant od fare*; (JEZIK) *jezik za zube!* — *ugrizniti se v jezik*, *molči!* — različna je celo denotacija, prim. slov. (dati) *jezik za zobe* = 'prenehati govoriti', *ugrizniti se v jezik* = 'ne začeti govoriti';³¹ (JEZIK) *razvezao mu se jezik* — *govori, kot bi rožice sadil*, čeprav slov. tudi *jezik se razveže komu*; (MAČAK) *veži (objesi) ti to mačku za (o) rep* — *če mački na rep stopiš, zacvili*; sodeč po pomenu, ki ga navaja Matešić (326), 'to ništa ne vrijedi, to ti neće koristiti', bi bil možen ustreznik *kdo <lahko> zatakiniti si za klobuk kaj/to*.³² Drugič je izbrana napačna (konverzivna) varianta, npr. (KLOPKA) *upasti u klopku* — (*dobiti*) *ujeti v past koga*, namesto *ujeti se v past* (enako prim. LIJEPAK). Ali pa je napačen eden od navedenih ustreznikov (tiskano pokončno): (GLAVA) *izbiti iz glave komu što* — *iz glave*

²⁸ Pri tako minimalni razliki med frazema obeh jezikov, kot je ustaljenost samostalniške sestavine v ednini oz. v množini, zlahka prihaja do napak pri prevajanju, zato bi bil ta podatek v slovarju zelo potreben.

²⁹ Nefrazeološki ustrezniki so tukaj tiskani pokončno.

³⁰ Zaradi izhodiščne oblike frazema je tudi odveč navajanje glagola kot njegove sestavine.

³¹ Tako v enem pomenu, prim. *Če te bodo spraševali o nesreči, se raje v jezik ugrizni*, sicer tudi 'obžalovati izrečeno', npr. *že večkrat se je v jezik ugriznil*.

³² Prim. *Tole pogodbo si lahko kar za klobuk zatakneš*. Vendar frazem ni naveden v SSKJ, tako da bi bilo najprej treba preveriti njegovo splošno razširjenost in pogostost.

zbiti³³ *komu kaj*, klin se s klinom izbija; (NAVRAT) *navrat nanos* — *na vrat na nos*, od pet do glave; (KONJ) *pasti s konja na magarca* — *pasti s konja na osla*,³⁴ zamenjati šilo za kopito (frazem je znan v drugi obliki *pobirati šila in kopita* in v popolnoma drugem pomenu); (MUHA) *kao muha bez glave* (*muhati se i sl.*) — *kot muha brez glave* (*motati se*), kot slepa kura iskati zrno (neke vrste prenovitev iz tudi *slepa kura zrno najde*, vendar brez izhodiščnemu frazemu ekvivalentnega pomena; zelo verjetno je, da je vključitvi *kure* botroval pomen ustaljene primere *zmeden kot kura*).

3. V nasprotju s konceptom celotne slovarske zbirke je izbiranje manj pogostnih variantnih ali sopomenskih frazemov namesto pogostejšnih: (GLAVA) *utuviti v glavu <komu što>* — *zabiti v glavo <komu kaj>*,³⁵ namesto *vbiti* in *vtepti* (tako v hrvaškem kot v slovenskem frazemu manjka tudi nedovršniška varianta); (BUBREG = LOJ) *živjeti kao bubreg u loju* in *ide (teče) kao po loju* — pri obeh slov. ustreznik *iti* (*potekati*) *kakor po loju*; če je ta varianta izbrana pod geslom LOJ, je še razumljivo (primerjalna frazeologija!), ne pa tudi, zakaj je pod BUBREG, vsekakor je veliko pogostnejša varianta *iti/teči kot po maslu*; (RUŽA) *ne cvetaju mu ruže* — *sreča mu ni mila*; tako v primerjalnem kot pogostnostnem smislu je boljši ustreznik *ni z rožicami postlano (komu)*.

4. V nasprotju z vsemi zahtevami frazeolografije in slovaropisja sploh je navajanje »frazemov«, ki ne obstajajo (mogoče pa je, da so bolj ali manj individualne variante, lahko celo narečne, vendar tudi teh brez oznake ni mogoče navajati): (DIPLE) *udariti/udarati u druge diple* (*žice*) — *zaigrati na druge orglice*, čeprav prim. slov. *ubrati druge strune/drugo struno*/(za)brenkati na druge strune/drugo struno; (DLAKA) *iči niz dlaku komu* — *božati po dlaki koga*, *božati proti dlaki koga* (prim. *iči uz dlaku komu*, kjer je dan nefrazeološki ustreznik *nas-*

protovati komu) — navedeni ustreznik je verjetno mišljen kot »varianta« v SSKJ navedenega (z oznako *pog.*), a ne pogosto rabljenega frazema *iti po dlaki komu* 'v vsem skušati ustreči komu, ne nasprotovati komu' (*vedno mu gredo po dlaki*).

Večina teh primerov pa je posledica vpliva izhodiščnega hrvaškega frazema.

Razmerje do izhodiščne, hrvaške frazeologije

Verjetno je pri izdelavi dvo- ali večjezičnega slovarja največja težava in nevarnost vpliv enega jezika (navadno seveda izhodiščnega, kar je razumljivo) na drugega. Pri dvojezičnem frazeološkem slovarju je ta nevarnost še toliko večja zaradi obstoja velikega števila variant, česar posledica je na neki način manjša trdnost in ustaljenost samo ene oblike, prevajalec pa mora — vsaj pri tako neobsežnem slovarju, kot je obravnavani, ki že načelno ne navaja vseh variant — izbrati najbolj navadno, stalno. Nevarnost vplivanja povečuje še dejstvo, da gre v tem slovarju za frazeologijo dveh prostorsko in po nastanku bližnjih jezikov. Posledice tega so lahko dveh vrst: da prevajalec pride pod vpliv tujega jezika, ne da bi se tega zavedal, ali nasprotno, če se tega zaveda, da se namenoma izogiba popolni enakovrednosti tudi v primerih, ko ta obstaja. Ti dve nasprotujoči si težnji je precej zaslediti tudi v obravnavanem slovarju, pogosteje pa se uveljavlja prva.

1. Primerov vplivanja hrvaškega frazema na izbiro ali obliko slovenskega je ogromno. In posledice:

(1) Vpliv na le eno od navedenih variant (tiskano pokončno): (BITI) *biti izvan sebe zbog čega, od čega* — *biti iz sebe* (izven sebe) *zaradi česa, od česa*; (CIJENA) *ni po koju cijenu* — *za nobeno ceno*, po nobeni ceni;³⁶ (REMEN) *stegnuti/stezati remen* — *pritegniti/pritegovati pas* (jer-

³³ Tukaj gre verjetno za tiskarsko napako, prav izbiti.

³⁴ V SSKJ frazem ni naveden, tako da je dvomljiva njegova pogostnost, v Glonarjevem slovarju (1936) je naveden v obliki *priiti s konja na osla*.

³⁵ Zakaj so zunajfrazemska določila tukaj v lomljenem oklepaju kot neobvezna, tudi ni jasno.

³⁶ Kot vpliv oblike hrvaškega frazema je to mogoče razlagati z vidika sodobnega slovenskega jezika, sicer se navaja tudi v SSKJ, vendar s kvalifikatorjem *zastar.*, naveden pa je tudi v Pletersniku. Navedba v obravnavanem slovarju torej tudi v tem primeru ni upravičena.

men);³⁷ (RIJEČ) *voditi (imati) glavnu riječ* — *voditi (imeti) glavno besedo*;

(2) izbrana manj navadna različica: (IGLA) *kako na iglama (biti, sjediti)* — *biti (sedeti) kakor na na iglah* — prim. *biti na trnih*; (KAMEN) *kamen kušnje* — *kamen preizkušnje* — prim. *preizkusni kamen*; (VOLJA) *drage volje* — *drage volje (kaj storiti)* — prim. *rade volje*; (ZNOJ) *u znoju lica svoga* — *v znoju svojega obraza*, prim. *v potu svojega obraza*;

(3) zamenjana sestavina (ali več sestavin): (LO-NAC) *sve strpati/trpati u jedan lonac* — *vse vreči v en lonec* — prim. *metati vse v enlisti koš*; (MJESTO) *ostati na mjestu mrtav* — *ostati na mestu mrtev*, namesto *biti na mestu mrtev*; (NE-BO) *pod vedrim nebom* — *pod vedrim nebom*, prim. *pod milim nebom*; (RUKA) *braniti se (boriti se) rukama i nogama* — *braniti se (boriti se) z rokami in nogami* — prim. *braniti/upirati se z vsemi štirimi* (morda gre tu le za delno ekvivalenco); (VIDJELO) *izići/izlaziti na vidjelo* — *iziti/izhajati na svetlo* — prim. *priti/prihajati na dan*; (UDARAC) *jednim udarcem ubiti dvije muhe* — *z enim udarcem ubiti dve muhi* — prim. *ubiti dve muhi na (en) mah*;

(4) uporabljeno nepravdo zunajfrazemsko do-
ločilo: (RUKA) *prati roke <od čega>* — *umivati si roke <od česa>* (<pri tem>, poleg tega v slovenščini dovršno in z mogočo daljšo varian-
to: *umiti si roke kot Pilat*); (POLOVICA) *bolja (ljepša) polovica <čija>* — *boljša polovica koga*, namesto *čigava*;

(5) do enot, ki le od daleč spominjajo na sloven-
ski frazem, npr. (ZID) *udarati glavom o zid* — *udariti z glavo ob zid* — prim. *iti/riniti z glavo skozi zid*; nepravilno enačenje: (JEZIK) *pote-
gnuti/potezati (povući/povlačiti) za jezik koga* — *potegniti za jezik koga*, ki v tej obliki in pomenu ne obstaja;³⁸ popolni neologizmi v slo-
venski frazeologiji: (KORIJEN) *presjeći u kori-
jenu što* — *presekati v korenini kaj, uničiti prav
v začetku* — prim. slov. v *kali zatreti*;³⁹ (NOS) *pokazati/pokazivati dugi nos komu* — *pokazati
dolgi nos komu*;⁴⁰ (PORIJEKLO) *vući porijeklo
od koga, od čega* — *voditi začetek od koga, česa*;
(STROJ) *izbaciti iz stroja koga*⁴¹ — *izključiti iz
vrste koga*.⁴²

2. Nasprotna je težnja, da se namesto najbližje-
ga ustreznika izbere kaka druga različica ali
sopomenski frazem, prim. poleg že navedenih
(PARA) *nemati prebijene pare* — *ne imeti
počenega groša* namesto *ne imeti prebite pare*
in (RUŽA) *ne cvetaju mu ruže* — *sreča mu ni
mila* namesto *ni mu z rožicami poslano še*:
(DASKA) *nedostaje (fali) mu daska u glavi* —
eno kolo se mu narobe vrti namesto pogos-
tnejšega in bolj ustaljenega *manjka mu eno ko-
lesce <v glavi>*; (KOŽA) *iznijeti čitavu (cijelu)
kožu* — *rešiti kožo, priti suh iz vode*, prim.
odnesti celo kožo/glavu; posebej zanimiv je pri-
mer (POVOJ) <biti> <još> u povojima — <bi-
ti> <še> v plenica, <biti> v začetnem
položaju, kjer je na slovenski strani naveden
prostobesednozvezni ustreznik, ko bi lahko bila
navedena frazemska varianta *biti v povojih*, pa
tudi hrvaški frazem bi bil lahko naveden z obe-

³⁷ Napačna tudi glagolska sestavina: *zategniti*.

³⁸ Primer je zaradi občasne rabe tudi v slovenskih besedilih, predvsem publicističnih, pa tudi leposlovnih (prim. A. Hieng v romanu Čudežni Feliks na str. 53 in 175), potreben razlage. V Matešiću, ki navaja še varianto *vući za jezik*, je (221) naveden naslednji pomen: 'navoditi/navesti koga, da kaže *ono što ne treba/što ne želi*' (poud. E. K.). V slovenščini obstajata vsaj dva po obliki in pomenu bližnja frazema: *prijeti za jezik/besedo koga* 'zahtevati, da izrečeno mnenje dokaže ali preklči', *vleči besedo/besede iz koga* 'spodbujati koga, ki je zelo molčeč, da pove, kar ve'. Nobeđen pa ni hrvaškemu popolnoma enak, ne po obliki ne po pomenu. Če je napaka v publicistiki še nekako razložljiva, je v slovarju nedopustna.

³⁹ Vzrok za napako je morda manj pogostna varianta, navedena tudi v SSKJ (KORENINA): *kaj v korenini zatreti* z enakom pomensko razlago kot v *kali zatreti*.

⁴⁰ Matešić (392/393) pripisuje frazemu pomen 'narugati se komu', torej bi lahko bil delni ustreznik slov. *kazati osle (komu)*.

⁴¹ Pomen po Matešiću (654) 'onesposobiti koga za akcijo'.

⁴² Včasih je napaka tako nenavadna, da gre morda v celotnem paru za tiskarsko napako. Tak primer je frazem (SREČA) *okušati srečo*, kjer se navaja kot slovenski ustreznik *okusiti srečo*. Prva nedoslednost je različen glagolski vid, drugo je, da to v slovenščini ni frazem, obstaja pa podoben *poskusiti srečo* (prim. SSKJ 'tvegati narediti kako dejanje z upanjem na uspeh'). Da bi ugotovila pomen hrvaškega frazema, sem ga iskala v Matešiću in na str. 637 našla podobnega *kušati/pokušati srečo* (ne pa z *okušati*), ki ima pripisan pomen 'raditi/uraditi što na sreću (ne znajući kako će se svršiti)'. Možnost naključne napake zmanjšuje dejstvo, da je enak izhodiščni frazem (*okušati sreću*) naveden tudi v 2. knjigi zbirke (ni pa ga v 1.), kjer ima češki ustreznik *zkusit štěstí* in slovaški *okusit št' astie*, kar kaže na slovenski frazem *poskusiti srečo*.

ma variantama, ki obstajata (Matešić, 459 — PELENA, 504 — POVOJ), *biti <još> u pelenama/povojima*. Če to ni zavestno izogibanje enakovrednosti, potem je pač podzavestno.

Prikazala sem lastnosti slovarja Hrvatsko-slovenski rječnik in celotne zbirke Mali frazeološki rječnici, ki se kažejo kot sistemske. Razkrivajo nam težnje postavljene zasnove, pa tudi praviloma pojavljajoče se odmike od nje. Drugih bolj ali manj nesistemske pojavljajočih se nedosled-

nosti, pomanjkljivosti in napak nisem omenjala. Vsaj za slovenski del slovarja lahko z gotovostjo rečem, da je dobro, ker je izšel le v 500 izvodih, je pa pred morebitno novo izdajo nujno potreben temeljite »strokovne lekture«. ⁴³ Čeprav sama še nisem izdelala nobenega frazeološkega (ali drugačnega) slovarja — in s te plati je čisto mogoče reči, da je laže soditi kakor narediti — lahko rečem, da sem se pri pregledovanju teh slovarjev veliko naučila.

Erika Kržišnik

Filozofska fakulteta v Ljubljani

⁴³ Ker recenzenti niso zapisani, je mogoče slovar izšel brez recenzentskega pregleda. (Tudi v 1. in 2. knjigi zbirke recenzenti niso navedeni.)

Spet prevedene Mickiewiczzeve pesmi*

Konec lanskega leta je v zbirki *Lirika* izšel krajši izbor Mickiewiczevih pesmi, ki jih je prevedel Lojze Krakar. Njegovi dosedanja poljski prevodi (Kochanowski, Gałczyński, Różewicz in še mnogi drugi, zlasti v knjigi *Poljska lirika dvajsetega stoletja*) posegajo v razna obdobja bogate poljske književnosti in so s stališča prevodne metrike opazni. Krakar se večinoma loteva še neprevedenih pesemskih besedil, Mickiewiczev izbor pa obsega tudi nekatere v slovenščino že prevedene pesmi, vendar ne izpod peresa Rozke Štefan (razen *Poljski materi*), Dušana Ludvika in Jožeta Udoviča (razen *Pritekle solze so*), ki jih Krakar v opombah pojmuje kot njegove najpomembnejše prevajalce. Prevladujejo balade (*Očetova vrnitev*, *Gospa Twardowska*) in soneti (*Lauri*, *Jutro in večer*, *Strelec*), nekaj je elegij (*Za D. D.*, *Ura*), kratka epska pesnitev *Ordonova utrdba*, končujejo pa se s pesnikovim motom *Solze sem točil*. Največ pesmi je iz Mickiewiczovega vilnsko-kovenskega in ruskega obdobja, manj jih je iz obdobja emigracije. Krakar jih sicer ni uvrstil v posamezne razdelke — kot so to storili poljski uredniki — si pa pesmi sledijo v približnem časovnem in oblikovno-vsebinskem zaporedju. Kot kateri koli drugi so tudi ti prevodi relevantni toliko, kolikor se je prevajalcu posrečilo združiti vsebinsko ustreznost z ustreznim obliko; na to nas opozarja prevajalec kar sam v spremni besedi k svojim prevodom Kochanowskega, ki so izšli pred skoraj dvajsetimi leti v isti zbirki.

Ker so se ob novih prevodih starejše poljske poezije vedno začenjale polemike o vprašanju metrične substitucije poljskega verza, naj bo ta ocena Krakarjevega prevoda bolj verzološko naravnana. Da bi lahko vsaj približno dojeli

problem nadomeščanja vernega izrazila, moramo najprej pojasniti razmerje med slovenskim in poljskim verzom.

Slovenski in poljski verz se med sabo razlikujeta predvsem tedaj, kadar za svoja verzna izrazila izbereta tiste mere, ki so v skladu z njunim pesniškim izročilom. V teh dveh jezikih sta se namreč razvila različna verzna principa, kar je po mnenju teoretikov posledica različnega jezikovnega gradiva pa tudi vpliva evropskih verznihih sestavov. Poljske besede imajo ustaljeno naglasno mesto in ne morejo spreminjati svoje pomenskosti glede na dolžino samoglasnikov. Slovenščina pa je jezik, v katerem so tovrstna nasprotja mogoča. Zato je slovenski tradicionalni verz silabotoničen, tj. upošteva tako dolžino verza kot iktično metrično shemo, poljski pa silabičen in mnogokrat dvodelen: vsebuje stalno število zlogov in besedni premor na istem mestu (cezura), naglasna impulzivnost je prosta, vendar s težnjo po paroksitonični klavzuli, se pravi stalnem naglasu na predzadnjem zlogu. Prevajalčeva naloga torej ni v posnemanju, temveč v ustreznem nadomeščanju verznega izrazila — seveda kolikor gre za merjeno pesniško besedo.

Krakar se je pri prevajanju Mickiewiczza srečeval z naslednjimi tipi poljskega verza:

a) silabični:

- trinajsterec (7+6)
- enajsterec (5+6)
- osmerek
- preplet enajsterca in osmerca
- prosti silabični verz

b) silabotonični (ta je pri Mickiewiczzu redek kot v poljski poeziji sploh, saj pesnika zaradi ožjega

* Adam Mickiewicz, Zbirka *Lirika*, prevedel Lojze Krakar (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994; *Lirika*).

besednega gradiva omejuje, je pa kljub temu mogoč):

— trohejski osmerek.

Balade in romance je Mickiewicz pisal kot štirivrstične in proste kitične oblike, največkrat v osmercih ali prepletanju enajsterca z osmercem (stanislavovska kitica), in uporabljal prestopne, redkeje zaporedne ali oklepajoče rime. V kombiniranem enajstercu je upošteval cezuro po petem zlogu, ki pa je izrazitejša v njegovih istozložnih pesniških besedilih. Krakar je balade in romance prevajal takole: zlogovne osmerce je bolj ali manj dosledno — v duhu modernističnega prevajanja, z ne prepogostimi odmiki — nadomestil s prepletom amfibraškega osmerca in deveterca (*Ribica*), z amfibraškim devetercem (*Marylin grobek*) in trohejskim osmercem (*Gospa Twardowska*); stanislavovsko kitico je nadomeščal z jabskimi enajsterci (*Očetova vrnitev*, *To ljubim*) ali prepleti amfibraškega enajsterca z osmercem (*Prijateljem*, *Odpadnik*); tu je bodisi uvedel moško rimo v enajstercu (*Prijateljem*) ali pa je izvirno prestopno rimanje poenostavil v pretrgano in tako uvedel moški, prestopno nerimani verz (*Odpadnik*).

Zanimiva je primerjava med Krakarjevim in Pretnarjevim prevodom *Gospa Twardowska*. Tone Pretnar jo je prevedel v prostem prepletu trohejskega sedmerca in osmerca ter uporabljal tako oklepajoče kot prestopne ženske in moške rime, ki jih je prosto nizal, Krakar pa se je strogo držal trohejskega osmerca in prestopnih ženskih rim iz izvirnika. V tem pogledu je Pretnarjev prevod modernjši, Krakarjev pa bolj realističen (z označitvijo »realističen« in »modernističen« opozarja Pretnar na različne načine prevajanja Mickiewiczevih sonetov v svoji razpravi *O verzih slovenskih prevodov Mickiewiczevih pesniških besedil*). Zanimiv je tudi Valjavčev prevod *Očetove vrnitve* iz leta 1867: poljsko raznozložno kitico je nadomestil z domačo jabsko baladno kitico, v kateri se prepletata po dva devetzložna in dva osemzložna verza. Krakarjev prevod je nastal v duhu sodobnejšega prevodnega izročila; podobno kot Jože Udovič v prevodu ljubezenske pesmi *Zaloty* (*Snubljenje*) je enajstersko-osmersko kitico v *Očetovi vrnitvi* prevajal izključno z jabskimi enajsterci.

V spremni besedi k prevodu pesmi Kochanowskega Krakar pravi, da slovenščina ni vajena poljskega trinajsterca in da bi ga lahko idealno nadomestila z jabskim enajstercem — vendar bi tako pri vsakem verzu izgubila po dva zloga, kar gotovo ne bi bilo v prid vsebini. Medtem ko je prevajalec pred dvajsetimi leti o tem samo sanjal, pa je pri Mickiewiczevi elegiji *Za D. D.* odločno uresničil svoje nekdanje stališče. Problem zlogovne omejenosti je ponekod reševal z neupoštevanjem nekaterih besed, miselnimi preskoki, metafore je zaokrožal hitreje, iskal je tiste slovenske ustreznice, ki so vsebovale čim manjše število zlogov. Nasprotno je pri *Vrnitvi očeta* — tam je v vsakem drugem verzu pridobil tri zloge — misel razpotegnil, dodajal je besede, ki v izvirniku niso bile uporabljene, četrti verz *Pobožnie zmówcie paciórek* se v Krakarjevem prevodu npr. glasi *lepó pobožno očenaš zmolite*. Trinajsterec je Krakar nadomestil z jabskim enajstercem tudi v elegiji *Ura*, kjer je posegel v kitično sestavo in po šestem verzu vpeljal vmesno štirivrstičnico, hkrati pa zabrisal kitično mejo po šestindvajsetem verzu.

Mickiewiczovi soneti so napisani kot silabični trinajsterci s cezuro po sedmem zlogu (7+6), končujejo jih naglasi na predzadnjem zlogu (paroksitonična klavzula). Vse od izdaj *Pisanic* in kasneje *Čbelice* je pri nas veljalo pravilo, »da se sodozložni silabični verzi prevajajo v slovenščino s trohejskimi ekvivalenti iste dolžine, lihozložni pa z jabskimi« (Tone Pretnar, *O verzih slovenskih prevodov Mickiewiczevih pesniških besedil*), zato so tako ravnali tudi naši prevajalci, pri prevajanju iz poljščine toliko bolj, saj so s tem ohranili paroksitonično klavzulo. Krakar je o trinajstercu napisal: »Bistvene zanj so ženske rime, ki so v poljščini tudi najbolj naravne in jih izvirnik nikjer ne zamenja za moške enozložnice, tako da jih nekako postavi tudi prevajalcu za pravilo, čeprav temu pravilu slovenski pesnik, vaje enako moških kot ženskih rim, ne more zmeraj slepo slediti.« Krakar to pravilo v sonetih upošteva, zato — poleg tega, da nadomešča poljski zlogovni in dvodelni trinajsterec z jabskim brez cezure — nikoli ne uvaja moške rime, medtem ko Pretnar v svojem prevodu *Resignacije* nikoli ne uporabi ženske, ter celo vpeljuje naglas na predpredzadnjem zlogu. Pretnarju torej paroksitonična klavzula v slovenskem prevodu ni bistvena, kot mu tudi ni bistveno ohranjanje razporeditve rim, kar je

opazno že v njegovem prevodu *Gospe Twardowske* (Tržiški tekstilec, 1971).

Rime v prevodih sonetov je Krakar razvrstil po naslednjem vzorcu: abba, cddc, efe, fef (ali fgg). Mickiewiczov vzorec je največkrat tak: abba, abba, cdc, dcd. Torej se je od rim v izvirniku vedno oddaljil tako, da je v drugi kvartini poiskal nove rime, v zadnji tercini pa je ponekod vpeljal zaporedno rimanje namesto verižnega. Poleg tega je nadaljeval izročilo inovativnega asonančnega ali nečistega rimanja (npr. *jočem — mogoče, vical — rdečica, balkonu — zatonu*), ki jo je pod Župančičevim vplivom v prevodno poezijo vpeljeval Vojeslav Mole, toda njegovega rimanja čez besedo (*ciprese — bude se*) Krakar ni nikjer realiziral. Opozoriti je treba še na zaporedno rimo v nesonetnem jambskem trinajstercu v prevodu pesmi *Do*** (Za ...)*: rima *nebu — zvedel* priključuje slovensko knjižnopolgovorno različico [*zvedu*] in zato spada v posebno kategorijo. Petvrstičnico *Połąty się łązy (Solze sem točil)* je Krakar prevedel brez notranjih rim in jih je nadomestil z eno samo prestopno (*otroštvo — uboštvo*); Jože Udovič jih je bil v svojem prevodu iz leta 1952 (*Pritekle solze so*) ohranil: *vroče — sijoče, majsko — rajsko, prešerno — nemirno, zorenja — trpljenja*.

Ker pomeni cezura po sedmem zlogu v silabičnem trinajstercu odmor za poudarjeno besedo, je poljski sonet tudi skladenjsko dvodelen. Čeprav se zdi, da je Krakar v sonetu *Lauri* besedno mejo upošteval (le v dveh izmed štirinajstih verzov je ni), njegova cezura ni skladenjsko utemeljena, npr. v verz *da sem s pogledom te in / s svojim glasom ganil*, kjer ne moremo več govoriti o dvodelnosti verza. Ustrezni poljski verz se glasi: *Jeśli cię mym spojrzeńiem, / jeśli głosem wzruszę*. Prešernu se je takšna dvodelnost posrečila v baladi *Prekop*, ki je napisana v nibelunški kitici (jambski trinajsterec s cezuro po sedmem zlogu), npr. uvodni verz *Bil nekda je mlad pevec, / ne bôgat, al' sloveč*. V nemških prevodih poljskih pesmi je ni dosledno ohranil: *der nicht mehr liebt, daß er geliebt, nicht kann vergessen (Resignation)*. Zato lahko sklepamo, da ima cezura v silabičnem verz drugačno vlogo kot v silabotoničnem, saj v prvem, poleg predpisanega besednega premora, mnogokrat odloča o intonaciji verza, hkrati pa se dodatno uklanja normi, ker ni omejena z iktično metrično shemo.

Še nekaj besed o prevajanju Mickiewiczovega enajsterca. Tone Pretnar ugotavlja (Tone Pretnar, *O verzih slovenskih prevodov Mickiewiczovih pesniških besedil*), da so Mickiewiczove dvodelne lirske enajsterece (5+6) slovenski prevajalci največkrat nadomeščali z jambskimi brez cezure (Tmovec, Debeljak, Udovič, Štefanova), s prepleti jambskih desetercev in osmercev (Udovič), s poljubnimi prepleti jambskega enajsterca z desetercem (Udovič, Štefanova), s prostim jambskim verzom (Prešeren, Udovič), redkeje z dvodelnimi padajočimi naglasnimi četverci (Debeljak) ali prepletom daktilskega enajsterca in deseterca (Štefanova). Krakar je omenjeno mero vedno nadomestil z jambskim enajstercem, vendar ga je dojel precej svobodno in ga »v prevajalski stiski« — kot je napisal ob izidu Kochanowskega — ponekod zamenjal z dvanajstercem, npr. verz *med vladu in ljudstvom sprava spet nastane (Materi Poljakinji)*. Rozka Štefan pa je v istem jambskoenajsterskem prevodu iz leta 1985 z naslovom *Poljski materi* tri verze podaljšala v trinajsterce. Glede drugih Krakarjevih prevodov enajsterca je vredno omeniti, da so od štirindevsetih verzov v *Velemojstru* štirje dvanajsterci, ostali pa enajsterci. Medbesedno mejo je tu uresničil v 66,6 %, vendar ni skladenjsko utemeljena; Tine Debeljak jo je leta 1943 v prevodu iste pesmi z naslovom *Mojster mojstrov* v 54,5 %. Kitično zgradbo v prav tako enajsterskem verz *Kesanja zapravljenca* je Krakar razbil na dve oktavi, rimo je ohranil — le v zadnjih štirih verzih je namesto stalne prestopne uporabil oklepajočo.

Silabotonični verz je pri Mickiewiczu redek, vendar opazen in »dosledno strofičen verz spevnega tipa«, kot ugotavlja poljska verzologinja Lucylla Pszczołowska. Slovenski prevajalci so doslej prevajali samo njegova jamba in anapestovska pesniška besedila; Krakarjev prevod se kar dvakrat loteva trohejskega osmerca ter mu v domači podobi daje povsem ekvivalentno obliko v dveh različicah istega pesemskega besedila — *To rozkwitłe świeżo drzewa (To razcvelo sveže drevje)* in *Pieśń pielgrzyma (Romarjeva pesem)* — le da se v *Romarjevi pesmi* lirski subjekt ne identificira z avtorjem.

Za konec še tole. Poljski glagol *platać się* pomeni *zapletati se* in ga je Krakar pomotoma zamenjal z glagolom *plakać (jokati)*, ker imata glagola podobno sedanjisko osnovo. Od tod na-

paka pri prevajanju naslovnega in hkrati uvodnega verza *Mówię z sobą, z innymi płacze się w rozmowie* v *S teboj se pogovarjam, a ob drugih jočem*. Toda v tem verzu se skriva še ena napaka: *Mówię z sobą* je prevedeno kot *S teboj se pogovarjam*, prav bi bilo *Govorim s seboj*. Nerazumljiva je tudi prevodna množina v naslovu pesmi *Przyjaciele* (*Prijatelji?*), ko pa pesem vendar govori o prijateljstvu med Mieszkom in Leszkom, torej o dveh osebah, na kar nas opozarja

verz *Tam żył Mieszek, kum Leszka, i kum Mieszka Leszek*, ki ga je Krakar nerodno prevedel v *Tu Mieszek, kum Leszka in Mieszkov je kum živel*. Nekatere množinske oblike v tej pesmi bi moral Krakar spremeniti v dvojsinske, vendar jih ni (*Ziarnko dzielił na dwoje / zrnce lepó so razklali*), čeprav bi to lahko hitro opazil v devetem verzu *Rzekłbyś: dwój duch w jednym ciele*, ki ga je prevedel *recimo: srce je dveh v enem bilo*.

Klemen Pisk
Kranj

Obvestilo sedanjim in bodočim članom SDS

Ne predzadnji seji Upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije v letu 1994 smo se dogovorili, da po kar nekaj letih znova pregledamo in dopolnimo seznam naših članov. S podatki o članstvu je navsezadnje potrebno seznaniti tudi vse tiste, ki Društvo denarno podpirajo, tj. predvsem Ministrstvo za šolstvo in šport. Članarina 1000,00 SIT naj bi bila izhodiščna denarna osnova za najosnovnejše potrebe, kot so članske izkaznice, obvestila, vabila ipd. Sčasoma bi članom omogočili tudi popuste pri nakupu strokovne in znanstvene literature, predvsem pa strokovnih revij.

Denar za članarino bodo področna društva nakazovala na dosedanja žiro račun Slovističnega

društva 50 100 - 678 - 45 265 z dodano sklicno številko:

SD Celje:	-1-10
SD Jesenice:	-1-11
SD Koper:	-1-12
SD Koroška:	-1-13
SD Kranj:	-1-14
SD Ljubljana:	-1-15
SD Maribor:	-1-16
SD Novo Gorica:	-1-17
SD Novo mesto:	-1-18
SD Pomurje:	-1-19
SD Trst-Gorica-Videm:	-1-20

Upamo, da se bomo tako bolje organizirali, in zato tudi bolj uspešno reševali strokovne in stanovske težave.

Vabilo k sodelovanju na 11. simpoziju nemške didaktike

Uredništvo *Jezika in slovstva* je oktobra 1995 prejelo pismo, v katerem Inštitut za nemški jezik in jezikoslovje Filozofske fakultete Humboldtove univerze v Berlinu vabi k sodelovanju na 11. simpoziju nemške didaktike, ki bo potekal od 15. do 19. septembra 1996 v Berlinu in Potsdamu. Tema simpozija je: »Evropa — narod — regija: učimo se od drugih«.

Organizatorji načrtujejo delo v 17 sekcijah, v katerih bi lahko predstavili in primerjali didaktično-metodično teorijo in prakso v evropskih državah:

1. sekcija: Otroška in mladinska literatura
2. sekcija: Veselje do branja in odpor do njega na Zahodu in Vzhodu: tuje in lastno v sodobni literaturi, njeni recepciji in posredovanju
3. sekcija: Poti po Evropi — potopisna literatura pri projektno zasnovanem pouku
4. sekcija: Koncepti dela z umetnostnim besedilom (A. Besedila šolskega kanona, B. Besedila sodobne književnosti)
5. sekcija: Pouk književnosti in njegovo razmerje do izvenšolske bralne izkušnje
6. sekcija: Mesto svetovne književnosti v okviru pouka maternega jezika
7. sekcija: Berlin — Evropa v Nemčiji
8. sekcija: Status knjižnega jezika v jezikovnem pouku
9. sekcija: Obravnava prevopisa pri jezikovnem pouku in posebej pri otrocih z drugim maternim jezikom

10. sekcija: Slovnici kanoni in njihove funkcije
11. sekcija: Govorjena zvrst jezika: primerjava ciljev poučevanja in njihove uresničitve v praksi
12. sekcija: Učenje pisanja — standardi pismenosti
13. sekcija: Manjšine v Evropi: jezikovne posebnosti in primerjava izobraževalne politike, didaktične implikacije
14. sekcija: Večjezičnost v šoli in pri pouku: uzaveščanje spoznanj o različnem učenju in poučevanju maternega jezika in tujih jezikov
15. sekcija: Uzaveščanje razlik med spoloma ob obravnavi umetnostnih in neumetnostnih besedil pri pouku maternega jezika
16. sekcija: Didaktična uporaba novih medijev (npr. računalnik)
17. sekcija: Vpliv medijev na vzgojno-izobraževalni proces v Evropi

Rok prijave za referente v posameznih sekcijah je 15. 2. 1996, za druge prisostvujejoče pa 30. 6. 1996.

Podrobnejše informacije posreduje dr. Viola Oehme, Humboldt-Universität zu Berlin, Philosophische Fakultät II, Institut für deutsche Sprache und Linguistik, Unter den Linden 6, 10099 Berlin, Sitz: Glinkastrasse 18-24 (tel. 030-20196-727/725; faks 030-20196-729).

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 3

Viktor Sonjkin

KETTEJEV SONETIZEM

UDK 886.3.08-193 Kette D.

Podrobnejša analiza 62 Kettejevih sonetov, ki so nastali v letih od 1894 do 1898, naj bi razkrila, v kakšnem verzu so napisani, saj je pesnik rad eksperimentaliral in je poleg jamba uporabljal tudi daktil in amfibrah, in kakšno je rmanje oz. kitična zgradba njegovih sonetov, ki je tudi zelo raznovrstna.

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 3

Barbara Baloh

POLOŽAJ SLOVENŠČINE PRI ITALIJANSKI NARODNOSTNI SKUPNOSTI V SLOVENSKEI ISTR

UDK 808.63:323.1(497.12 Istra=50)

Raziskava, ki je bila opravljena med 1992 in 1993, je pokazala, da gre pri pripadnikih italijanske narodnostne skupnosti pravzaprav za posebnost, saj lahko govorimo poleg bilingvizma in diglosije tudi o triglosiji in trilingvizmu, ko govorci obvladajo tri knjižne jezike. Seveda pa je med njimi opazna različna stopnja obvladovanja jezika tudi glede na socialno zvrstnost — in raziskave so pokazale tudi velike razlike, ki so opazne med pripadniki različnih starostnih skupin (generacij).

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 3

Milena Blažič

BRALNI IN PISNI INTERESI V SLOVENSKEH OSNOVNIH ŠOLAH

UDK 028.5:373.3(497.12)(049.5)

Anketa o bralnih in pisnih interesih v razvojnih obdobjih otrok v osnovni šoli: pravičnem, realističnem in prehodnem obdobju, na katero je odgovarjalo 60 učencev iz 2., 5. in 8. razreda z različnih šol in iz različnih družbenih okolij, naj bi razkrila, kaj posebno radi berejo oz. česa ne marajo in o čem bi radi pisali oz. katerih tem ne marajo.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 3

Barbara Baloh

UDK 808.63:323.1(497.12 Istra=50)

THE STATUS OF THE SLOVENE LANGUAGE AMONG THE ITALIAN ETHNIC MINORITY IN SLOVENE ISTRIA

A study carried out in 1992 and 1993 revealed that the linguistic status of members of the Italian ethnic minority is quite particular: they are not only bilingual or diglossic, but also trilingual or triglossic, i.e. they are proficient in three standard languages. The level of proficiency of course differs depending on the social registers. The study also revealed considerable difference among age-groups (generations).

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 3

Viktor Sonjkin

UDK 886.3.08-193 Katic D.

KETIE'S SONNETISM

62 of Ketic's sonnets written between 1894 and 1898 were analysed in detail to establish the poet's typical verse (Ketic liked to experiment, using not only iambic, but also dactylic and amphibrachic meters), as well as the rhyme scheme and stanza structure of his sonnets, which are also both highly diversified.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 1-2

Milena Blažič

UDK 028.5:373.3(497.12)(049.5)

READING AND WRITING INTERESTS IN SLOVENE PRIMARY SCHOOLS

A query was carried out among 60 pupils of the second, fifth and eighth grades of various Slovene primary schools from various social backgrounds in order to establish the reading and writing interests at three developmental stages in the primary school period. The study aimed at identifying the pupils' likes and dislikes in literature and in composition topics.